



Հայկական գիտահետազոտական հանգույց Armenian Research & Academic Repository



Սույն աշխատանքն արտոնագրված է «Ստեղծագործական համայնքներ
ոչ առևտրային իրավասություն 3.0» արտոնագրով

This work is licensed under a **Creative Commons Attribution-NonCommercial
3.0 Unported** (CC BY-NC 3.0) license.

Դու կարող ես.

պատճենել և տարածել նյութը ցանկացած ձևաչափով կամ կրիչով
ձևափոխել կամ օգտագործել առկա նյութը ստեղծելու համար նորը

You are free to:

Share — copy and redistribute the material in any medium or format

Adapt — remix, transform, and build upon the material

г. Ифбг жет
Груперк кибелка
Фирмилеар жет.

491.99-5

А - 13



1907

7- .01. 2013

ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅԱՆ
ՍՈՑԻԱԼԻՍՏԻԿԱՆ ԴԵՄՈԿՐԱՏԻԿԱՆ
ՀԱՅԿԱՆ ՀԱՄԱԿԱՐԳԻ ԿԵՆՏՐՈՆԻ
ԿԵՆՏՐՈՆԻ ԿԵՆՏՐՈՆԻ ԿԵՆՏՐՈՆԻ

ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅԱՆ
ՍՈՑԻԱԼԻՍՏԻԿԱՆ ԴԵՄՈԿՐԱՏԻԿԱՆ
ՀԱՅԿԱՆ ՀԱՄԱԿԱՐԳԻ ԿԵՆՏՐՈՆԻ

№ 00

8000000

0000000



ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅԱՆ
ՍՈՑԻԱԼԻՍՏԻԿԱՆ ԴԵՄՈԿՐԱՏԻԿԱՆ
ՀԱՅԿԱՆ ՀԱՄԱԿԱՐԳԻ ԿԵՆՏՐՈՆԻ

2013

ՅԱՌԱՋԱԲԱՆ

Մեր պարզությունը, աշխարհաբարի ուսումը պիտի իշխի անպայման՝ աշակերտի դպրոց մտած օրից մինչև աւարտելը: Գրաբարի համար ճառանձին գասեր պիտի յատկացրած լինին, այն էլ միայն բարձր գազարաններում, երբ աշակերտը բաւական հմտացած կը լինի հայոց լեզուին, սովորած կը լինի աշխարհաբարի ամբողջ քերականութիւնը և լաւ ծանօթ թէ արեւելեան և թէ արեւմտեան գրական բարբառին: Գրաբարի քերականութեան նպատակն էլ այժմ ի հարկէ այլ ևս այն չէ, ինչ որ առաջ, երբ պէտք էր ուղիղ գրաբար գրել սովորել, այն էլ ճիշդ գարու գրաբար՝ «Նզիշէի կամ խորենացու լեզուով»: Այժմ գրաբարի քերականութիւնը միայն իբրև միջոց պիտի ծառայէ մեր հին լեզուն հասկանալու համար և ապա պիտի օգնի մեր լեզուի կազմութիւնը և պատմական զարգացումը բացատրելուն: Այս երկու նպատակի համար ևս կազմուած էր մեր «Գրաբարի քերականութեան» գասագիրքը: Բայց այդ հրատարակելու փոխանակ՝ մի քանի ուսուցիչներ խորհրդով՝ աւելի լաւ համարեցինք սոյն «Համառօտ քերականութիւնը» լոյս ընծայել, որի մէջ չառանք մեր լեզուի պատմական-քերականական խնդիրները՝ պահե-

լով այդ մեր Աշխարհաբարի քերականութեան վերին դասընթացի մէջ գնելու համար: Այս «Համառօտ քերականութեան» միջից, քանի որ գրաբարի ուսումնաշխարհաբարի ուսումից յետոյ պիտի գայ, դուրս է թողնուած այն ամենը, որ ընդհանուր քերականութեանն է վերաբերում և յատուկ է նաև աշխարհաբարին, որ և աշակերտն առաջուց սովորած պիտի լինի մեր «Տարրական քերականութիւնից» կամ «Աշխարհաբարի քերականութիւնից»: Այստեղ նոյնը կրկնելն աւելորդ ծանրաբեռնութիւն կը լինէր: Բայց դրա փոխանակ, որքան կարելի է, մանրամասն վերցուած են գրաբարի ձևերը՝ խսկապէս խոնարհում, հոլովում, նախդիրների գործածութիւն և մի քանի շարահիւսական կանոններ, որոնք գրաբարին միայն յատուկ են կամ աշխարհաբարում հազուադէպ են պատահում: Քերականութեանս մէջ բերած օրինակների հեղինակները չնշանակեցինք աւելորդ տեղ չբռնելու համար, մանաւանդ որ այժմ լեզուի ընտրութեան և ոչ ընտրութեան խնդիր չկայ:

Մ. Ա.

1907 թգոտոս 25

Ս. Էջմիածին.

ԳՐԱԲԱՐ ԵՒ ԱՇԽԱՐՀԱԲԱՐ

Գրաբարն այժմ կառուում են աշխարհաբարի ձևով, իսկ աշխարհաբարը գում են մեծ մասամբ գրաբարի ձևով:

Գրաբարի և աշխարհաբարի բառերը մեծ մասամբ նոյն են. սակաւաթիւ բառեր կան գրաբարում, որոնք աշխարհաբարում չեն գործածւում: միայն գրաբարում բառերն երբեմն ուրիշ իմաստով են առնւում, քան ինչ որ աշխարհաբարում: օրինակ՝ մորթել գրաբարում նշանակում է մորթազերծ անել, քերթել և ապա երկրորդաբար՝ փողոտել, վիզը կտրել. իսկ աշխարհաբարում նոյն բառը գործ է ածւում միայն երկրորդ իմաստով:

Բառակազմութեան նկատմամբ գրաբարն և աշխարհաբարն իրարուց առանձին տարբերութիւն չունին:

Գրաբարի էական տարբերութիւնը աշխարհաբարից՝ ձևաբանութեան և շարահիւսութեան մէջ է:

Ձեւաբանութեան համար պիտի իմանալ.

ա, Շատ ձևեր գրաբար և աշխարհաբար բոլորովին նոյն են, օրինակ՝ գնացի, գնահ, գնացէք ևլն. արեան, հիմամբ ևլն:

բ, Կան ձևեր, որ գրաբար և աշխարհաբար նոյն են՝ միայն իմաստի շրջումով, ինչպէս՝ գընամ, գնատ, գնայ գրաբարում նշանակում են աւելի՝ գնում եմ, գնում ես, գնում է, և երկրորդաբար՝ կը գնամ, կը գնաս, կը գնայ կամ գնամ, գնաս, գնայ:

գ, Կան ձևեր, ինչպէս և բառեր, որ գրաբար և աշխարհաբար նոյն են՝ միայն օրոշ հնչափովութեամբ, ինչպէս՝ փախեայ, փախեար, փախեաւ ևլն. գնացեալ, տեսեալ, լեառն աշխարհաբարում լինո մ են՝ փախոյ, փախար, փախաւ,—գնացել, տեսել, լեռ:

դ, Կան ձևեր ևս, որ աշխարհաբարում նոր կազմուած են ուրիշ ձևերի նմանութեամբ, օրով ձևի շրջում է եղել, այսինքն գրաբարի մի տալոյրական ձևի փոխանակել է մի ուրիշ սովորական կամ քիչ պատահող ձև, ինչպէս օրինակ՝ Անցեալ կատարեալի՝ հասի, հասեր, հաս, հասաք, հասէք, հասին ձևերի տեղ անցել են ուրիշ բայերի համար սովորական և խոնարհման վերջաւորութիւնները և աշխարհաբարում այդ բայի

Անցեալ կատարեալը բոլոր դէմքերի մէջ ունի ա ձայնաւորը՝ հասայ, հասար, հասաւ ևլն: Այսպէս և Հրամայականի յոգն. 2-րդ դէմքի համար գրաբարի էք, այք, արուք, իք վերջաւորութիւններից աշխարհաբարում մնում է բոլոր բայերի համար միայն էք վերջաւորութիւնը: Իսկ անունների յոգնակի թուի համար ընդհանրացել է եար, նեար=եր, ներ մասնիկը, որ գրաբարում քիչ է պատահում:

Շարանիւսութիւնը գրաբարում և աշխարհաբարում մեծ մասամբ նոյն է. երկուսի հիմնական տարբերութիւնը հետեւեալն է.

ա, Կողմնակի խնդիրները գրաբարում սովորաբար իրենց խնդրառուից յետոյ են դրուում, մինչդեռ աշխարհաբարում առաջ են ընկնում. օրինակ՝ կին մի=աշխ. մի կին. Լեառն Ձիթենեաց=Ձիթենեաց լեռը: Բարձունքն ազգին Արշակունեաց=Արշակունեաց ազգի բարձունք:

բ, Մականունները գրաբարում կարող են իրենց անունից յետոյ էլ դրուել և յետադաս ժամանակ սովորաբար, երբեմն և նախադաս ժամանակ, թուով և հօլովով համաձայնում են իրենց անունը, մինչդեռ աշխարհաբարում մականուններն անփոփոխ են մնում, ինչպէս՝ մեծ զօրութիւն, մեծի զօրութեան, մեծաւ զօրու-

Թեամբ հին, կամ յետագայ՝ զօրավարն քաջ,
 զօրավարին քաջի, ի զօրավարէն քաջէ հին, աշ-
 խարհաբար լինում է՝ մեծ զօրութիւն, մեծ զօ-
 րութեան, մեծ զօրութեամբ, — քաջ զօրավարը,
 քաջ զօրավարին, քաջ զօրավարից հին:

գ, Գրաբարում շատ գործածական են՝
 գ, ի (յ), ց, առ, ընդ, ըստ նախդիրները՝ դա-
 նազան իմաստներով, որոնց փոխանակում են
 աշխարհաբարում դանազան հոլովներ կամ ու-
 րիշ կապեր ու կապական բառեր, օրինակ՝
 ընդ ծառով = ծառի տակ, Զքաղաքան = քա-
 ղաքի շուրջը:

Բ Ա Յ

ԱՆՈՐՈՇ ԴԵՐԲԱՅ

1. Գրաբարում կայ չորս դերբայ՝ անո-
 րոշ, ապառնի, անցեալ և ենթակայական:

Անորոշ դերբայը վերջանում է ալ, ել, իլ,
 ուլ, ինչպէս՝ խաղալ, գրել, ուսանիլ, հեղուլ:
 Լծորդ ձայնաւորներն ուրեմն չորս են՝ ա, ե, ի,
 ու: Մի բայ միայն՝ զոլ՝ ունի յ լծորդ:

Ի լծորդն անորոշ դերբայի մէջ, ինչպէս աշխար-
 հաբարում, սովորաբար փոխում է Ե լծորդի. օրինակ՝
 խօսիլ, ուսանիլ, փախչիլ ձևերի փոխանակ սովորաբար
 գործ են ածւում՝ խօսել, ուսանել, փախչել: Այս պատ-
 ճառով բայերն անուանելու համար պէտք է առնել Սահ-
 մանական եղանակի 1-ին դէմքը. ինչպէս՝ խօսիմ, ու-
 սանիմ, գրեմ, խաղամ:

2. Գրաբարում բայերը մեծ մասամբ նոյն
 կազմութիւնն ունին, ինչ որ աշխարհաբարում:

ա, Պարզ բայեր, որոնց հիմքի վրայ անմի-
 ջապէս աւելանում է ալ, ել, իլ, ուլ, օրինակ՝
 խաղալ, գրել, բնակիլ, հեղուլ:

բ, Սոսկածանց բայեր, որոնց հիմքի և
 լծորդի մէջ մտնում են ան, նն, ն, չ ածանց-
 ները, օրինակ՝ գոհ-ան-ամ, մերձ-նն-ամ, տես-

ան-եմ, ուս-ան-իմ, փախ-չ-իմ, դարթ-ն-ում, վեց բայ չ միջածանցի տեղ ունին նչ, անչ, աչ ձևերը՝ կորնչիմ, երկնչիմ, մարտնչիմ, յարնչիմ, մեղանչեմ, ճանաչեմ:

գ, Բազմապատկական բայեր, ատ, ոտ, տ ածանցներով, ինչպէս՝ խածատեմ, կոտորատեմ, կոտորտեմ, յօշտեմ, կրճտեմ:

դ, Պատճառական բայեր, որոնք կազմուած են պարզ և սոսկածանց բայերի ընդ վրայ աւելացած ուղան միջածանցով, որ կրկնածանց է՝ կազմուած պատճառական ոյց և սոսկածանց ան մասնիկներէրից: Լծորդ ձայնաւորն է, ինչպէս աշխարհաբարում, միշտ եւ օրինակ՝ զարմացուցանեմ = զարմացնել:

Յ. Բայերի բունը նոյն կազմութիւնն ունի, ինչ որ աշխարհաբարում, այսինքն՝

ա, Աց աւելանում է ամ, անամ վերջացած բայերի հիմքի վրայ, ինչպէս՝ խաղ-ամ, զարմ-անամ ունին բուն՝ խաղաց, զարմաց, որոնցից կազմուած են պատճառական բայեր՝ խաղացուցանեմ, զարմացուցանեմ:

բ, Յաց աւելանում է եմ, իմ, ենամ վերջացած բայերի հիմքի վրայ, ինչպէս՝ յիշ-եմ, խօս-իմ, մերձ-ենամ բուն ունին՝ յիշեաց, խօսեաց, մերձեաց, որոնցից կազմուած են պատ-

ճառական բայեր ձայնափոխութեամբ՝ յիշեցուցանեմ, խօսեցուցանեմ, մերձեցուցանեմ:

գ, Հիմքն իբրեւ բուն բանում է, ինչպէս աշխարհաբարում, անեմ, անիմ, չիմ, նում, ում վերջացած բայերի համար, ինչպէս՝ հաս-անեմ, ուս-անիմ, թռ-չիմ, դարթ-նում պատճառական ունին՝ հասուցանեմ, ուսուցանեմ, թռուցանեմ, դարթուցանեմ: Մարտնչիմ ունի՝ մարտուցանեմ. երկնչիմ՝ երկուցանեմ կամ երկեցուցանեմ. յարնչիմ կամ յարնեմ՝ յարուցանեմ. մեղանչեմ՝ մեղուցանեմ. ճմնսչեմ՝ ճանուցանեմ:

Մի քանի բայ պատճառական ոյց ածանցից բաղաձայնի տեղ ունին զ կամ ո՛ր ել-անեմ, ելուզանեմ (այլ և ելուցանեմ), փլ-անիմ (աշխ. փլչիլ), փլուզանեմ (այլ և փլուցանեմ), ընկլ-նում, ընկլուզանեմ, կոր-նչիմ (աշխ. կորչիլ), կորուսանեմ:

Ծան. 1. Գրաբարում պատճառական իմաստ են ստանում բայերը, երբ անորոշ գերբայի հետ գրուած են առնեմ, ամ բայերը, ինչպէս՝ առնեմ մտանեմ, մտուցանեմ, առնեմ աշխատեմ, աշխատեցուցանեմ, առնեմ տալ ելիւ նայնպէս՝ տամ ամեմ բերել տալ. տամ տանել—տանել տալ. տամ գրել—գրել տալ ելիւ. Տամ բայի այս դորձածութիւնը շատ սովորական է, ինչպէս և աշխարհաբարում. իսկ առնեմ բայն այս կիրառութեամբ քիչ է պատահում:

Օրինակ՝ Արան այսր մտանելու Առնիցես զմեզ աշխատելու Արան, Տէր, վախճան դադարման առնուլու Արասցես զօրանալու Բարի է շարչարանք, զի զԱստուած ճանաչել առնէ, երբեմն առնեմ բայից յետոյ անորոշ դերբայի տեղ դրուում է երկրորդական խօսք զի շաղկապով կապուած. օրինակ՝ Արարից զի յարդարութիւնս իմ գնայցէք (= գնացուցիցի)։ Արարից զնոսա. զի եկեսցեն և երկիր պաղցեն առաջի ոտից քոց։ Ես արարից զի լացցես։

Ծան. 2. Աշխարհարարի պատճառական բայերը ծագում են զրարարի պատճառական ձևերից հնչափոխութեամբ, այն է՝ պատճառական ուց ածանցի ու ձայնաւորը և աճ սոսկ միջաձայնի ա ձայնաւորը սղուում են. ինչպէս քուցանել, հասուցանել զառնում են թոցնել, հասցնել, Աց, եաց բների և ոյց ածանցի երկու ց բաղաձայնները՝ ձայնաւորների սղուելով՝ իրար մօտ են ընկնում և զրանցից երկրորդ ց տառն ևս դուրս է ընկնում. ինչպէս՝ զարմացուցանել, բնակեցուցանել զառնում են՝ զարմացնել, բնակեցնել և ապա զարմացնել, բնակեցնել, Նոյն ձևով անցուցանել, լցուցանել, կացուցանել, կեցուցանել, դարձուցանել զառնում են՝ անցնել, լցնել, կացնել, կեցնել, դարձնել։ Աշխարհարարի առանց սղուելու պատճառական բայերը՝ մատուցանել, ուսուցանել, զեկուցանել են. առնուած են զրաբարից։—Այսպէս և տեսանել, ելանել, մտանել են. դառնում են՝ տեսնել, ելնել, մանել։

4. Բայերի ձևերի և նրանց լծորդների մէջ յաճախ փոխանցում է լինում, այնպէս որ մի և նոյն բայը երբեմն մի քանի ձևով է կազմւում։

Առանձին ուշադրութիւն պիտի դարձնել հետեւեալ փոխանցումների վրայ.

1. Եմ, իմ, ինչպէս՝ բնակեմ, բնակիմ. ապստամբեմ, ապստամբիմ. ծաղկեմ, ծաղկիմ. պատահեմ, պատահիմ. փայլեմ, փայլիմ. պակասեմ, պակասիմ. պարապեմ, պարապիմ են։

2. Եմ, եամ, ամ, իմ, ինչպէս՝ ատեմ, ատեամ. խնայեմ, խնայեամ. անխայեմ, անխայեամ. փրբեմ, փրբիմ, փրբիւրեմ, փրբիւրեմ. յողամ, լողիմ. ծփիմ, ծփամ. որոճեմ, որոճամ. տեղեմ, տեղամ, տեղեամ. նոյնպէս՝ քարոզեալ, արձուկեալ, խզեալ, ասեալ, ծնանեալ փոխանակ՝ քարոզել, արձակել. խզել, ասել, ծնանել ձևերի։

3. Ում, եմ, ինչպէս՝ կասում, կասեմ. առաւելում, առաւելեմ. յաւելում, յաւելեմ. կիզում, կիզեմ. յեռում, յեռեմ. քերծում, քերծեմ. յառում, յառեմ (յառիմ). կարկառում, կարկառեմ. հինում (հենում), հինեմ. արձակեմ, արձակում. կրծեմ, կրծում են։ (Տես ներքեւում՝ 8)։ Նոյն ձևով՝ արգելուլ, զենուլ, հեղուլ, զեղուլ, ցելուլ, լիզուլ, լիսուլ, թողուլ են, ինչպէս և զարթնուլ, թռնուլ, զբռնուլ, փախնուլ են. աշխարհարար ունին՝ արգելել, զենել, հեղել, զեղել, ցելել, լիզել, լիսել, թողել (աւելի՝ թողնել), զարթնել, թռնել, զբռնել, փախնել են։

4. Ամ, անամ, ինչպէս՝ անձկամ, անձկանամ. ցանկամ, ցանկանամ. զղջամ, զղջանամ. մուրամ, մուրանամ. խրոխտամ, խրոխտանամ. ծուլամ, ծուլանամ. յոխորտամ, յոխորտանամ. սողամ, սողանամ, այլ և սողիմ. սոսկամ, սոսկանամ. տենչամ, տենչանամ. փութամ,

փութանամ. քինամ, քինանամ. երթամ, երթանամ:
Այսպէս և մերկեմ, մերկանամ. մարթեմ, մարթանամ:

5. Իմ, եմամ, — եմ, եմամ, ինչպէս՝ արբիմ, արբենամ. մերձիմ, մերձենամ. մօտիմ, մօտենամ. թշնամիմ, թշնամենամ, այլ և թշնամանամ. պարծիմ, պարծենամ. յագիմ, յագենամ, — յամեմ, յամենամ:

6. Եմ, անեմ, — իմ, անիմ, ինչպէս՝ տարածեմ, տարածանեմ. ներկեմ, ներկանեմ. զանգեմ, զանգանեմ. մերկեմ, մերկանեմ. զատեմ, զատանեմ. լքեմ, լքանեմ. բեկեմ, բեկանեմ, — ծիւրիմ, ծիւրանիմ կնւ Նոյն ձեռով՝ ստեղծանեմ, լուծանեմ, սպանանեմ, ծնանիմ, սկսանիմ կնւ, աշխարհաբար ունիմ՝ ստեղծել, լուծել, սպանել, ծնել, սկսել:

7. Ում, անեմ, — ում, անիմ, ինչպէս՝ հանում, հանանեմ. հեղձում, հեղձանեմ (այլ և հեղձուցանեմ), զերծում, զերծանեմ, — գելում, գելանիմ. գեղում, գեղանիմ. հեղում, հեղանիմ:

8. Եմ, ում, անեմ, ինչպէս՝ գերծեմ, գերծում, գերծանեմ. հերձեմ, հերձում, հերձանեմ. դիզեմ, դիզում, դիզանեմ. կիզեմ, կիզում, կիզանեմ. հարեմ, հարում, հարկանեմ. հիւսեմ, հիւսում, կրաւոր.՝ հիւսանիմ. ստեղծեմ, ստեղծում, ստեղծանեմ:

9. Եմ, նում, անեմ, — իմ, նում. անիմ, ինչպէս՝ թքեմ, թքում, թքանեմ. կզեմ, կզում, կզանեմ, — հեղձիմ, հեղձում, հեղձանիմ. զերծիմ, զերծում, զերծանիմ:

10. Նում, անեմ, — նում, անիմ, ինչպէս՝ կլնում, կլանեմ, — զբօսնում, զբօսանիմ (այլ և՝ զբօսանամ):

հեծնում, հեծանիմ. ջկռնում, ջկռանիմ. սկսնում, սկսանիմ. սփածնում, սփածանիմ:

11. Իմ, նում, — ում, նում, ինչպէս՝ զբաղիմ, զբաղնում. զգածիմ, զգածնում, — կալում, կալնում:

12. Չիմ, նում, ինչպէս՝ փախչիմ, փախչում. զարթիմ, զարթնում. զատչիմ, զատնում. ուռչիմ, ուռնում (ուռենամ). թռչիմ, թռնում. հարթիմ, հարթնում (= աշխ. խորտչել, խորտնել). ցատչիմ, ցատնում. ոստչիմ, ոստնում. այտչիմ, այտնում. մատչիմ, մատնում. խափչիմ, խափնում. թագչիմ, թագնում. հանգչիմ, հանգնում. պալչիմ, պալնում. սառչիմ կամ՝ սառնչիմ, սառնում:

Ա. Պ Ա Ռ Ն Ի Դ Ե Ր Բ Ս Յ

5. Ապառնի դերբայի վերջաւորութիւնն է ոց, որ աւելանում է անորոշ դերբայի վրայ. ի լծորդն այս դէպքում դառնում է ն, իսկ ու լծորդը ձայնափոխութեամբ դուրս է ընկնում. ինչպէս՝ գրել, գրելոց. խօսիլ, խօսել, խօսելոց. հեղուլ, հեղլոց. զննուլ, զննլոց = աշխ. գրելու, խօսելու, հեղելու, զննելու:

Գրաբարում ապառնի դերբայը սակաւ անգամ միայն իբրեւ մականունն է գործածւում. սովորաբար դրւում է եմ բայի վրայ և կաղմում բաղադրեալ ժամանակներ՝ ինչպէս՝ գրելոց եմ = գրելու եմ: Երբեմն անանցողական բայերի ապառնի դերբայը իբրեւ գոյական էլ է բանում, ինչպէս՝ լեալք և լինելոցք = եղածները և լինելիքները: Զգալոցսն պատմեսցէ = գալիքները պատմէ:

6. Անցեալ դերբայի վերջաւորութիւնն է նալ, որ գրւում է.

ա, Պարզ եմ, իմ, ում և սոսկածանց անեմ, անիմ վերջացած և բազմապատկական բայերի համար բայի հիմքի վրայ. ինչպէս՝ գրեմ, մերձիմ, հեղում, տեսանեմ, ուսանիմ ունին՝ գրեալ, մերձեալ, հեղեալ, տեսեալ, ուսեալ:

Կան պարզ եմ, իմ վերջացած բայեր, որոնք ունին և բնից կազմուած անցեալ դերբայ եցեալ ձևով, որ աւելի կրաւորական իմաստով է գործածուում. ինչպէս՝ գրեմ՝ գրեալ, գրեցեալ (=գրած, գրուած). կոչեմ՝ կոչեալ, կոչեցեալ. սիրեմ՝ սիրեալ, սիրեցեալ. խօսիմ՝ խօսեալ (նշանած աղջիկ իմաստով), խօսեցեալ. նոյնպէս՝ ատեցեալ, այրեցեալ, գործեցեալ, ննջեցեալ, ամաչեցեալ, անցեցեալ, հայեցեալ, նայեցեալ եւն: Կամիմ ունի միայն՝ կամեցեալ ձևը:

Բ, Պարզ ամ և սոսկածանց անամ, ենամ վերջացած բայերի համար բայի բնի վրայ. ինչպէս՝ զարմանամ, զարմացեալ. մերձենամ, մերձեցեալ:

Գ, Պատճառական բայերի համար՝ պատճառական բնի վրայ, այսինքն ոյց ածանցից յետոյ. ինչպէս՝ զարմացուցանեմ, զարմացուցեալ. թռուցանեմ, թռուցեալ:

դ, Ըիմ, նում վերջացած բայերը չունին առանձին անցեալ դերբայ, որի իմաստով գործ է ածուում կամ կրկին ձեւերից մէկի անցեալ դերբայը, ինչպէս՝ թքեալ, եղծեալ, դերծեալ, զբաղեալ (§ 4. 9—11), կամ եթէ ուրիշ կըրկին ձեւ չունին (§ 4. 12), գործ է ածուում նոյն բայի հիմքից կազմուած պատճառական բայերի անցեալ դերբայը (§ 6. Գ.). ինչպէս՝ թռուցեալ, ուռուցեալ, փախուցեալ (թռուցանեմ, ուռուցանեմ, փախուցանեմ բայերից) նշանակում են թէ թըռցրած, ուռցրած, փախցրած և թէ թռած, ուռած, փախած, այսինքն՝ թռչիմ թռնում, ուռչիմ — ուռնում, փախչիմ — փախնում բայերի իմաստով:

Ծան. 1. Գրաբարի անցեալ դերբայը նայելով տեղին աշխարհաբար թարգմանուում է կամ վաղակատար (եղ վերջաւորութեամբ) կամ յարակատար (ած վերջ.) դերբայով. օրինակ՝ իմ տուեալ հրամանն կատարեցաւ — իմ տուած հրամանը կատարուեցաւ: Զի լցցի ասացեալն ի մարգարէէն — որպէս զի կատարուի մարգարէից ասուածը կամ մարգարէի ասածը: Այսպէս գրեալ է ի ձեռն մարգարէին — այսպէս է գրուած մարգարէի ձեռով: Մերձեալ է արքայութիւն երկնից — մօտեցել է (կամ մօտեցած է) երկնքի թագաւորութիւնը: Ահաւասիկ թագաւոր քո գայ նստեալ ի վերայ բաշտակի իշոյ — անհաջող թագաւորը դալիս է ինչ վրայ նստած, որքա՞ն առեալ տանէին զնա — նրանք առել թագաւորին: Նստեալ բարբառին — նստել խօսուի են: 7/11. 1922

Ծան. 2. Առանձին ուշադրութիւն պիտի դարձնել անցեալ դերբայի հետեւալ կիրառութեանը: Նոյն ենթական ու ժամանակն ունեցող երկու, երեք բայերից առաջինը սովորաբար գրւում է անցեալ դերբայով, և ենթական, մանաւանդ երբ անցեալ դերբայից յետոյ է գալիս, գրւում է յաճախ իբրեւ սեռական խընդիր: Այսպիսի անցեալ դերբայն աշխարհաբար թարգմանւում է կամ զիմաւոր բայով կամ անորոշ դերբայի գործիական հոլովով: Օրինակ՝ Եւ նա յաբուցեալ առ զմանուկն և զմայր նորա և եկն յերկիրն Իսրայէլի— Եւ նա վեր կացաւ, առաւ մանուկին ու նրա մօրը և եկաւ Իսրայէլի երկիրը: Դու յաբուցեալ գնասցես—Դու պիտի վեր կենաս, գնաս: Եւ մտնալ ի նաւ անց յայնկոյս և եկն ի քաղաք իւր—Եւ նաւ մտաւ (կամ մտնելով) անցաւ այն կողմը և եկաւ իւր քաղաքը: Եկեալ բնակեցաւ ի քաղաքին—Եկաւ, բնակուեց քաղաքում: Ահա երթեալ առ որդիսն Իսրայէլի՝ ասիցեմ ցնոսա—Ահա ես կերթամ ... կասեմ: Եւ ելեալ անտի Յիսուսի՝ գնաց ի կողմանս Տիւրոսի և Սիդոնի—Եւ Յիսուս այնտեղից ելաւ (կամ ելնելով) գնաց Տիւրոսի և Սիդոնի կողմերը: Եւ առեալ զնա մեկուսի Պետրոսի, սկսաւ կազել ընդ նմա: Եւ նա դարձեալ ի Պետրոս՝ ասէ: Աստուած կանխագէտ գրացեալ (—գրաւով) յիւր արարածն տարածամ մահուամբ զերծուցանէ զմարդն ի չարեաց: Եւ հրաման առեալ (—առնելով, առած լինելով) ի տեսլեան չղաճեալ անդրէն առ Հերովդէս, ընդ այլ ճանապարհ գնացին յաշխարհն իւրեանց:

Երբեմն տարբեր ենթակայ ունեցող բայերից եւ առաջինը գրւում է անցեալ դերբայով, որ և աշխար-

հաբար կատարուած կերպի անորոշ դերբայի գործիական հոլովով է ասուում. օրինակ՝ Օգնութիւն հասեալ առ ի յԱստուծոյ՝ մինչև ցայսօր կացի ... Աստուծուց օգնութիւն հասած լինելով՝ մինչև այսօր մնացի ...

ԵՆԹԱԿԱՅԱԿԱՆ ԴԵՐԲԱՅ

7. Ենթակայական դերբայի վերջաւորութիւնն է ող (հին աւղ=ող), և նոյն կազմութիւնն ունի, ինչ որ աշխարհաբարում. օրինակ՝ բամբասող, լսող, ասող (այլ և ասացող), զրկող, պատերազմող, գիտող, հնձող, — խնդացող, որսացող, բարկացող, մոռացող, լացող,—տեսնող, սպանանող, հարկանող,—զենող, արգելող,—փախչող:

Ծան. 1. Հին գրաբարի աւ երկրարբառը բաղաձայններից առաջ՝ դարձել է օ, ուստի մեր այբբենաբանի մէջ մտել է նոր օ տառը. այսպէս հին՝ աւր, աղաւթք, առաւաւտ, մաւտ եւն. գրւում են՝ օր, աղօթք, առաւօտ, մօտ: Երբեմն օ տառի տեղ անցել է ո, ինչպէս ենթակայական դերբայի վերջաւորութեան մէջ՝ զրկաւղ, ծնաւղ եւն.—զրկօղ, ծնօղ կամ զրկօղ, ծնող: Պէտք է ուշադրութիւն դարձնել և հետեւալի վրայ. իւ երկրարբառը հին գրաբարում գրւում է եւ, ինչպէս՝ եւղ, աղբււր, գեւղ, հեւս, արեւն, ալեւր, մեծութեւն, սրբութեւն եւն.—իւղ, աղբիւր, գիւղ, հիւս, արիւն, ալիւր, մեծութիւն, սրբութիւն եւն:

Ծան. 2. Աճեմ, աճիմ և մի քանի պարզ եմ, իմ վերջացած բայերի համար ենթակ. դերբայ կազմուում է և ընկից, ինչպէս՝ տեսանող, տեսող. հատանող, հատող. հարկանող, հարող. ուսանող, ուսող. սպանանող, սպանող. ծնանող, ծնող. գտանող, գտող. ստեղծող, օծող. զգեցուցանող, զգեցուցող. դարձուցանող, դարձուցող.— կամեցող, պահեցող, իշխեցող, երգեցող, ատեցող: Իսկ որսալ, յուսալ, մուրալ, հոգալ ունին և որսող, յուսող, մուրող, հոգող, որոնք սովորաբար իբրև անուն են գործածուում:

Ծան. 3. Ենթակայական դերբայի իմաստն արտայայտուում է նաև՝

1. Իչ ածանցով կազմուած բայական ածականներով, ինչպէս՝ տուիչ, առաքիչ, փառաւորիչ:

2. Անորոշ դերբայից ի, յոգնակի իք, ածանցով կազմուած բայական ածականներով. օրինակ՝ սիրելի, առնելի, լսելի, առեղծանելի, գործելի, կրելի, երևելի, ծորելի, ծնանելի, բերելի ևն. նշանակում են թէ՛ ինչ որ արժանի է սիրելու, սիրուելու կամ՝ ինչ որ պէտք է սիրել ևն, և թէ՛ սիրող, անող, լսող, առեղծանող, գործող, կրող, երևացող, ծորող, ծնող, բերող:

3. Որ յարաբերականով երկրորդական խօսք կազմելով. այս դէպքում բայի վրայ վերջից յաճախ դրուում է ն յօդը: Օրինակ՝ փոխանակ ասելու՝ զքեզ տեսանողն, ասողն, պատմողն ասուում է՝ որ տեսանէ զքեզ, որ ասէն, որ պատմէն:

Ց. Բայերն ունին երկու եղանակ.

ա, Սահմանական, որ ունի հինգ պարզ ժամանակ՝ ներկայ, անցեալ անկատար, անցեալ կատարեալ, առաջին ապառնի կամ ստորադասական ապառնի և երկրորդ ապառնի:

բ, Հրամայական, որ ունի միայն եզ. և յոգն. 2-րդ դէմք և երեք պարզ ժամանակ՝ ներկայ, առաջին ապառնի և երկրորդ ապառնի:

Ծան. Սահմ. եղանակի առաջին ապառնին քերականները սովորաբար դնում են իբրև Ստորադասական եղանակ:

9. Բացասական ձեւերը կազմուում են սոսկ փորաբար ոչ, երբեմն չ(ը), մակբայով: Բացասական Հրամ. ներկան կամ Արգելականը միայն առանձին կազմութիւն ունի և ստանում է մի՛ մակբայը, որը սակայն արգելական իմաստով դրուում է նաև ապառնի ժամանակների և նոյն իսկ անորոշ դերբայի վրայ: Օրինակ՝ Մի՛ լինիցիս (=չլինիս) որպէս կեղծաւորըն: Այլ ես ասեմ՝ ձեզ. մի՛ կալ հակառակ չարին:

Ոչ, մի՛ բացասականները կարող են յաճախ բայից բաժանուել ուրիշ բառերով և նոյն իսկ բայից յետոյ գրուել, օրինակ՝ Մի՛ այսուհետև հոգայցիք վասն վաղուի: Որ ոչն գործիցէ և կերիցէ մի՛: Եւ ամաչեին իսկ ոչ:

10. Լծորդի ձեւերն են՝ Սահմ. ներկայ, անց. անկատար և առաջին կամ Ստորագրասական ապառնի, Հրամ. առաջին ապառնի և Արգելական ներկայ: Ներքեւում դրուած են այս ժամանակների վերջաւորութիւնները լծորդ ձայնաւորների հետ, որոնք դրուած են Անորոշ դերբայի ալ, ել, իլ, ուլ վերջերի տեղ:

11. Բնի ձեւերն են՝ Սահմ. անց. կատարեալ և երկրորդ ապառնի, Հրամ. ներկայ և երկրորդ ապառնի, որոնք կազմուած են երեք տեսակ վերջաւորութիւններով, ուստի և կայ երեք խոնարհում՝ ներգործակերպ, կրաւորակերպ և խառն: Վերջաւորութիւններն աւելանում են՝ անեմ, անիմ, ում, չիմ-նում վերջացած բայերի հիմքի վրայ. իսկ ամ, անամ, եմ, իմ, ենամ, ուցանեմ վերջացած բայերի աջ, եաց, ոյց բների վրայ, որոնց ց տառը յաջորդ ց, ջ տառերից առաջ դառնում է ս:

Ներքեւում դրուած են երեք խոնարհման վերջաւորութիւնները բնի ածանցների հետ, եթէ ունին: Դրանց հետ առնուած են սկզբից և Սահմ. ներկայի ձևերը, որոնցից կիմացուի, թէ որ բայը որ խոնարհման տակ է գնում և ինչպիսի ձևով: Վերջից կրկնուած են այն ձևերը, որոնց վրայ առանձին ուշադրութիւն պիտի դարձնել:

Ա. ԼԾՈՐԴԻ ՁԵՒԵՐ

Անրշ. դերբ. ալ	ել	իլ	ուլ
Սահմ.			
Ներկայ	ամ	իմ	ում
	աս	իս	ուս
	այ	ի	ու
	ամք	իմք	ումք
	այք	իք	ուք
	ան	ին	ուն
Անց. անկ.	այի	էի	ուի
	այիր	էիր	ուիր
	այր	էր (իւր)	ուր
	այաք	էաք	ուաք
	այիք	էիք	ուիք
	ային	էին	ուին
(Ստ.) Ապ. Ա. այցեմ	իցեմ	իցիմ	ուցում
այցես	իցես	իցիս	ուցուս
այցէ	իցէ	իցի	ուցու
այցեմք	իցեմք	իցիմք	ուցումք
այցէք, այջիք	իցէք, իջիք	իցիք, իջիք	ուցուք
այցեն	իցեն	իցին	ուցուն
Հրամ.			
Ապառնի Ա. այջիր	իջիր	իջիր	(չունի)
այջիք	իջիք	իջիք	(չունի)
Արգ. ներկ.	ար	իր	ուր
այք	էք	իք	ուք

Բ. Բ Ն Ի

1. ՆԵՐԳՈՐԾԱԿԵՐՊ ԽՈՆԱՐՀՈՒՄ

Սահման. Ներկայ	ամ	եմ	ուցանեմ	ում անեմ
Անց. կատ.	աց-ի աց-եր աց աց-աք {աց-իք, {աց-էք աց-ին	եց-ի եց-եր եաց եց-աք եց-իք, եց-էք եց-ին	ուց-ի ուց-եր ուց ուց-աք ուց-իք, ուց-էք ուց-ին	ի եր (հիմքը) աբ իբ, էբ ին
Ապառնի Բ.	աց-ից աս-ցես աս-ցէ աս-ցուք աս-ջիք աս-ցեն	եց-ից ես-ցես ես-ցէ ես-ցուք ես-ջիք ես-ցեն	ուց-ից ուս-ցես ուս-ցէ ուս-ցուք ուս-ջիք ուս-ցեն	ից ցես ցէ ցուք ջիք ցեն
Հրամայ. Ներկայ	ա' աց-էք	եա' եց-էք	ա' ուց-էք	(հիմքը) է'բ
Ապառնի Բ.	աս-ջիր աս-ջիք	ես-ջիր ես-ջիք	ուս-ջիր ուս-ջիք	ջի'ր ջի'ք
Անց. դերբայ	աց-եալ	(եց)-եալ	ուց-եալ	եալ
Սահմ. ներկ.	ամ	եմ	ուցանեմ	ում,անեմ
Անց. կատ.	ացի	եցի	ուցի	ի
Հրամ. ներկ.	ա	եա	հ	(հիմքը)

Զ Ե Ի Ե Ր

2. ԿՐԱՆՈՐԱԿԵՐՊ ԽՈՆԱՐՀՈՒՄ

3. ԽԱՌՆ
ԽՈՆԱՐՀՄ.

անամ	եմամ	իմ	անիմ	չիմ (նում)
աց-այ աց-ար աց-աւ աց-աք {աց-այք, {աց-արուք աց-ան	եց-այ եց-ար եց-աւ եց-աք եց-այք, եց-արուք եց-ան	եց-այ եց-ար եց-աւ եց-աք եց-այք, եց-արուք եց-ան	այ ար աւ աք այք, արուք ան	եայ եար եաւ եաք եայք, եարուք եան
աց-այց աս-ցիս աս-ցի աս-ցուք աս-ջիք աս-ցին	եց-այց ես-ցիս ես-ցի ես-ցուք ես-ջիք ես-ցին	եց-այց ես-ցիս ես-ցի ես-ցուք ես-ջիք ես-ցին	այց ցիս ցի ցուք ջիք ցին	եայց իցես իցէ իցուք իջիք իցեն
աց-ի'ր {աց-այք {աց-արուք	եց-ի'ր եց-այք եց-արուք	եա'ց եց-այք եց-արուք	ի'ր այք արուք	ի'ր եայք եարուք
աս-ջիր աս-ջիք աց-եալ	ես-ջիր ես-ջիք (եց)-եալ	ես-ջիր ես-ջիք (եց)-եալ	ջի'ր ջի'ք եալ	իջի'ր իջի'ք (ուցեալ)
անամ	եմամ	իմ	անիմ	չիմ (նում)
ացայ	եցայ	եցայ	այ	եայ
ացիր	եցիր	եաց	իր	իր

12. Լծորդի ձևերի համար.

ա, Եամ Լծորդի (§ 4. 2) եա երկբարբառը, երբ շեշտը յաջորդ վանկին է անցնում, դառնում է ե=է, ի. ինչպէս՝ ատեամ, ատեաս, ատեայ. ատեամք, ատեայք, ատեանս. Ատէի, ատէիր, ատեայր. ատէաք, ատէիք, ատէինս. Ատիցեմ, ատիցես, ատիցէ հին. Մի ատեար, մի ատեայք:

ը, Եմ, իմ Լծորդների Սահմ. առաջին ապառնու յոգն. 1-ին դէմքի համար պատահում է և իցուք ձևը, ինչպէս՝ խօսիցուք:

զ, Իմ Լծորդի Անց. անկ. եզ. Յ-րդ դէմքի իւր ձևը՝ խօսիր, ազանիր՝ քիչ է գործածւում:

դ, Ում Լծորդի ոյ ձևը՝ բացի Անց. անկատարի եզ. Յ-րդ դէմքից՝ պատահում է և ուրիշ դէմքերի մէջ՝ հեղոյի, հեղոյիր, հեղոյր հին:

13. Բնի ձևերի համար.

ա, Անցեալ կատարեալի եզ. Յ-րդ դէմքը, եթէ միավանկ բառ է մնում, սկզբից կարող է ստանալ է ձայնաւորը, որ բաղաձայններից առաջ դառնում է ե. օրինակ՝ օծանեմ՝ օծի, օծեր, օծ կամ էօծ: Տեսանեմ՝ տեսի, տեսեր, տես կամ ետես: Եթէ բայը է կամ ե ձայնա-

ւորով է սկսում, է-ն չի դրւում, ինչպէս՝ ելանեմ՝ ելի, ելեր, ել: Իջանեմ, իջի, իջեր, էջ:

ը, Անցեալ կատարեալի եզ. Յ-րդ դէմքի վերջին վանկի մէջ վերականգնում են բնի կամ հիմքի եա, ոյ երկբարբառները և է, ու ձայնաւորները, որ միւս դէմքերի մէջ ձայնափոխուած եամբ դառնում են՝ ե, ու, ի, ը (որ չի դրւում). նոյնը լինում է, երբ անց. կատարեալի Յ-րդ դէմքը միավանկ է, ինչպէս և միավանկ հրամայականի մէջ. օրինակ՝ սիրեցի, սիրեցեր, սիրեաց, մատուցի, մատուցեր, մատույց: Լուծանեմ՝ լուծի, լուծեր, լոյծ. Հրամ. լիյծ: Իջի, իջեր, էջ. Հրամ. է'ջ: Անիծանեմ՝ անիծի, անիծեր, անէծ. Հրամ. անէ'ծ: Մտանեմ՝ մտի, մտեր, միտ կամ եմիտ. Հրամ. միտ: Թքանեմ՝ թքի, թքեր, թուք:

զ, Սահմ. երկրորդ ապառնի ժամանակի եզ. և յոգն. 1-ին դէմքերի և յոգն. 2-րդ դէմքի համար պատահում են նաև ցեմ, ցիմ, իցեմ, — ցեմք, ցիմք, իցեմք, — ցէք, ցիք, իցէք վերջաւորութիւնները:

դ, Հրամ. ներկայ ժամանակի յոգն. 2-րդ դէմքի համար մի քանի բայ ունին իք վերջաւորութիւնը, ինչպէս՝ մատչիմ՝ մատիք, դարթչիմ՝ զարթիք: Իսկ պարզ իմ վերջացած բայերի Հրամ. ներկայի եզ. 2-րդ դէմքը լինում է

երբեմն նաև պարզ եմ վերջացած ներգործակերպ խոնարհուող բայերի ձևով, կամ թէ բնի կամ հիմքի վրայ աւելանում է ի՞ր վերջաւորութիւնը. ինչպէս՝ ողորմիմ՝ ողորմեաց, ողորմեան. համարիմ՝ համարեաց, համարեան, համարիր. աշխատիմ՝ աշխատեաց, աշխատեան. ճեպիմ՝ ճեպեան. շահիմ՝ շահեան. երևիմ՝ երևեաց, երևեցիր. հետեիմ՝ հետեեաց, հետեեցիր:

Ե, Ենթադրուկերպ խոնարհման տակ դնում են՝ ամ, եմ, ուցանեմ, անեմ, ում և կըրկնաձև նում-անեմ (§ 4. 9, 10) վերջացած բայերը: Վերջինը խոնարհում է ինչպէս անեմ վերջացած բայ՝ թքնում - թքանեմ՝ թքի, թքեր և լն:

զ, Կրատուրակերպ խոնարհման տակ դնում են՝ անամ, ենամ, իմ, անիմ և կրկնաձև նում-անիմ, իմ-նում (§ 4. 9, 10) վերջացած բայերը: Վերջինները խոնարհում են ինչպէս անիմ վերջացած բայ՝ ջեռնում-ջեռանիմ՝ ջեռայ և լն:

է, Խառն խոնարհման տակ դնում են՝ չիմ, նչիմ, չիմ-նում (§ 4. 12) վերջացած բայերը՝ կառչիմ, փախչիմ-փախնում, մարտնչիմ: Բացի դրանցից նաև մի քանի ուրիշ բայեր՝ պշնում, ցածնում, քաղցնում (անցեալ դերբայ՝ քաղցեալ՝ քաղցեմ բայից), շրտնում:

14. ԼԾՈՐԴԻ ԺԱՄԱՆԱԿՆԵՐ

Ս ա հ մ ա Գ ա կ ա Գ

Ն եր կ ա յ

աղամ	սիրեմ	խօսիմ	հեղում
աղաս	սիրես	խօսիս	հեղուս
աղայ	սիրէ	խօսի	հեղու
աղամք	սիրեմք	խօսիմք	հեղումք
աղայք	սիրէք	խօսիք	հեղուք
աղան	սիրեն	խօսին	հեղուն

Անցեալ անկատար

աղայի	սիրէի	խօսէի	հեղուի
աղայիք	սիրէիք	խօսէիք	հեղուիք
աղայը	սիրէր	խօսէր, խօսիւր	հեղուր
աղայաք	սիրէաք	խօսէաք	հեղուաք
աղայիք	սիրէիք	խօսէիք	հեղուիք
աղային	սիրէին	խօսէին	հեղուին

Ապառնի Ա. (Ստորադաս.)

աղայցեմ	սիրիցեմ	խօսիցիմ	հեղուցում
աղայցես	սիրիցես	խօսիցիս	հեղուցուս
աղայցէ	սիրիցէ	խօսիցի	հեղուցու
աղայցեմք	սիրիցեմք	խօսիցիմք	հեղուցումք
աղայցէք	սիրիցէք	խօսիցիք	հեղուցուք
աղայցեն	սիրիցեն	խօսիցին	հեղուցուն

Հ ր ա մ ա յ ա կ ա Գ

Արդեւական ներկայ

մի՛ աղար	մի՛ սիրեր	մի՛ խօսիր	մի՛ հեղուր
մի՛ աղայք	մի՛ սիրէք	մի՛ խօսիք	մի՛ հեղուք

Ապառնի Ա.

աղայջի՛ր	սիրիջի՛ր	խօսիջի՛ր	—
աղայջի՛ք	սիրիջի՛ք	խօսիջի՛ք	—

Անորոշ դերբայ

աղալ	սիրել	խօսիլ (խօսել)	հեղուլ
------	-------	---------------	--------

Ապառնի դերբայ

աղալոց	սիրելոց	խօսելոց	հեղուոց
--------	---------	---------	---------

15. ԲՆԻ ԺԱՄԱՆԱԿՆԵՐ

4. ՆԵՐԳՈՐԾԱԿԵՐՊ ԽՈՆԱՐՀՈՒՄ

Ս ա հ մ ա Գ ա Կ ա Գ				
աղամ	սիրեմ	մատուցանեմ	օծանեմ	հեղում
Անցեալ կատարեալ				
աղացի	սիրեցի	մատուցի	օծի	հեղի
աղացեի	սիրեցեի	մատուցեի	օծեի	հեղեի
աղաց	սիրեաց	մատուց	օծ, էօծ	հեղ, եհեղ
աղացաք	սիրեցաք	մատուցաք	օծաք	հեղաք
աղացիք, -էք	սիրեցիք, -էք	մատուցիք, -էք	օծիք, -էք	հեղիք, -էք
աղացին	սիրեցին	մատուցին	օծին	հեղին

Ապառնի Բ.

աղացից	սիրեցից	մատուցից	օծից	հեղից
աղացես	սիրեսես	մատուցես	օծցես	հեղցես
աղացէ	սիրեսցէ	մատուցէ	օծցէ	հեղցէ
աղացուք	սիրեսցուք	մատուցուք	օծցուք	հեղցուք
աղառնիք	սիրեսնիք	մատուսնիք	օծնիք	հեղնիք
աղացին	սիրեսցին	մատուցին	օծցին	հեղցին

Հ ր ա մ ա յ ա Կ ա Գ

Ներկայ

աղա՛	սիրեա՛	մատո՛	օ՛ծ	հե՛ղ
աղացե՛ք	սիրեսցե՛ք	մատուցե՛ք	օծե՛ք	հեղցե՛ք

Ապառնի Բ.

աղառնի՛ր	սիրեսնի՛ր	մատուսնի՛ր	օծնի՛ր	հեղնի՛ր
աղառնիք	սիրեսնիք	մատուսնիք	օծնիք	հեղնիք

Անցեալ դերբայ

աղացեալ	սիրեցեալ	մատուցեալ	օծեալ	հեղեալ
(սիրեալ)				

ԲՆԻ ԺԱՄԱՆԱԿՆԵՐ

2. ԿՐԱՆՈՐԱԿԵՐՊ ԽՈՆԱՐՀՈՒՄ

5. ԽԱՌՆ
ԽՈՆԱՐՀՄ.

Ս ա հ մ ա Գ ա Կ ա Գ				
գոհանամ	մերձենամ	խօսիմ	ուսանիմ	փախչիմ
Անցեալ կատարեալ				
գոհացայ	մերձեցայ	խօսեցայ	ուսայ	փախայ
գոհացար	մերձեցար	խօսեցար	ուսար	փախար
գոհացաւ	մերձեցաւ	խօսեցաւ	ուսաւ	փախաւ
գոհացաք	մերձեցաք	խօսեցաք	ուսաք	փախաք
{գոհացայք,	{մերձեցայք,	{խօսեցայք,	{ուսայք,	{փախայք,
{-արուք	{-արուք	{-արուք	{-արուք	{-արուք
գոհացան	մերձեցան	խօսեցան	ուսան	փախան

Ապառնի Բ.

գոհացայց	մերձեցայց	խօսեցայց	ուսայց	փախայց
գոհացարս	մերձեցարս	խօսեցարս	ուսարս	փախարս
գոհացի	մերձեցի	խօսեցի	ուսի	փախիցէ
գոհացուք	մերձեցուք	խօսեցուք	ուսցուք	փախցուք
գոհասնիք	մերձեսնիք	խօսեսնիք	ուսնիք	փախնիք
գոհացին	մերձեցին	խօսեցին	ուսցին	փախցին

Հ ր ա մ ա յ ա Կ ա Գ

Ներկայ

գոհացի՛ր	մերձեցի՛ր	խօսեա՛ց	ուսի՛ր	փախի՛ր
{գոհացայք,	{մերձեցայք,	{խօսեցայք,	{ուսայք,	{փախայք,
{-արուք	{-արուք	{-արուք	{-արուք	{-արուք

Ապառնի Բ.

գոհասնի՛ր	մերձեսնի՛ր	խօսեսնի՛ր	ուսնի՛ր	փախնի՛ր
գոհասնիք	մերձեսնիք	խօսեսնիք	ուսնիք	փախնիք

Անցեալ դերբայ

գոհացեալ	մերձեցեալ	խօսեցեալ	ուսեալ	փախուցեալ
		(խօսեալ)		

Ս ա հ մ ա ց ա կ ա ց

Ներկայ
խաղամ
խաղաս
խաղայ
խաղամբ
խաղայք
խաղան

Անցեալ անկատար

խաղայի
խաղայիր
խաղայր
խաղայաք
խաղայիք
խաղային

Ապառնի Ա. (Ստոր.)

խաղայցեմ
խաղայցես
խաղայցէ
խաղայցեմք
խաղայցէք, խաղայջիք
խաղայցեն

Անցեալ կատարեալ

խաղացի
խաղացեր
խաղաց
խաղացաք
խաղացիք, խաղացէք
խաղացին

Ապառնի Բ.

խաղայից
խաղացես
խաղացէ
խաղացուք
խաղացիք
խաղացին

Հ ա մ ա յ ա կ ա ց

Արգել. ներկայ
մի խաղար
մի խաղայք
Ապառնի Ա.
խաղայջիր
խաղայջիք

Ներկայ
խաղահ
խաղացէք
Ապառնի Բ.
խաղասջիր
խաղասջիք

Պ ե Ր Բ ա յ ց ե Ր

Անորոշ
խաղալ
Ապառնի
խաղալոց

Անցեալ
խաղացեալ

ԿՐԱՆՈՐԱԿԱՆԻ ԿԱԶՄՈՒԹԻՒՆ

17. Գրաբարում առանձին կրաւորական բայեր չկան ինչպէս աշխարհաբարում, այլ կայ միայն կրաւորական խոնարհում, որ կազմւում է լծորդի կամ վերջաւորութեան շրջումով այսպէս. ա, Լծորդի ժամանակներում՝ ե լծորդն ունեցող անցողական բայերի այս ե լծորդը, (ե, է ձայնաւորը վերջին վանկերի մէջ) փոխւում է ի լծորդի և բայն ստանում է կրաւորական իմաստ. օրինակ՝ աղայցեմ, մերկանայցեմ, սիրեմ, սիրիցեմ, մի սիրեր, մի սիրէք, սիրել կրաւորական իմաստով լինում են՝ աղայցիմ, մերկանայցիմ, սիրիմ, սիրիցիմ, մի սիրիր, մի սիրիք, սիրիլ, — նմանապէս և միւս գէմքերը (Անց. անկատ. եզ. Յ-րդ. դէմքի մասին տես ներքեւ՝ ծան. 1, ք)։

Ա, Բնի ժամանակներում ներգործակերպ խոնարհուող անցողական բայերը խոնարհուելով կրաւորակերպ ստանում են կրաւորական իմաստ, այսպէս՝ պարզ ամ վերջացածները խոնարհւում են ինչպէս անամ վերջացածները, պարզ եմ՝ ինչպէս իմ վերջացածները, իսկ աննմ և պարզ ում՝ ինչպէս անիմ վերջացածները։ Օրինակ՝ աղացի, սիրեցի, մատուցի, օծի, հեղի կրաւոր-

րական իմաստով լինում են՝ աղացայ, սիրեցայ, մատուցայ, օծայ, հեղայ,—նմանապէս և մ. ւ. ս. գէմքերն ու ժամանակները:

գ, Կան անցողական բայեր և ժամանակներ, որոնք խոնարհման այս շրջումն ևս չեն կրում. այլ անփոփոխ միևնոյն ձևով մնալով՝ գործ են ածւում հասարակ իմաստով (= ընդհանուր իմաստով), այսինքն թէ իբրև անցողական և թէ իբրև անանցողական. մտքից և կիրառութիւնից միայն պիտի հասկացուի դրանց ներգործական կամ կրաւորական լինելը: Օրինակ՝ սկսանիմ, գողանամ, հեղում կարող են նշանակել թէ սկսել, գողանալ, թափել եւ թէ սկսուել, գողացուել, թափուել:

Ծան. 1. Լծորդի ժամանակների համար պէտք է իմանալ.

ա, Ամ լծորդի ժամանակները հասարակ են, բացի Սահմ. առաջին ապառնուղ (Ստոր.), որի այցեմ, այցես, այցէ են. ձևը դառնում է՝ այցիմ, այցիս, այցի:

բ, եւ լծորդի ժամանակները փոխւում են իմ լծորդի, օրինակ՝ ճանաչեմ, ճանաչես են. դառնում են՝ ճանաչիմ, ճանաչիս, ճանաչի են: Միայն Սահմ. անց. անկատարը հասարակ ձևով է՝ մնում՝ ճանաչէի, ճանաչէիր, ճանաչէր են.—ճանաչում էի, ճանաչում էիր, ճանաչում էր, կամ ճանաչւում էի, ճանաչւում էիր, ճանաչւում էր: Այս ժամանակի եզակի 3-րդ դէմքը կարող է իւր վերջաւորութեամբ ևս կրաւորական ունենալ՝ ճանաչիւր,

ճառիւր, ասիւր, կոչիւր, դործիւր, հատանիւր, տեսանիւր:

գ, իմ, ում լծորդների ժամանակները հասարակ իմաստ ունին: Միայն պարզ իմ վերջացած բայերից մի քանիսը, ինչպէս՝ համարիմ, խոստովանիմ, դատիմ ունին նաև ե լծորդով ձևեր՝ համարեմ, խոստովանեմ, դատեմ: Սրանց եւ լծորդով ձևերը միայն ներգործական իմաստով են գործածւում, իսկ իմ լծորդով ձևերը թէ ներգործական և թէ կրաւորական իմաստով: Անց. անկ. իւր ձևը միայն կրաւորական է:

Ծան. 2. Բնի ժամանակների համար պէտք է իմանալ.

ա, Անամ, իմ, անիմ վերջացած անցողական բայերի բնի ժամանակները հասարակ իմաստ ունին. ինչպէս՝ գողացաւ, խօսեցաւ. ծնաւ—գողացաւ, խօսեց, ծնեց կամ գողացուեց, խօսուեց, ծնուեց:

բ, Ներգործակերպ խոնարհուող անցողական բայերի չքամ. երկրորդ ապառնին, Սահմ. անց. կատարելայի յոյն. 1-ին դէմքը, երկրորդ ապառնու յոյն. 1-ին և 2-րդ դէմքերը (ցուր, ջիւր վերջաւորութեամբ) հասարակ իմաստ ունին. բայց այս վերջին դէմքերը ներգործականի մէջ ունին նաև ցեմք, ցեք վերջաւորութիւնները, որոնք ցիմք, ցիք ձևով կրաւորականի են վերածւում:

գ, Անցողական բայերի կրաւորական ձևը երբեմն գործածուելով անդրադարձ կամ փոխադարձ նշանակութեամբ՝ պահում է իւր ներգործական իմաստը, օրինակ՝ գօտի ընդ մէջ իւր ածաւ (փոխ. հած): Բաժանեցան (փոխ. բաժանեցին) զհանդերձս իմ յինքեանս:

դ. Պատճառական բայերի կրաւորականը ընդհանրապէս քիչ է գործածուում. նոյն իմաստով բանում են, ինչպէս և աշխարհաբարում, սովորաբար համապատասխան չնդրք բայերը. օրինակ՝ Մատեաւ (փոխանակ՝ մատուցաւ) ի վերայ նորա պատարագ:

Ե. Երբեմն կրաւորակերպ խոնարհուող հասարակ բայերն անցողական իմաստով ունենում են ներգործակերպ ձև, ինչպէս՝ ծնանի = ծնում է, ծնւում է. Անցկատ. ունի սովորաբար ծնայց, ծնցիս, ծնցի, ծընցուք, ծնջիք, ծնցին, բայց կայ ներգործական իմաստով նաև՝ ծնցես, ծնցէ, ծնցեն: (Տես վերևը ծան. 1, 9):

Ծան. 3. Իմ լծորդն ունեցող անցողական բայերը, ինչպէս՝ խօսիմ, սկսանիմ, որովհետեւ թէ՛ լծորդի և թէ՛ բնի բոլոր ժամանակներում հասարակ իմաստ ունին, կոչւում են հասարակ բայ:

18. Գրաբարում կայ կրաւորականի համար և բաղադրեալ խոնարհում, որ գործ է ածւում աւելի հասարակ բայերի և ժամանակների համար: Բաղադրեալ կրաւորականը կազմւում է անցեալ դերբայով, որ անփոփոխ է մնում, և լինիմ բայով, որ խոնարհւում է. Օրինակ՝ մոռացեալ լինիմ, մոռացեալ լինիս, մոռացեալ լինի ելն. մոռացեալ լինէի, մոռացեալ եղէ ելն. որ նշանակում են՝ մոռացւում եմ, մոռացւում ես, մոռացւում է ելն. մոռացւում էի, մոռացուեցայ ելն:

Գիտեմ՝ բայը միայն բաղադրեալ ձևով կրաւորական ունի՝ գիտացեալ լինել:

Ծան. Բաղադրեալ կրաւորական խոնարհումը, որ յատուկ է և ուրիշ լեզուների, միջին դարերում հետզհետէ վերացւում է, որովհետեւ լինիմ բայով բաղադրեալ ձևը՝ մոռացեալ լինել՝ միայն կրաւորական իմաստ չունի, այլ նոյն իսկ հին գրաբարում գործ է ածւում նաև ներգործական իմաստով իբրև մոռացած լինել. ուստի մոռացեալ լինիմ նշանակում է թէ՛ մոռացւում եմ և թէ՛ մոռացած եմ լինում, մոռացած լինիմ, մոռացած կը լինիմ: Այս երկդիմութեան պատճառով հասարակ ժամանակների համար, հաւանօրէն բարբառներից օգտուելով, գործածութեան մէջ են մըռցնում կրաւորական խոնարհումներ, որ յատուկ չեն դասական գրաբարին: Օրինակ՝ բանամ, բանիմ. թանամ, թանիմ. բառնամ, բառնիմ. լուանամ, լուանիմ. մոռանամ, մոռանիմ. ստանամ, ստացանիմ. տամ, տուիմ. լնում, լնանիմ, լնիմ. ընթեռնում, ընթերցանիմ. արգելում, արգելանիմ ելն:

Ա Ն Կ Ա Ն Ո Ն Բ Ա Յ Ե Ր

19. Բոլոր անկանոն բայերի լծորդի ժամանակները կանոնաւորապէս այս կամ այն լծորդի ձևով են խոնարհւում, անկանոն են միայն բնի ժամանակները: Անկանոն բայերը բաժանւում են մի քանի խմբի. ներքևում դրուած են այդ

բայերի ժամանակների համար մեծ մասամբ մի կամ մի քանի դէմքեր միայն. միւս ձեւերը դրանցով գտնելը հեշտ է:

20. Առաջին խումբ: Խոնարհում են իբրեւ չիմ-նում վերջացած բայեր:

Մեղանչեմ, մեղայ, մեղայց (մեղիցես, մեղիցէ՛ւ ին.), մեղիր, մեղի՛ր, մեղուցեալ—Խոնարհում է երբեմն և մեղանչեցի, մեղանչեցից ին. ձևով:

Ճանաչեմ, ծանեայ, ծանեայց (ծանիցես, ծանիցէ՛ւ ին.), ծանի, ծանի՛ր, ծանուցեալ:

Անկանոնութիւնը միայն Ե-ի ծ փոխուելու մէջ է: Պատճառականն է ծանուցանեմ, որի կրաւորական Սահմ. անց. կատարեալն ու երկրորդ ապառնին՝ ծանուցայ, ծանուցար ին., ծանուցայց ին. գործ են ածւում նաև կրաւորական նախիմ բայի իմաստով. բայց կան նաև ծանեայց, ծանիցիս, ծանիցի, ծանիցուք, ծանիջիք, ծանիցին ձևերը կրաւորական իմաստով:

Եղանիմ, Սահմ. անց. կատ. եղէ կամ եղեայ, եղեր, եղե. եղաք կամ եղեաք, եղէք կամ եղեայք, եղեն. Ապառնի Բ. եղէց կամ եղիցիմ, եղիցիս կամ եղիցես, եղիցի կամ եղիցէ, եղիցուք կամ եղիցիմք. եղիջիք, եղիցին կամ եղիցեն. Հրամ. ներկայ եզ. չունի. յոգն. եղերհւք: Ապառնի Բ. եղիջիր, եղիջիք: Անց. դերը. եղեալ:

Լինիմ, Սահմ. անց. կատ. չունի. Ապառնի Բ. լիցիմ, լիցիս, լիցի, լիցուք կամ լիցիմք, լիջիք կամ լիցիք, լիցին: Հրամ. լեր, լերհւք. լիր, լիջիք: Անց. դերը. լեալ կամ լիեալ:

Եղանիմ, լինիմ, որ մի և նոյն բայն են, պակասաւոր են: Դրանց իմաստով գործ են ածւում նաև առնի, գործի կրաւորականները:

Սփածանիմ, պրծանիմ, գառածիմ-գառածանիմ, ծիւրիմ-ծիւրանիմ կանոնաւոր՝ սփածայ, պրծայ, զառածայ, ծիւրեցայ ձևերի հետ ունին նաև՝ սփածեայ, պրծեայ, զառածեայ, ծիւրեայ:

Անկանիմ, կանոնաւոր ձևի հետ ունի Ապառնի Բ. նաև՝ անկեայց. իսկ յոգն. Հրամ. միայն՝ անկերհւք:

Ագանիմ կանոնաւոր ձևի հետ ունի յոգն. Հրամ. նաև՝ ագերհւք: Անց. դերը. ագեալ ձևի հետ և ագուցեալ:

Յանցանեմ խոնարհում է ամբողջապէս խառն եայ խոնարհման ձևով՝ յանցեայ, յանցեայց (յանցիցես ին.), յանցիր, յանցերհւք, յանցիջիր, յանցուցեալ:

Չանցանեմ, գառանցանեմ, ներկանեմ. կանոնաւոր զանցի, զառանցի ին. ձևերի հետ ունին նաև զանցեայ, զանցեար ին, զառանցեայ ին, ներկեալ:

Յառնեմ (յարնչիմ) խոնարհուում է ամբողջապէս խառն եւայ խոնարհման ձեով՝ յարեայ, յարեայց (յարիցէ ելն.), յարիջիր, յարուցեալ: Հրամ. կանոնաւոր յարիր, յարեալք, յարերո՛ւք ձեերի հետ ունի եւ արի, արիք:

Յառում խոնարհուում է կրաւորակերպ՝ յառայ, յառայց, յառիր. ունի նաեւ յառեայ, յառեայց կամ յառիցեմ, յառուցեալ ձեերը: Կան եւ յառեմ, կրաւոր. յառիմ՝ բայերը, որ կանոնաւոր են:

Երդնում, երդուայ, երդուար ելն. երդուայց կամ երդուիցեմ (երդուիցիմ), երդուիցես, երդուիցէ ելն: Երդուիր, երդուարո՛ւք, երդուիջիր, երդուեալ: Կայ եւ երդմնեմ՝ բայը, որից պատճառական երդմնեցուցանեմ:

21. Երկրորդ խումբ: Խոնարհուում են իբրեւանեմ, անիմ՝ կամ պարզ ում՝ վերջացած բայեր:

Հանեմ, հանի, հան:—Կայ կրաւորական հանանիմ՝ բայը: Իսկ հանում (հենում, հինում = հինել) ունի հասարակ իմաստով Անց. կատ. հանայ, հինայ ելն. Հրամ. հանիր:

Ածեմ, ածի, ած:—Այս բայի ածանեմ՝ ձեւից կազմուած են՝ տարածանեմ = տարածեմ. Անց. կատ. տարածեցի ելն. զառածանեմ, զա-

ռածեմ. Անց. կատ. զառածի, Ապառնի Բ. զառածից. Հրամ. զառածեմ:

Բերեմ, բերի, բեր:—Այսպէս խոնարհուում է եւ համբերեմ, համբերի, համբերեր, համբեր ելն, —որ սակայն ունի կանոնաւոր ձեեր՝ համբերեցի, համբերեցեր ելն. համբերեսցէ, համբերես ելն:

Հեղուսեմ, հեղուսի, հեղոյս:

Նսսիմ, նստայ, նստար, նստաւ ելն. նըստայց, նստցիս, նստցի ելն. նիստ, նստարո՛ւք, նստեալ:—Այս բայի սոսկածանց ձեից կազմուած կայ զնստանիմ-զնստիմ՝ բայը. Անց. կատ. զնստայ:

Չգածիմ-զգածնում, հագածիմ ունին՝ զգածայ, զգածիր, զգածեալ. հագածայ ելն:

Դիպիմ, սովորական ձեւ է կանոնաւոր՝ դիպեցայ, դիպեցար, դիպեցաւ ելն. դիպեցայց, դիպեսցիս, դիպեսցի ելն. բայց Անց. կատ. ունի եւ ղիպայ ձեւը:

Առնում, առի, առ: Ենթ. դերբ. առող:

Կալում, կալնում, կանոնաւոր կալի, կալեր, կալ կամ եկալ ելն. ձեերի հետ ունի եւ հետեալ ձեերը, որ աւելի գործածական են՝ կալայ, կալար, կալաւ. կալաք, կալայք կամ կալարո՛ւք, կալան: Կալայց, կալցիս, կալցի. կալցուք, կալջիք, կալցին (այլ եւ կալցեն): Հրմ. կալ

կամ կն, կալէք կամ կարնյք, կալարոնք: Անց-
դերը. կալեալ:—Այսպէս խոնարհուած են և ըն-
կալում, ընկալնում բայերը. Անց. կատ. ընկա-
լայ ելն: Ապ. Բ. ընկալայց ելն. Հրամ. ընկնլ,
ընկալնյք կամ ընկալարոնք:

Կլանեմ-կլնում, կանոնաւոր Անց. կատ.
կլի, կլեր, կուլ կամ եկուլ ելն. ձեերի հետ
ունի և կրաւորակերպ՝ կլայ, կլար, կլաւ ելն:
Ապ. Բ. կլայց, կլցիս, կլցի ելն. ձեերը, որ սա-
կայն աւելի կրաւորական իմաստով են գործած-
ւում:—Այսպէս խոնարհուած է և ընկլնում.—
ընկլի, ընկլից, ընկլցես, ընկլցէ կամ ընկլայ,
ընկլայց ելն: Այս բայի ձեերի տեղ գործ են
ածւում աւելի պատճառական ընկլուզանեմ
բայի ձեերը՝ ընկլուզի, ընկլուզից, ընկլն ելն:

Հաբկանեմ, հարում ունի միայն առանց
և բաղաձայնի՝ հարի, հարեր, հար կամ եհար
ելն. հարից, հարցես ելն. հար, հարէք, հարեալ:

22. Երրորդ խումբ: Խոնարհուած են իբրեւ
պարզ ամ վերջացած բայեր:

Ասեմ, ասացի, ասն. ասացից, ասացես ելն:
Գիտեմ, գիտացի. Հրամ. գիտես:

Կարեմ, (=կարողանալ), կարացի, կարացեալ:
Մարքեմ, մարթացի, մարթացեալ. Մար-

թեմ բայն ունի և մարթանամ ձեւը, որից Անց.
կատ. մարթացայ ելն:

Մերկեմ, մերկացի, մերկացեր, մերկաց
կամ մերկեաց ելն: Հրամ. մերկես (կրաւոր.
մերկեաց): Մերկեմ բայն ունի և մերկանամ
ձեւը, որ ունի մերկացայ, մերկացայց, մերկա-
ցիր, մերկացարոնք:

23. Զորրորդ խումբ: Վերջանում են պարզ
ամ ձեով, բայց բնի ձեերից մի քանիսը խոնարհ-
ւում են կրաւորակերպ, իբրեւ թէ վերջանային
անամ ձեով: Ներքեւում առնուած են միայն
անկանոն կազմութեան ժամանակները. Հիշուած-
ները կանոնաւոր են:

Յուսամ, Սահմ. անց. կատ. յուսացայ, յու-
սացար, յուսացաւ ելն: Ապառնի Բ. յուսացայց,
յուսացիս ելն: Հրամ. յոգն. յուսացարոնք:

Լողամ, Սահմ. անց. կատ. լողացայ:

Ձանամ, գթամ. Սահմ. անց. կատ. կանո-
նաւոր ջանացի, գթացի ելն. ձեերի հետ ունին
և ջանացայ, գթացայ ելն: Ապ. Բ. ջանացայց,
գթացայց ելն. Հրամ. կանոնաւոր ջանն, գթն
ձեի հետ և ջանացիր, գթացիր. յոգն. ջանա-
ցարոնք, գթացարոնք:

Դողամ, Սահմ. անց. կատ. դողացի ելն.

կանոնաւոր ձևի հետ և զողացայ և ինչ։ Հրամ։
յոգն. զողացարձք։

Ծփամ, դլամ, գոռամ, խանդամ, սուրամ,
ռոնամ, եռամ, գեռամ, սպառնամ, ցնծամ,
զգամ Սահմ։ անց. կատ. ունին և ներգործա-
կերպ և կրաւորակերպ։

Ուսամ, ողբամ, հոգամ, խոկամ անցողա-
կան իմաստով խոնարհւում են թէ ներգործա-
կերպ և թէ կրաւորակերպ։

Ծան. Ամ, անամ վերջացած կրկնածի բայերի
(§ 4. 4) բնի ժամանակները երբեմն կրկին ձևով թէ
ներգործակերպ և թէ կրաւորակերպ են լինում. երբեմն
էլ ժամանակներից մէկը կամ մյուսը միայն այս կամ
այն ձևով են լինում. օրինակ՝ ցանկամ, ցանկանամ.
ունի Անց. կատ. ցանկացայ, Ապ. Բ. ցանկացայց. Հրամ.
ցանկան կամ ցանկացիր։ Նոյն ձևով՝ փութամ, փութա-
նամ, փութացայ, փութացայց, փութան կամ փութա-
ցիր. սոսկամ, սոսկանամ, սոսկացայ, սոսկան կամ սոս-
կացիր. տենչամ, տենչանամ, տենչացայ, տենչան կամ
տենչացիր։ Իսկ զոջամ լինում է՝ զոջացի, զոջան. զոջա-
նամ՝ զոջացայ, զոջացիր և ինչ։

24. Հինգերորդ խումբ։ Խոնարհւում են
իբրև պարզ ամ, եմ՝ վերջացած բայեր։

Լուանամ, լուացայ, լուացար և ինչ. լուա-
ցայց, լուասցիս և ինչ. ձևերի հետ ունին նաև
լուացի, լուացեր, լուաց և ինչ. լուացից, լուասցես
և ինչ։ Հրամ։ լուան, լուացէք։

Մոռանամ, քնթանամ, իմանամ, Հրամ։
ունին կանոնաւոր մոռացիր, ընթացիր, իմացիր
ձևերի հետ և մոռան, ընթան կամ ընթանց. իման
կամ իմանց։

Ընկենում, ընկեցի, ընկեցեր, ընկեսց կամ
ընկէց (ընկեց). ընկեցաք, ընկեցիք, ընկեցին.
ընկեցից, ընկեսցես, ընկեսցէ և ինչ։ Հրամ։ ըն-
կես կամ ընկեսց, ընկեցէք, ընկեսցիր։ Անց.
դերը. ընկեցեալ։

25. Վեցերորդ խումբ։ Բնի մէջ ստանում
են ց կամ ծ բաղաձայնը, որ պահւում է ա-
պառնի ժամանակների մէջ ց, ջ տառերից առաջ
և Հրամայականի մէջ։

Բանամ, քանամ, Սահմ։ անց. կատ. բացի,
բացեր, բաց կամ եբաց. բացաք, բացիք, բացին.
Ապ. Բ. բացից, բացցես, բացցէ, բացցուք, բաց-
ջիք, բացցեն։ Հրամ։ բաց, բացէք, բացջիր։ Անց.
դերը. բացեալ։ Նոյնպէս՝ թացի. թացից, թաց-
ցես, թացցէ և ինչ. թանց, թացէք. թացեալ։

Կամ, կացի, կացեր, կաց կամ եկաց, կա-
ցաք, կացիք, կացին. կացից, կացցես, կացցէ,
կացցուք, կացջիք, կացցեն։ Կանց, կացէք, կաց-
ջիր, կացեալ։

Կեամ, կեցի, կեցեր, կեսց, կեցաք, կեցիք,
կեցին. կեցից, կեցցես, կեցցէք, կեցցուք, կեց-

լիք, կեցցեն, կենց, կեցէք, կեցջիր, կեցեալ
Ապառնի Ա. (Ստոր.) կեայցեմ կամ կեցեմ, կեայ-
ցես, կեայցէ եւն.

Լամ, լացի, լացեր, լաց եւն: Լացից, լաց-
ցես, լայցէ եւն: Լաց, լացէք, լացջիր, լացեալ:

Ընթեռնում, ընթերցայ, ընթերցար, ըն-
թերցաւ եւն: Ընթերցայց, ընթերցցիս (այլ և
ընթերցցես), ընթերցցի եւն: Ընթերցիր, ըն-
թերցեալ, ընթերցող:

Յենում, յեցայ, յեցար, յեցաւ եւն. յե-
ցայց, յեցցիս, յեցցի եւն. յեցիր, յեցեալ:

Զգենում, զգեցայ, զգեցար, զգեցաւ եւն.
զգեցայց, զգեցցիս, զգեցցի եւն. զգեցիր, զգ-
եցեալ:

Լնում, լցի, լցեր, լից կամ ելից. լցաք,
լցիք, լցին. լցից, լցցես, լցցէ եւն: Հրամ: լից,
լցէք, լցջիր: Անց դերը. լցեալ, ծնթ. դերը. լցող:

Խնում, խցի, խցեր, խից կամ եխից եւն.
խցից, խցցես, խցցէ եւն: Հրամ: խից, խցէք.
Անց. դերը. խցեալ:

Բառնամ, բարձի, բարձեր, բարձ կամ ե-
բարձ. բարձաք, բարձէք, բարձին: Բարձից, բարձ-
ցես, բարձցէ եւն: Բարձ, բարձէք, բարձջիր.
բարձեալ, բարձող: Այսպէս խոնարհում է համ-
բառնամ (բարձրացնել), համբարձի, համբար-

ձից, համբարձ եւն: Կրաւորականը՝ համբարձայ,
համբարձայց եւն. նշանակում է քարծրանալ:

Դառնամ, դարձայ, դարձար, դարձաւ եւն.
Դարձայց, դարձցիս, դարձցի եւն. Դարձիր կամ
դարձ, դարձեալ:

26. Եօթներորդ խումբ: Բնի մէջ ստանում
են ը բաղաձայնը:

Առնեմ, բուն՝ արար: Սահմ: անց. կատ.
արարի, արարեր, արար, արարաք, արարիք, ար-
արին: Ապ. Բ. արարից, արասցես, արասցէ,
արասցուք, արասջիք, արասցեն: Հրամ: արա՛,
արարէք, արասջիր: Անց. դերը. արարեալ: Ծնթ.
դերը. արարող. Կրաւորականը կանոնաւոր կաղ-
մութիւն ունի՝ արարայ, արարար եւն. արարայց,
արասցիս, արասցի եւն: Հրամ: չունի:

Դնեմ, բուն՝ դիր Սահմ: անց. կատ. եդի,
եդիր (եդեր), եդ. եդաք, եդիք (եդէք), եդին.
Ապ. Բ. եդից (գիցեմ), գիցես, գիցէ. գիցուք
(գիցեմք), գիջիք (գիցէք), գիցեն: Հրամ: գիր,
գիրք, գիջիր: Անց. դերը. եդեալ: Ծնթ. դերը.
դնող, եդող: Կրաւորականը կանոնաւոր կաղմու-
թիւն ունի՝ եդայ, եդար, եդաւ, եդաք, եդայք,
եդան: Եդայց, գիցիս, գիցի, գիցուք, գիջիք,
գիցին: Հրամ: եդ. չունի. յոգն. եդարուք:

Տանիմ, բուն՝ տար: Սահմ: անց. կատ.

տարայ, տարար, տարաւ. տարաք, տարայք, տա-
րան, Ապ. Բ. տարայց, տարցիս (տարցես),
տարցի (տարցէ). տարցուք, տարջիք, տարցին
(տարցեն): Հրամ. տար, տարայք: Անց. դերը.
տարեալ:

Լսեմ, բուն՝ լու, լուր: Սահմ. անց. կատ.
լուայ, լուար, լուաւ. լուաք, լուայք, լուան:
Ապ. Բ. լուայց, լուիցես, լուիցէ. լուիցուք, լուի-
ջիք, լուիցեն: Հրամ. լուր, լուարուք, լուիջիր:
Անց. դերը. լուեալ: Կրաւորական ունի միայն՝
լուիցիս, լուիցի, լուիցին ձեւերը. միւս ձեւերի
համար գործ է ածուում լսելի լինիմ:—Լսեմ՝ բայի
կանոնաւոր ձեւերը՝ լսեցի, լսեցեր և չն. լսեցից,
լսեցես և չն. լսեան, լսեցէք, և պատճառական՝
լսեցուցանեմ՝ քիչ գործածական են:

Տամ, բուն՝ տու, տուր: Սահմ. անց. կատ.
ետու, ետուր, ետ. տուաք, ետուք, ետուն:
Ապ. Բ. տաց, տացես, տացէ. տացուք, տաջիք,
տացեն: Հրամ. տուր, տուք, տաջիր: Անց. դերը.
տուեալ. ծնթ. դերը. տուող: Կրաւոր. տուայ,
տուար, տուաւ. տուաք, տուայք, տուան: Տուայց
կամ տացիմ, տացիս, տացի. տացուք, տաջիք,
տացին: Միւս ձեւերի համար գործ է ածուում
տուեալ լինիմ:

Գամ, բուն՝ եկ: Սահմ. անց. կատ. եկի,

եկիր (եկեր), եկն. եկաք, եկիք (եկէք), եկին:
Ապ. Բ. եկից, եկեսցես, եկեսցէ. եկեսցուք,
եկեսջիք, եկեսցեն: Հրամ. եկ, եկայք, եկեսջիր:
Անց. դերը. եկեալ: Անորոշ դերը. գալ, երբեմն՝
գորլ—Այս բայի բնի ը յաւելումը մնում է
միայն գաւառական Հրամ. եկիւր ձեւի մէջ:

27. Ուրեմուդ խումբ: Բունն ուրիշ արմա-
տից է առնուում. իսկապէս երկու պակասաւոր
բայեր իրար լրացնում են:

Ուսեմ, բուն՝ կեր: Սահմ. անց. կատ. կե-
րայ, կերար, կերաւ. կերաք, կերայք, կերան:
Կայ և քիչ գործածական՝ կերի, կերեր, եկեր.
կերաք, կերիք, կերին: Ապ. Բ. կերայց (կերի-
ցեմ), կերիցես, կերիցէ. կերիցուք, կերիջիք,
կերիցեն: Հրամ. կեր, կերայք (կերէք), կերի-
ջիր: Անց. դերը. կերեալ: Կրաւորականը կանո-
նաւոր է. չունի ապառնի 1-ին դէմք և Հրամ.
գործ է ածուում բաղադրեալ ձեով՝ կերեալ
լինել բայով: Պատճառական իմաստով գործ է
ածուում կերակրեմ = ուտեցնել, կերցնել:

Երբամ, բուն՝ երթ և չոգ (չոք): Սահմ.
անց. կատ. չոգայ, չոգար, չոգաւ. չոգաք, չո-
գայք, չոգան: Ապ. Բ. երթայց (երթիցեմ), եր-
թիցես, երթիցէ. երթիցուք, երթիջիք, երթի-

ցեն: Հրամ: երթ (կամ չոգ), երթայք, երթի-
ջիր: Անց. դերք. երթեալ:

Ըմպեմ, բուն՝ արք: Սահմ: անց. կատ. ար-
բի, արբեր, արբ կամ էարբ. արբաք, արբիք
(արբէք), արբին: Ապ. Բ. արբից, արբցես, արբ-
ցէ. արբցուք, արբջիք, արբցեն: Հրամ: արբ,
արբէք, արբջիր: Անց. դերք. արբեալ: Կրաւորա-
կանը կանոնաւոր՝ արբայ կէն. արբայց, արբցիս
կէն: Հրամ: յոգն. արբարոք. եզ. չունի. գործ
է ածուում բաղադրեալ ձևը՝ արբեալ լեր:—
Արք արմատից կազմուած է արբիմ կամ արբե-
նամ կանոնաւոր բայը, որ նշանակում է հար-
բել, արբենալ:—Ըմպեմ՝ բայի բնի ձևերն ևս
կան՝ ըմպեցի, ըմպեցից կէն. ըմպեան, ըմպեցէք,
ըմպեալ, որոնք աակայն գործածական չեն:

ՊԱԿԱՍԱԻՈՐ ԲԱՅԵՐ

28. Ունիմ, խոնարհուում է միայն լծորդի
ժամանակներով՝ Սահմ: ներկ. ունիմ, ունիս, ունի
կէն. Անց. անկ. ունէի, ունէիր, ունէր կէն:
Ապ. Ա. ունիցիմ, ունիցիս կէն: Հրամ: ունիջիր,
ունիջիք. Արգել. մի ունիր, մի ունիրք. Անորոշ
դերք. ունել. Ապ. դերք. ունելոց. Ենթ. դերք.

ունող: Պակասը լրանում է սովորաբար կաշնում
ամբողջական բայով և ապա նայելով իմաստին՝
լմբոնեմ, առնում, տիրեմ, իշխեմ, բռնեմ, բռնե-
հարկանեմ, պահեմ, արգելում, ինչպէս և ստա-
նամ, ժառանգեմ, բարձեալ բերեմ, կրեմ ևն.
բայերով: Նոյն ձևով խոնարհուում է ընդունիմ
բայը, որի պակասը լրանում է ընկաշնում՝ ամ-
բողջական բայով:

Պարսիմ, Սահմ: ներկ. պարտիմ, պարտիս,
պարտի. պարտիմք, պարտիք, պարտին: Անց.
անկ. պարտէի, պարտէիր, պարտէր. պարտէաք,
պարտէիք, պարտէին: Ապ. Ա. պարտիցիմ, պար-
տիցիս, պարտիցի. պարտիցիմք, պարտիցիք,
պարտիցին: Անց. կատ. պարտեցայ, պարտե-
ցաւ: Ապ. Բ. պարտեցայց, պարտեցի: Անորոշ
դերք. պարտել: Անց. դերք. պարտեցեալ: Բնի
ժամանակները քիչ են պատահում: Պակասը լրա-
նում է՝ պարտ լինիմ, պարտական լինիմ, պար-
տաւոր լինիմ, պարտաւորիմ բայերով: Չպիտի
շփոթել պարտեմ = յաղթեմ բայի հետ:

Պիտի, պիտէր, պիտիցի, պիտեցաւ, պի-
տեցի, պիտեցեալ: Պակասը լրանում է՝ պար-
տիմ, պիտոյ լինիմ բայերով:

Մարթի, մարթէր, մարթիցի: Պակասը լրա-
նում է՝ մարթ է, մարթանամ, մարթեմ բայերով:

Գողգես, գողգէ, գողցուք, գողջիք, գող-
ցեն: Հրամ. գոգ, գողէք: Անորոշ դերք. գողել.
Պակասը լրանում է ասեմ բայով, որի հետ եր-
բմն և կրկնուած գործ է ածուած ինչպէս՝
Ասացէք ցարքայ, գողէք: Ասիցեն և գողցեն:

Դում, Սահմ. ներկ. գում, գոս, գոյ. գումք, գոյք
(գոք), գոն, Անց. անկ. գոյի, գոյիր, գոյր. գո-
յաք, գոյիք, գոյին: Աս. Ա. (գուցեմ, գուցես),
գուցէ, (գուցեմք, գուցէք), գուցեն: Անորշ. դերք.
գոր. Պակասը լրանում է եղանակի լինիմ բայե-
րով, որոնք նոյնպէս պակասաւոր են, և եմ,
կամ բայերով:

Ձիք=ոչ գոյ, ունի միայն այս ձևը, ինչպէս
և սրա դրականը՝ իք (=գոյ, կայ, է), որ քիչ է
պատահում:

Եմ, Սահմ. ներկ. եմ, ես, է, եմք, էք, են:
Անց. անկ. էի, էիր, էր. էաք, էիք, էին: Հրամ.
եր, էք կամ երհք: Ապառնի՝ իցեմ, իցես, իցէ,
իցեմք, իցէք, իցեն: Անոր. դերք. ել, Աս. դերք.
ելոց: Անց. դերք. եալ. Պակասը լրանում է լի-
նիմ եղանակի կամ բայերի ձևերով.— Հրամա-
յականը գործ է ածուած միայն ողջ բառի հետ,
ինչպէս՝ ողջ եր, ողջ էք, ողջ երհք=ողջ լեր,
ողջ լերհք: Դերբայներն անգործածական են:

Ծան. 1. Եմ բայը, սովորաբար չհշտուած, նշանա-
կում է նաև գում, կամ. ուստի և Սահմ. ներկան և անց.
անկատարն այս դէպքում աշխարհաբար թարգմանում
են կամ բայով (միւս ժամանակները լինիմ բայով): Օրի-
նակ՝ Եւ էր անդ երամակ մի: Եւ էր ի անդունդն յայն-
միկ պարտէզ: Եթէ զխոտն ի վայրի, որ այսօր է և վա-
ղին ի հնոց արկանի, Աստուած այնպէս զղեցուցանէ,
որչափ ևս առաւել զձեզ, թերահաւատք: Այլ մի էր
(=կար) յերուսաղէմ, որոյ անուն էր (=էր) Սիմէոն:
Ոչ ոք է յագգի քում, որոյ կոչի անուն Յովնանէն:
Բազում այրիք էին յաւուրս Եղիայի ի մէջ Իսրայէլի:

Այս իմաստով գործ են ածուած՝ ե որ, եմ որ=
ոմն, ոմանք=աշխ. կայ որ, կան որ, որը... որը. նոյնպէս՝
ե զի, եր զի=ե երբեմն, եր երբեմն, ե ուրեք, եր ուրեք
=աշխ. կայ որ, կայ ժամանակ որ, կայ տեղ որ, կամ՝
երբեմն, մերթ: Օր. Իսկ որ յերկիրն բարի սերմանեցաւ,
այն է՝ որ իբրեւ լսէ զբանն և ի միտ առնու, և տայ
զպտուդ, ե որ վաթսուեն, և ե որ երեսուն (=կայ
որ... կայ որ... կամ որը... որը...): Կրակ... է զի
(=երբեմն, մերթ) չիջանի, և է զի (=երբեմն, մերթ) ա-
ճեալ բորբոքի է ուրեք (=տեղ կայ, երբեմն), զի քա-
ջապէս յաղթեցաք թշնամեացն, և է զի (=կայ որ, եր-
բեմն) նորա մեզ յաղթեցին: Պաղոց անբերութիւն եղեալ
բազում ժամանակս, էր երբեմն վասն բազում անչափ
թօնից անձրեաց, և էր երբեմն վասն խորշակի և խոռ-
վութեան:

Ծան. 2. Եմ, գում, կամ բայերի 3-րդ դէմքերը մի
սեռական, երբեմն և տրական խնդրով նշանակում են
ուրեմնալ, Օրինակ՝ Եմ իմ անդ եղբարք հինգ (=եւ

այնտեղ հինգ եղբայր ունիմ): Ոչ գոյր և ոցա որդեակ
(=Նրանց որդի չկար=նրանք որդի չունեին): Զի՛հ իմ
այր: Ոչ գոյ մեր աւելի քան զհինգ նկանակ: Ոյր իցեն
երկու հանդերձք՝ տաղէ զմին այնմ, ոյր ոչն գուցէ. և
ոյր կայցէ կերակուր՝ նոյնպէս արապէ: Ոյր գուցէ՝
տաղի նմա և յաւելցի, և ոյր ոչն գուցէ՝ և զոր ունի-
ցին՝ բարձցի ի նմանէ: Ամենեքեան որոց էին հիւանդք
ի պէս պէս ցաւս, բերէին զնոսա առ նաւ երկու պար-
տապանք էին ուրումն փոխատուի: Ազուխուց որջք
զոն և թռչնոց երկնից բոյնք, այլ որդույ մարդոյ ոչ
գոյ՝ ուր դիցէ զգլուխ իւր: Եթէ չիցէ՝ ինձ իշխանու-
թիւն յիմաս առնել զինչ և կամիմ: Զի՛ կայ մեր և քո,
զի եկիր տանջել զմեզ (=լինչ ունինք մենք ու դու,
որ ... կամ լինչ ունիս մեզ հետ, լինչ կայ մեր և քո մէջ):
Եթէ սեռական (կամ տրական) խնդիրն է չեչ-
տոււմ և դրոււմ է, են, եր, էին բայից առաջ, եմ բայն
ստանոււմ է յաճախ պատկանել, վերաբերել բայերի
իմաստ և համապատասխան է աշխարհաբարի նոյն դար-
ձուածին, միայն աշխարհաբարում սեռականը ն(ը) յօդն
է ընդունում, իսկ զբարբարում անյօդ է մնում: Օրի-
նակ՝ Որ ինչ իմ է, ամենայն քո է. և որ ինչ քո է
այն իմ է (=Ամեն ինչ որ իմն է՝ քոնն է. և ինչ որ
քոնն է, այն իմն է): Ել նա ի մի նաւուցն որ էր Սի-
մօնի (=որ Սիմոնինն էր), երանի որ հալածեալ իցեն
վասն արդարութեան, զի նոցա է (=նրանցն է) արքա-
յութիւն երկնից:



ԲԱՆԱԴՐԵԱԼ ԺԱՄԱՆԱԿՆԵՐ

29. Օժանդակ բայերն են՝ 1, եմ, որի Սահմ.
ներկայ, անց, անկատար և ապառնի ժամա-
նակների վրայ դրոււմ են անցեալ և ապառնի
դերբայները. 2, լինիմ, որի դիմաւոր ձևերի վրայ
դրոււմ է միայն անցեալ դերբայը:

Անցողական բայերի դերբայները թէ ներ-
գործական և թէ կրաւորական իմաստ ունին,
ուստի եմ բայով բաղադրուած ժամանակներն
ևս կարող են երկու իմաստով էլ առնուել. ինչ-
պէս՝ տեսեալ է նշանակում է թէ տեսել է, թէ
տեսնուել է:

Փա՛ն. Եմ բայի ներկայ և անցեալ ժամանակների
տեղ անցեալ դերբայի հետ՝ անանցողական (չեղօք և
կրաւորական) իմաստով գործածուած ժամանակ՝ կա-
րող են դրուել և կամ բայի ձևերը, ինչպէս՝ հասեալ
կամ, գրեալ կայ, պատրաստեալ կայ, եկեալ կայ, եղեալ
կայք. ծածկեալ կան, հաստատեալ կան:

30. Անցեալ դերբայի հետ եմ և լինիմ
բայերի բոլոր դէմքերի տեղ կարող է գործա-
ծուել այդ բայերի եզակի երրորդ դէմքը,
միայն այդ ժամանակ ուղղական հօլովով են-
թակաները փոխոււմ են սեռական խնդրի.
օրինակ՝ տեսեալ եմ, տեսեալ նս, տեսեալ է,

տեսեալ եմք, տեսեալ էք, տեսեալ են, տեսեալ է
արքայ, ձեերի տեղի կարող է ասուել՝ տեսեալ
է իմ, տեսեալ է քո, տեսեալ է նորա (կամ
իւր), տեսեալ է մեր, տեսեալ է ձեր, տեսեալ է
նոցա, տեսեալ է արքայի: Նոյնպէս ասեալ լի-
նէի, ասեալ լինէիր, ասեալ լինէր եւն. ձեերի
տեղ կարող է ասուել՝ ասեալ լինէր իմ, ասեալ
լինէր քո, ասեալ լինէր նորա: Անցողական բա-
յերի այս կազմութեան բաղադրեալ ժամանակ-
ները կրաւորական իմաստ չեն կարող ունենալ.
ինչպէս՝ տեսեալ էր քո, ասեալ լինէր քո կը
նշանակէ միայն՝ դու տեսել էիր. դու բերած կը
լինէիր կամ դու բերած լինէիր:

Ծան. Այս բաղադրեալ ժամանակների կազմութիւնը
ծագում է եւմ բայի 3-րդ դեմքի սեռական խնդրով գոր-
ծածութիւնից ունենալ բայի իմաստով. տեսեալ է իմ,
տեսեալ է քո եւն. բառայի նշանակում է ես տեսած
ունիմ, դու տեսած ունիս, ինչպէս եւ երբեմն գործ է
ածուում աշխարհաբարում փոխանակ ես տեսել եմ, դու
տեսել ես եւն. ձեերի (Տես § 28. ծան. 2):

31. Եւմ բայով բաղադրուած ժամանակ-
ներն են.

Ա. Անցեալ դերբայով

Ն երկայ

գրեալ եմ
գրեալ ես

գրեալ է իմ
գրեալ է քո

գրեալ է
գրեալ եմք
գրեալ էք
գրեալ են

գրեալ է նորա (իւր)
գրեալ է մեր
գրեալ է ձեր
գրեալ է նոցա (իւրեանց)

Ա. ն ց ե ա լ ա ն կ ա տ ա ր

գրեալ էի
գրեալ էիր
գրեալ էր
գրեալ էաք
գրեալ էիք
գրեալ էին

գրեալ էր իմ
գրեալ էր քո
գրեալ էր նորա
գրեալ էր մեր
գրեալ էր ձեր
գրեալ էր նոցա

Ա. պ ա ո ն ի

գրեալ իցեմ
գրեալ իցես
գրեալ իցէ
գրեալ իցեմք
գրեալ իցէք
գրեալ իցեն

գրեալ իցէ իմ
գրեալ իցէ քո
գրեալ իցէ նորա
գրեալ իցէ մեր
գրեալ իցէ ձեր
գրեալ իցէ նոցա

Բ. Ապառնի դերբայով

Ներկայ

Անց. անկատար

Ապառնի

գրելոց եմ
գրելոց ես
գրելոց է
գրելոց եմք
գրելոց էք
գրելոց են

գրելոց էի
գրելոց էիր
գրելոց էր
գրելոց էաք
գրելոց էիք
գրելոց էին

գրելոց իցեմ
գրելոց իցես
գրելոց իցէ
գրելոց իցեմք
գրելոց իցէք
գրելոց իցեն

32. Լինիմ՝ բայով բաղադրեալ ձևերն ունին երեք տեսակ իմաստ. գրեալ լինիմ նշանակում է գրուում եմ, և ապա՝ գրած եմ լինում, գրուած եմ լինում: Սեռական խնդրով գրեալ լինի իմ նշանակում է միայն գրած եմ լինում:

Ս ա հ մ ա ն կ ա ն

Ներկայ

գրեալ լինիմ

գրեալ լինի իմ

գրեալ լինիս

գրեալ լինի քո

գրեալ լինի

գրեալ լինի նորա (իւր)

գրեալ լինիմք

գրեալ լինի մեր

գրեալ լինիք

գրեալ լինի ձեր

գրեալ լինին

գրեալ լինի նոցա (իւրեանց)

Անցեալ անկատար

գրեալ լինէի

գրեալ լինէր իմ

գրեալ լինէիր

գրեալ լինէր քո

գրեալ լինէր

գրեալ լինէր նորա (իւր)

գրեալ լինէաք

գրեալ լինէր մեր

գրեալ լինէիք

գրեալ լինէր ձեր

գրեալ լինէին

գրեալ լինէր նոցա(իւրեանց)

Ա պ ա ն ն ի

գրեալ լինիցիմ, լիցիմ

գրեալ լիցի իմ

գրեալ լինիցիս, լիցիս

գրեալ լիցի քո

գրեալ լինիցի, լիցի

գրեալ լիցի նորա (իւր)

գրեալ լինիցիմք, լիցիւք

գրեալ լիցի մեր

գրեալ լինիցիք, լիջիք

գրեալ լիցի ձեր

գրեալ լինիցին, լիցին

գրեալ լիցի նոցա (իւրեանց)

Անց. կատարեալ

Հրամայական

գրեալ եղէ

գրեալ լնր

գրեալ եղեր

գրեալ լինիջիր

գրեալ եղի

գրեալ լիջիր

գրեալ եղաք

գրեալ լերսւք (եղերսւք)

գրեալ եղէք

գրեալ լինիջիք

գրեալ եղեն

գրեալ լիջիք

ԺԱՄԱՆԱԿՆԵՐԻ ԳՈՐԾԱԾՈՒԹԻՒՆԸ

33. Գրաբարի Սահմ. անց. կատարեալ, Հրամ. ներկայ և Արգելական ներկայ ժամանակները նոյն իմաստն ու գործածութիւնն ունին, ինչ որ նոյն ժամանակներն աշխարհաբարում. օրինակ՝ գնացի, գնահ, մի գնար=գնացի, գնահ, մի գնար:

34. Գրաբարի Սահմ. ներկան և Անց. անկատար տեղին նայելով համապատասխան են աշխարհաբարի

1. Սահմ. ներկային (անկատար կամ բուն ներկայ) և անկատար անցեալին. գնամ=գնում եմ. գնայի=գնում եի.

2. Ըղծական ապառնուն (որ տեղին նայելով և ներկայ է) և անցեալին. գնամ=գնամ. գնայի=գնայի.

3. Ենթադրական ապառնուն (որ տեղին նայելով և ներկայ է) և անցեալին. գնամ=կը գնամ. գնայի=կը գնայի: Եմ, գոմ, կամ (=կամ իմաստով և ոչ կանգնել) ունիմ, գիսեմ բայերի Սահմ. ներկան նշանակում է միայն եմ, կամ, ունիմ, գիսեմ, իսկ անցեալը՝ եի, գոյի, կայի, ունեի, գիսեի=էի, կայի, ունէի, գիտէի,—լինէի,

ունենայի, գիտենայի,—կը լինէի, կունենայի, կը գիտենայի: Օրինակներ՝

Մտէք ընդ նեղ դուռն, քանի՛ ընդարձակ է դուռնն և համարձակ ճանապարհն, որ Բանի (=տանում է) ի կոբուստ, և բաղումք եմ (=են, կան), որ մտանեմ (=մտնում են) ընդ նա: Զի՛ն տեսնես (=տեսնում ես) զչիւղ յական եղբօր քոյ և ի քում ական զգերանդ ոչ նումարես (=չես նշմարում): Կամ զիւրդ ասես (=ասում ես) ցեղբայր քո՝ թող հանից զչիւղ յականէ քումմէ, և հաւադիկ ի քում ականդ գերան կայ (=կայ):—Եւ երջեր (=չրջում էր) Յիսուս ընդ ամենայն քաղաքս և ընդ գիւղս. ուսուցանէր (=ուսուցանում էր) ի ժողովուրդս նոցա և քարոզում էր զաւետարանն արքայութեան: Ասէր (=ասում էր) ի մօր իւրում՝ թէ միայն մերձեցամ (=մօտենամ) ի հանդերձս նորա, փրկիմ (=կը փրկուիմ): Ամենայն թագաւորութիւն բաժանեալ յանձն իւր՝ աւերի (=կաւերուի) և ամենայն քաղաք կամ տուն բաժանեալ յանձն իւր՝ ոչ կացցէ: Ոչ արկանեմ (=չեն ածիլ) գինի նոր ի տիկս հինս, ապա թէ ոչ՝ տիկքն պատառուին (=կը պատառուին) և գինին հեղու (=կը թափուի). այլ արկանեմ (=կածեն) գինի նոր ի տիկս նորս, և երկոքին պանին (=կը պահուին): Տէր, եթէ կամիս (=կամենաս) կարող ես զիս սրբել: Որ հաւատայ (=հաւատայ) և մկրտեսցի՝ կեցցէ: Եթէ թողումք (=թողնենք) զնա այնպէս, ամենեքին հաւատան (=կը հաւատան) ի նա, և զայցեն հոռոմք և բառնայցեն զազգս մեր և զառիկ: Դոյ (=կայ) աստ այր մի ի զրան քում, զի իբրդ այդ նովաւ վնարին (=զլուխ կը գայ): Վաղվաղակի յղեմ (=կուղարկեմ

զքեզ ուր կամիսն (=կամենում ես) զնալ: Եթէ զիս գիտեիք (=գիտենայիք, ճանաչէիք) և զՀայրն իմ թերես գիտեիք (=կը գիտենայիք, կը ճանաչէիք): Եթէ գիտեիք (=գիտենայիք) զինչ ե (=է) զողորմութիւն կամիմ (=կամենում եմ) և ոչ զգոհ, ապա ոչ դատապարտեիք (=չէիք դատապարտիլ) զանպարտսն: Եթէ գիտեիք դու զպարգևսն Աստուծոյ և ով ե որ ասեղ (=ասում է) ցքեզ թէ տուր ինձ ըմպել, դու արդեօք խնդրեիք (=կը խնդրէիր) ի նմանէ, և Ես (=կը տար) քեզ ջուր կենդանի: Թէ եր (=լինէր) հաւատացեալ թագաւորի առաջի, փութայի և ոչ յապաղի (=կը շտապէի և չէի յապաղիլ): Տէր, եթէ աստ լեալ էիր (=եղած լինէիր), եղբայրն իմ չէր մեռեալ (=մեռած չէր լինիլ): Եթէ ի Սողոմ եղեալ էին (=եղած լինէին) զօրութիւնքն, որ ի քեզ եղեն, ապաքէն կային (=կը լինէին, մնացած կը լինէին):

35. Գրաբարի Սահմ. անց. անկասարը յաճախ դործ է ածում և իրրեւ պատմական ժամանակ, որի տեղ աշխարհաբարում բանում է Սահմ. ներկան կամ Անց. կատարեալը. օրինակ՝ Իրրեւ զայն լսէր (=լսեց կամ լսում է) Պարթևն, զերգումն ուխտին յիւր (=յիշեց կամ յիշում է) որ ընդ Պարսից արքային ուխտեալ էր: Նաև գիտատմունքն յիւր զպարգևացն, և ի բուն աշխարհն փափագէր որ Պարսեւն կոչէր, և վատ խորհուրդ ի միտ արկանէր. առնուր զթագաւորն մեկուսի նա և եղբայր իւր հարազատ՝ իբրու ի պատճառս ինչ զբօսանաց, իբրու խորհուրդ ինչ խորհելոյ ընդ նմա. և զսուսերն թերաքամեալս ունէին. յանկարծ յեղակար

ծուփն ժամանակի դէնս վերացուցեալ՝ զթափաւորն դիտ-
թաւալ կացուցեալ յերկիր կործանեիցն:

36. Գրաբարի Սահմ. Ապառնի Ա. (Ստոր.) և Ա-
պառնի Բ. ժամանակները մեծ մասամբ նոյն իմաստն
և գործածութիւնն ունին և տեղին նայելով համապա-
տասխան են աշխարհաբարի 1, Սահմ. ապառնի, 2, Ըդ-
ձական ապառնի, 3, Ենթադրական ապառնի և 4) Հար-
կադրական ապառնի ժամանակներին. գնայցեմ, գնա-
ցից=գնալու եմ, դնամ, կը գնամ, պիտի գնամ Սահմ.
ապառնի ժամանակով է թարգմանուում և գրաբարի
ապառնի զերբայով բաղադրուած ներկայ ձեռ՝ գուղոց է
=գալու է, որ նոյն իմաստն ունի, ինչ որ Սահմ. ա-
պառնին, ինչպէս կարելի է տեսնել հետեւեալ օրինակից՝
Որով դատաստանաւ դատէք՝ դատելոց եմ (=դատուելու
էք), և որով չափով չափէք՝ չափեսցի (=չափուելու է)
ձեզ: Ուրիշ օրինակներ.

Չէ ինչ ի ծածուկ որ թէ ոչ յայտնեսցի (=չյայտ-
նարի), և ոչ եղև ինչ գաղտնի, եթէ ոչ ի յայտ գայցի
(=երևան չդայ, յայտնի չլինի): Յոր քաղաք մտանիցեմ
(=մտնէք) կամ ի գետ, հարցանիցեմ (=կը հարցնէք)
թէ ո՞չ է ի նմա արժանի, և անդ լինիջիք (=կը լինիք,
կը մնաք), մինչև ելանիցեմ (=ելնէք) անտի: Եւ իբրև
մտանիցեմ (=մտնէք) ի տունն, ողջոյն տալիք (=կը
տաք) նմա և ասասցիք (=կասէք). ողջոյն տանա այս-
միկ: Եթէ իցի (=լինի) տունն արժանի, եկեսցի (=կը
գայ) ողջոյնն ձեր ի վերայ նորա. ապա թէ ոչ իցի
(=չլինի) արժանի, ողջոյնն ձեր առ ձեզ դարձցի (=
կը դառնայ): Երանի է ձեզ, յորժամ նախաբիցեմ (=
նախատեսն, կը նախատեսն) զձեզ և հալածեսցեմ (=հա-

լածեն, կը հալածեն) և ասիցեմ (=ասեն, կասեն) զա-
մենայն բան չար զձէնջ սուտ վասն իմ: Եթէ ոչ առա-
ւելուցու (=չաւելանայ) արգարութիւն ձեր աւելի քան
զգպրացն և վարիսեցուց, ոչ մտանիցեմ (=չէք մտնիլ,
չպիտի մտնէք) յարքայութիւն երկնից: Սիբեսցես (=
սիրես, կը սիրես, պիտի սիրես) զընկեր քո իբրև զանձն
քո: Որ սպանանիցի (=սպանի), պարտախան լիցի (=
կը լինի, պիտի լինի) դատաստանի. կամքք զի արձա-
կեսցիք (=արձակեմ) ձեզ զարքայն Հրէից, Ամէն ասեմ
ձեզ՝ եթէ ոչ քողցի (=չպիտի թողնուի, չպիտի մնայ)
այդք քար ի քարի վերայ, որ ոչ քակեսցի (=չը
քակուի): Աստ մեզ, երբ լինիցի (=երբ է լինելու,
պիտի լինի) այդ և զինչ նշան է, յորժամ կատարելոց
իցէ այդ ամենայն: Բազումք եկեսցեմ (=պիտի գան,
գալու են) յանուն իմ և ասիցեմ (=պիտի ասեն, ասե-
լու են), թէ ես եմ Բրիստոսն. և զբազումս մոլորե-
ցուցեմ (=պիտի մոլորեցնեն, մոլորեցնելու են): Յա-
րիցի (=պիտի վեր կենայ) ազգ յազգի վերայ, և թա-
գաւորութիւն ի թագաւորութեան վերայ. և եղիցին
(=պիտի լինին) չարժմունք ի տեղիս տեղիս, սովք և
սրածութիւնք:

37. Գրաբարի Սահմ. ապառնի Ա. (Ստոր.) ժա-
մանակն ունի այն բոլոր գործածութիւնները, ինչ որ
Սահմ. երկրորդ ապառնին, միայն բուն ըզձական իմաս-
տով, երբ բայը դրական է, այս ժամանակը գրեթէ չի
գործածուում, այլ Ապառնի Բ. օրինակ՝ Անցեալ տեսից
(=անցնեմ, տեսնեմ) զտեսիլն զայն մեծ: Եկայք եր-
թիցուք (=եկէք երթանք): Բայց երբ բայը բացասա-
կան է, շատ սովորական է այս իմաստով ևս. օրինակ՝

Յորժամ յաղօթս կայցես, մի՛ լինիցիս (—մի՛ լինիս—
աշխ. չլինիս) որպէս կեղծաւորքն: Մի՛ այսուհետեւ հո-
գայցեմ (—հոգասցիք—հոգածք) վասն վաղուի: Ի ճա-
նապարհ հեթանոսաց մի՛ երբայցեմ (—չերթածք) և ի քա-
ղաք Սամարացոց մի՛ մտնիցեմ (—չմտնէք):

38. Գրաբարի Սահմ. առաջին ապառնին (Սսոհ.)
բացի վերնում դրածներէն՝ համապատասխան է նաև
աշխարհաբարի Սահմ. ներկային.

1. Երբ խօսքը հարցական է, օրինակ՝ Գիտիցե՞ս
կամ զգայցե՞ս ինչ արդեօք ցաւս: Պատճառ իցե՛ ի շարա-
թու բժշկել: Ո՞չ իցե՛ ընթերցեալ ձեռն՝ զոր արար Դա-
ւիթ, յորժամ քաղցեաւն:

2. Երբ խօսքը նմանութեամբ, ենթադրութեամբ,
երկբայութեամբ է ասուում, կամ կարծեցեալ իմաստ
ունի. օրինակ՝ Հրապուրեաց զհայր իւր ցասնուլ Ար-
զամայ, որպէս թէ թագաւորել ի վերայ ամենայնի
խորհիցի: Զինչ է զոր դու գիտիցես, և մեք ոչ գիտի-
ցեմք: Ոչ լուցանեն ճրագ և դենն ընդ գրուանաւ, այլ
ի վերայ աշտանակի, և լոյս տայ ամենեցուն, որք ի
տանն իցեն: Նմանեցաւ արքայութիւն երկնից անն, որ
սերմանիցե սերմն բարի յագարակի իւրում:

Այս կիրառութիւնների տեղ գրաբարում կարող է
և Սահմ. ներկայ գործածուել, իսկ աշխարհաբարում
Սահմ. ներկայի տեղ ենթադրական կամ ըզձական ներ-
կայ՝ Ո՞ իցե՛ ի ձեռն մարդ, ցոր ինդրիցե՛ որդի իւր
հաց, միթէ քնոր տայցե՛ նմա: Միթէ քաղիցեն (—կը
քաղեն) ի փշոց խաղող, կամ ի տատասկէ թուզ:
Եւ ասէր. այսպէս է արքայութիւն Աստուծոյ, որպէս

զի այր մի արկանիցե զսերմանիս իւր յերկիր, և մնչիցե՛ և
յառնիցե՛ զցայց և զցերեկ, և սերմանիքն բուսանիցին և
անիցին. և նա ոչ գիտե՛ թէ ... Այլ յորժամ տայցե՛ զպը-
տուղն, վաղվաղակի առախի մանդաղ՝ զի հասեալ են
հունձք:—Ինչպէս որ մի մարդ սերմ է ձգում ... ննջում է
և վեր կենում ... բուսնում են և աճում ... չի իմանում
... տալիս է ... ուղարկում է ... Բայց կարելի է թարգ-
մանել նաև՝ Ինչպէս որ մի մարդ սերմ ձգի (ձգելու
լինի), ննջի և վեր կենայ ... բուսնին և աճեն և նա չի-
մանայ թէ ... տայ ... ուղարկուի ...

39. Գրաբարի երկու Հրամայական ապառնի ժա-
մանակներն ևս նոյն իմաստն ու գործածութիւնն ու-
նին, միայն Առաջին ապառնին (Ստորագաս.) քիչ է
պատահում և սովորաբար գործ է ածուում կրաւորական
իմաստով: Յոգն. 2-րդ դէմքերը նոյն են, ինչ որ Սահմ.
ապառնի ժամանակների յոգն. երկրորդ դէմքերը. բայց
ևզ. 2-րդ դէմքերի տեղ ևս երբեմն գործ են ածուում
Սահմ. ապառնի ժամանակների ևզ. 2-րդ դէմքերը:
Իմաստով համապատասխան են աշխարհաբարի

ա, Հրամայական ներկային. ինչպէս՝ գնայջիր,
գնասջիր—գնա: Օրինակ՝ Ե՛րթ նախ հաշտեաց ընդ եղ-
բօր քում և ապա եկեալ մատուցջիր զպատարագն քո
—գնա նախ հաշտուիր ... և ապա եկ պատարագդ արա:

բ, Ենթադր. հարկադր. և ըզձական ապառնի ժա-
մանակներին. ինչպէս՝ գնայջիր, գնասջիր—կը գնաս,
պիտի գնաս: Եւ դու, մանակ, մարդարէ Բարձրելոյն
կոչեալիր, զի երթիցես առաջի երեսաց Տեառն ...

40. Գրաբարի և աշխարհաբարի ժամանակների
համապատասխանութիւնը կարելի է տեսնել հետևեալ

ցուցակից, որի մէջ առանց ժամանակներն անուանելու՝
ամեն ժամանակի համար իբրեւ օրինակ գրուած է առա-
ջին դէմքերը միայն, նախ եւ, ինչիմ օժանդակները,
ապա գրեմ բայը.

1. Եւմ եւմ
էի էի. կը լինէի. լինէի
իցեմ եւմ. կը լինիմ. լինիմ
2. Լինիմ լինում եւմ. կը լինիմ. լինիմ
լինէի լինում էի. կը լինէի. լինէի
Սյլ և պատմական՝ լինում է. եղաւ
լինիցիմ պիտի լինիմ. կը լինիմ. լինիմ,—լինում եւմ
լիցիմ պիտի լինիմ. կը լինիմ. լինիմ
լինիջիբ, լիջիբ պիտի լինիս. կը լինիս. լինիս,—եղիբ
եղէ եղայ
լեր եղիբ

3. Գրեմ գրում եւմ. կը գրեմ. գրեմ
գրէի գրում էի. կը գրէի. գրէի
Սյլ և պատմական՝ գրում եւմ. գրեցի
գրիցեմ պիտի գրեմ. կը գրեմ. գրեմ,—գրում եւմ
գրեցից պիտի գրեմ. կը գրեմ. գրեմ
գրիջիբ, գրեաջիբ պիտի գրեա. կը գրեա. գրեա,—գրիբ
գրեցի գրեցի
գրեա գրէ կամ գրիբ

Գրեալ եւմ գրել եւմ, գրած եւմ,—գրուել եւմ, գրուած եւմ
գրեալ էի գրել էի, գրած էի,—գրուել էի, գրուած էի
գրած կը լինէի,—գրուած կը լինէի,
գրած լինէի,—գրուած լինէի:

գրեալ իցեմ գրել եւմ, գրած եւմ,—գրուել եւմ, գրուած եւմ,
գրած կը լինիմ,—գրուած կը լինիմ
գրած լինիմ,—գրուած լինիմ

Գրելոց եւմ գրելու եւմ,—գրուելու եւմ.
պիտի գրեմ,—պիտի գրուեմ
գրելոց էի գրելու էի,—գրուելու էի
պիտի գրէի, պիտի գրուէի
գրելու լինէի, գրուելու լինէի:

գրելոց իցեմ գրելու եւմ,—գրուելու եւմ
(գրուելու կը լինիմ,—գրուելու կը լինիմ)
գրելու լինիմ,—գրուելու լինիմ

Գրեալ լինիմ գրում եւմ
գրած եւմ լինում,—գրուած եւմ լինում
գրած կը լինիմ,—գրուած կը լինիմ
գրած լինիմ,—գրուած լինիմ

գրեալ լինէի գրում էի
գրած էի լինում,—գրուած էի լինում
գրած կը լինէի,—գրուած կը լինէի
գրած լինէի,—գրուած լինէի

գրեալ լիցիմ, պիտի գրուեմ, կը գրուեմ, գրուեմ,
լինիցիմ գրած, գրուած պիտի լինիմ.
գրած, գրուած կը լինիմ.
գրած, գրուած լինիմ

գրեալ եղև գրուեց,—գրած եղաւ,—գրուած եղաւ.

Գրեալ է իմ՝ եւ գրել եւմ, գրած եւմ
գրեալ էր իմ՝ եւ գրել էի, գրած էի.
եւ գրած կը լինէի, եւ գրած լինէի

գրեալ իցէ իմ եւ զրեւ եմ, գրած եմ,
 եւ գրած կը լինիմ, եւ գրած լինիմ,
 եւ գրած եմ լինում
 գրեալ լինի իմ եւ գրած եմ լինում.
 գրած լինիմ. գրած կը լինիմ.
 գրեալ լինէր իմ եւն. եւ գրած էի լինում,
 գրած կը լինէի, գրած լինէի:

41. Թէ գրաբարի այս կամ այն ժամանակն աշխարհաբարի որ ձևով պէտք է թարգմանուի, այդ մեծ մասամբ խօսքի իմաստից պիտի հասկացուի: Վերջին կարգի գրեալ է իմ, գրեալ եր իմ եւն. ձևերի համար միայն առանձնապէս պիտի նկատուի.

1. Դրանց հետ յաճախ ենթակայական սեռական խնդիրը չի դրոււմ. մաքից միայն պիտի հասկացուի թէ որ թիւն ու դէմքն է, այսինքն իմ, քո, իւր, մեր, ձեր եւն. բառերը՝ օրինակ՝ եթէ կացեալ եմ (=կացած, մնացած լինելիք) ի պատուիրանիդ քում, Տէր, և պահեալ եր (=պահեալ էր մեր=պահած լինելիք) զպատուիրանս զոր եղիր ..., շնորհեալ լինեք եւ (=զու չնորհած կը լինէիր) մեզ զկեանս անցաւ ..., և զմեզ յետ ի զբարախին վայելից և յետ երկրաւոր կարգացո՛ւ յանմահութիւն փոխեալ լինեք (=փոխեալ լինէր քո=փոխած կը լինէիր) իբրեւ զենովք ի կարգս հրեշտակաց և միահաղոյն ամեալ լինեք (=ամեալ լինէր քո=բերած կը լինէիր) զարքայութիւն քո (Ազաթ.)—Եթէ ի Տիւրոս և ի Սիզովն եղեալ էին (=եղած լինելն) զօրութիւնքն՝ որ ի քեզ եղեն, վաղու եւ արդեօք խորշով և մոխրով ապաշխարեալ եր (=էր նոցա=ապաշխարած կը լինէին): Զինչ ունիս, զոր ոչ իցի առեալ (=առեալ քո=որ

առած չլինիս, կամ որ չես առել): Զքաղաք պտղումս յեցեոց տուեալ իցի պարզե (==տուեալ լիցի մեր,== տուած լինիք):

2. Երբեմն զօրութեամբ պիտի հասկացուի մի անորոշ անուն (որ, ոմն, —ուրուք, ուրումն) իբրեւ ենթակայական սեռական: Այս դէպքում աշխարհաբար թարգմանուած է յոգն. 3-րդ դէմքով իբրեւ անենթակայ խօսք: Օրինակ՝ Ուր չէր բնաւ զք եղեալ (=չէր զք եղեալ ուրուք=ուր ոչ ոքի չէին գրել): Զայս գրեալ է (=գրեալ է ուրուք=գրել են) ի վիրս, զայս և մեր ընթերցեալ է: Դէպ եղև նոցա դալ մտանել ի նեղագոյն տեղի մի՝ յառուամէջս այգեստանւոյն, ի փողոցամէջս համբարոցացն՝ առ դրունս քաղաքին. քանզի զգրունս քաղաքին փակեալ եր (=փակել էին). զի ժամ էր հասարակ գիշերոյ:

3. Երբեմն ենթակայական սեռականն և օժանդակ բայը միանգամայն զեղչոււմ են: Օրինակ՝ Ասէ Սարա ցկրրահամ. տուեալ (=տուեալ է իմ) քեզ զՀազար:

Ե Ղ Ա Ն Ա Կ Ի Չ Բ Ա Յ Ե Ր

42. Կան բայեր, որոնք առանձին չործածութեամբ գրուելով անորոշ գերբայի հետ՝ տալիս են նրան որևէ եղանակի, երբեմն աշխարհաբարի որևէ բաղադրեալ ժամանակի իմաստ: Բոլոր պակասաւոր բայերը եղանակիչ բայ են. բայի դրանցից կան և ուրիշները՝ Առանձին ուշադրութիւն պիտի դարձնել ներքևում գրուածներին վրայ:

43. Ունիմ անորոշ գերբայի հետ նշանակում է՝ ա, կարեմ, մարքեմ, զիսեմ—աչխ. կարողանալ, կարող լինել, դիտենալ, ունենալ. օրինակ՝ Նաև ոչ չընչական ունիմ անուանիլ—Շնչաւոր էլ չեմ կարող կուչուել: Ասել ոչ ունիմ—Ասել չեմ կարող: Ոչ ունիս չաբանալ, իսկութեամբ բարիդ—Չարանալ չուենիս կամ չարանալ չգիտես, կամ չարանալ չես կարող ...

բ. Առաջի կայ ինձ, առաջի կայ քեզ, նմա ելն, որ բային տալիս է ապառնի ժամանակի իմաստ: Աչխարհաբար թարգմանում է կամ ապառնի ժամանակով, կամ թէ ապառնի գերբայով ունիմ բայի հետ: Օրինակ՝ Ընդ մօտոյ ունիմք տեսանել (—առաջի կայ մեզ տեսանել) զճշմարիտ վկայսն Քրիստոսի—Շուտով տեսնելու ենք, կամ պիտի տեսնենք ... Մկրտութիւն մի ունիմ մկրտիլ (—առաջի կայ ինձ մկրտիլ)—Մի մկրտութիւն ունիմ մկրտուելու: Ունիմ ինչ ասել քեզ —Քեզ բան ունիմ ասելու:

Ծան. Ունիմ բայն անցեալ գերբայի հետ երբեմն, ինչպէս աշխարհաբարում, բանում է եմ, լիցիմ բայի փոխանակ: Օրինակ՝ Ձայս միայն եղեալ ունիջիք ի մտի—... մտքերդ դրած եղէք. կամ դրած լինիք: Ձայխարհն հնազանդեալ ունէր ընդ իւրեաւ—... հնազանդեցրել էր, կամ հնազանդեցրած ունէր ... Առեալ ունիմք—առած ունինք, առել ենք: Բարձեալ ունի (կամ բարձեալ բերէ)—բարձրացրել է, կամ վրան ունի:

44. Պարսիմ անորոշ գերբայի հետ նշանակում է՝ պարտաւոր լինել, պարտական լինել, պարտաւորուել մի բան անել, բայց աշխարհաբար թարգմանում է

աւելի հարկադրական եղանակով պիտի (պէտք է) եղանակիչով: Օրինակ՝ Ձոր պարտեաքն առնել՝ արարաք—Ինչ որ պարտական էինք կամ պարտաւոր էինք անել՝ արինք. կամ թէ՝ Ինչ որ պիտի (պէտք է) անէինք՝ արինք: Պարտիմք դմիմեանս սիրել—Մենք պէտք է միմեանց սիրենք: Ըստ օրինաց մերոց պարտի մեռանիլ—Մեր օրէնքով՝ պիտի մեռնի: Եւ դուք պարտիք դմիմեանց ոտս լուանալ—Դուք էլ պիտի միմեանց ոտներ լուանաք: Վասն եղբարց մերոց պարտիմք դնել դանձինս:

Ծան. 1. Սոյն իմաստն արտայայտում է նաև պարս Է ինձ, քեզ, նմա ելն. ձեով: Օրինակ՝ Ի տան հօր իմոյ պարտ է ինձ լինել—Ես պիտի իմ հօր տանը լինիմ, կամ՝ ես պարտաւոր եմ իմ հօր տանը լինել: Ո՞չ էր պարտ ողորմիլ և քեզ ծառայակցին քում—Դու էլ չպիտի քո ծառայակցին ողորմէիր: Առն մարդոյ չէ պարտ ծածկել զղլուի իւր—Տղամարդը գլուխը չպիտի ծածկի: Ոչ է պարտ, եղբարք իմ, այսմ այսպէս լինել—Այս այսպէս չպիտի լինի, եղբայրներս: Պարտ է Որդւոյ Մարդոյ բազում չարչարանս ընդունել: Պարտ է յամենայն ժամ կալ նոցա յաղօթս:

Ծան. 2. Պարսիմ իբրեւ անցողական բայ նշանակում է՝ պարտ լինել (պարտք ունենալ), պարտական լինել (մէկին մի բան), Օրինակ՝ Հատն ինձ զոր պարտիսդ—Վճարիր ինձ՝ ինչ որ պարտ ես, այսինքն պարտք ունիս: Պարտէր նմա հարիւր դահեկան—Նրան պարտ էր հարիւր դահեկան: Քանի ինչ պարտիս տեսն իմում—Դու ինչքան բան ես պարտ իմ տիրոջը: Դու զանձն քո ինձ պարտիս—Դու քո կեանքն ինձ ես պարտական:

45. Պիսի բայն անորոշ դերբայի հետ մի տրական խնդրով՝ պիտի ինձ, քեզ, նմա կն, պիտէր ինձ, քեզ, նմա կն. նշանակում է՝ պէտք է, հարկաւոր է ինձ, քեզ կն. մի բան անել. բայց աշխարհաբար թարգմանում է աւելի հարկադրական եղանակով՝ պիտի (պէտք է) եղանակիչով: Օրինակ՝ Ի տեղի այսր ինձ դարձեալ դալ պիտի—Ես պիտի նորից դառնամ այս տեղին: Ոչ պիտի մեզ այր սպանանել յիսրայելէ—Մենք չպիտի մարդ սպանենք Իսրայելից կամ Մեզ պէտք է մարդ սպանել ... Արեւաց տէր որ լինի, արգար աչօք պիտի նայել (=պիտի նայի) յամենայն մարդ:

Ծան. 1. Սոյն իմաստն արտայայտւում է նաև պիտոյ ե կամ հարկ ե ինձ, քեզ, նմա կն. ձեռով. օրինակ՝ Ինձ պիտոյ է ի քէն միրտիլ և դու առ ին գաս—Ես պիտի (պէտք է) քեզնից միրտուիմ ... Հարկ է գալ (=պիտի գայ) գայթակղութեան: Հարկ է և նմա ունել ինչ—Ես էլ պիտի մե բան ունենայ:

Ծան. 2. Պիսի մենակ՝ առանց տրական խնդրի՝ նշանակում է՝ պէտք է, պիտի, հարկաւոր է. օրինակ՝ Պիտի պատուել (=պիտի պատուել) զնոսա, որչափ ի քէն է հրամայեալ: Թէ պիտի և այլ ես ինչ՝ ասա—Թէ ուրիշ բան էլ է պէտք (հարկաւոր), կամ՝ թէ ուրիշ բան էլ պիտի՝ ասա—Այս իմաստն արտայայտւում է և պիեֆ են ձեռով, որ գրւում է մի սեռական խնդրի հետ. օրինակ՝ Հաւատոց պէտք են—Հաւատք է պէտք, հաւատք պիտի, հաւատք է հարկաւոր (բառացի՝ հաւատքի պէտք կայ): Բազում զգուշութեան են պէտք—Մեծ զգուշութիւն է պէտք կամ պիտի:

46. Մարբի բայը, նոյն իմաստով և մարբ է, անորոշ դերբայի հետ մի տրական խնդրով՝ ցոյց է տալիս կարելիութիւն, հնարաւորութիւն. աշխարհաբար թարգմանւում է կարելի է, կարող եմ, կարող ես կն. ձեռքով: Օրինակ՝ Զիւնդ մարթի այդմ լինել—Այդ ինչ պէս կարող է լինել: Զէ մարթ այդմ լինել—Այդ չի կարող լինել: Մարդ չմարթի զքեզ կոչել—Մարդ չի կարելի քեզ կոչել: Եթէ նմա չմարթի դալ, յղեա զդա առ նա—Եթէ նա չի կարող դալ ... Վնասակարացն ընդ անվնասակարսն չմարթի բնակել—Վնասակարներն անվնասների հետ չեն կարող բնակուել: Միթէ մարթ ինչ իցէ մանկանց առագաստի սուգ ունել—Միթէ կարելի բան է, որ առագաստի մանուկները սուգ պահեն: Ոչ է մարթ մարդարէի կորնչել արտաքոյ քան զԵրուսաղէմ:

47. Լիցիմ (եղանիմ), եմ բայերի եզ. 3-րդ դէմքը անորոշ դերբայի հետ տրական խնդրով՝ ստանում է դեպ լիցի—պատահել, յաջողել բայի իմաստ. բայց յաճախ այս կիրառութիւնը լսի դարձեալ է, որ դործ է անւում փոխանակ բայը խոնարհելու: Օրինակ՝ Եղև նմա հիւանդանալ (=հիւանդացաւ նա): Եղև մեռանել աղքատին և տանել հրեշտակաց զնա: Եղև նմա դառնալ՝ առեալ զթագաւորութիւնն: Այսպէս եղև ամենեցուն փրծանել յերկիր և ապրել (=այսպէս յաջողեց ամենքին պրծնել ...): Էր ինձ ... լինել այսօր յերկրի անծանօթում և սաստկութենէ ծփանաց խորհրդոցն լինէր նմա ի տեսլեան երազոցն երեւութանալ:

Ապառնին՝ լիցի՝ տալիս է բային Հարկադրական եղանակի իմաստ. օրինակ՝ Ինձ լիցի ամենայն հնազանդութեամբ պաշտել զԱստուած արարիչ (=ես պիտի

պաշտեմ...): Ինձ լիցի պահել զուլտ աստուածաշատութեան: Զկուռս ... ոչ կալայ երբէք առ աստուածս և մի լիցի այլ ունել—կուռքերն երբէք աստուածների տեղ չդրի և չպիտի էլ դնեմ: Իմ յայր թագաւոր ոչ ձգեալ ձեռն և մի այլ ձգել լիցի (—... և չպիտի էլ ձգեմ): Մի լիցի քեզ զայդ ասել:

Ծառ. Արդեւական մի՞ լիցի ձեռն տեղ դործ է ածուում և քաւ լիցի. օրինակ՝ Քաւ լիցի ինձ ասել զայն: Քաւ լիցի քեզ առնել զայն բան—Աստուած չանէ, որ դու այդ բանն անես:

48. Եւ մ բայի կիրառութեան համար պիտի իմանալ.

1. Եղ. 3-րդ դէմքը՝ անորոշ դերբայի հետ՝ տրական խնդրով դործ է ածուում՝ պարսիմ, պարս ե, մարք ե եղանակիչ բայերի նշանակութեամբ: Օրինակ՝ էր նմա անցանել (—նա պիտի անցնէր) ընդ Ամարիա: Ոչ է ձեզ գիտել զժամն (—դուք չպիտի իմանաք...): Էին ի վայրսն՝ ընդ որ գալ էր դնդին (... գունդը պէտք է գար), լերինք ինչ: Ոչ ևս է լինել նմա հանգիստ: Ոչ այժմ թագաւորել է նմա: Այլ մեզ քան զայդ ոչ իմանալ ինչ է, ոչ առնել:

2. Է, եր, իցե, բացասական՝ չիք, չկա, չգոյ, անորոշ դերբայի հետ առանց տրական խնդրի՝ նոյն պարտ է, մարթ է, կարելի է նշանակութեւնն են ստանում միայն ընդհանուր իմաստով: Օրինակ՝ Զիւրդ իցէ մեկնել զայս—Ի՞նչպէս պէտք է, կամ՝ Ընչպէս կարելի է մեկնել այս, կամ՝ Ընչպէս մեկնելու է այս: Անդ էր լսել զձայն լալոյ: Տեսանել է յամենեցուն ընթրիս: Եթէ

էր տանել առ բժիշկ (—եթէ կարելի լինէր տանել, եթէ բժիշկ մօտ տանելու լինէր), Ոչինչ է ընդ այն զարմանալ: Ի Յոբայ վորձանացն է տեսանել: Զոր իմանալ է (—իմանալի է—պէտք է իմանալ) առ փարաւոն և առ սատանայ: Զինչ ինչ առնել էր (—հարկաւոր էր անել, անելու էր) այդոյ իմում, և ևս ոչ արարի նմա: Է և այլ ազդ ևս իմանալ—Ուրիշ տեսակ էլ կարել է հասկանալ: Այլ ինչ չկայ տեսանել:

3. Երբեմն ե բայը տրական խնդրով՝ ստանում է անկ ե, գործ ե, իբք են, պարսօն ե (այլաբհ. բանն է) ձեռքի իմաստ. ենթական կարող է լինել մի անորոշ դերբայ կամ ուրիշ բառ: Օրինակ՝ Դիւաց է կերպարանս կերպարանս ցուցանել: Ծմարիտ վարդապետի է երբեմն սաստել: Քաջ արանց է յարձակ դաշտի և յազատ տեղւոյ կուռել, և կանանց դործ է արդիւուլ, փակել զինքեանս յերկիւղէ առ հանդերձեալ կուռան: Մեծի զօրութեան է հանել զգետ: Յետին ամբարշտութեան է... Վերջին յիմարութեան է զայդ ասել:

ԳՈՅԱԿԱՆ

(ԱՆՈՒՆ ԵՒ ԴԵՐԱՆՈՒՆ)

ԱՆՈՒՄՆԱԿԱՆ ՀՈԼՈՎՈՒՄ

49. Գրաբարում հօլովում են ոչ միայն գոյականները, այլ և ածականները, երբ իբրև մականուն գրուելով անուն վրայ՝ թուով և հօլովով համաձայնում են իրենց անունը. ինչպէս՝ մեծ գորութիւն, մեծի գորութեան, մեծաւ գորութեամբ։ Ածականները, լինին իբրև մականուն գործածուած թէ մենակ իբրև գոյական, չունին առանձին հօլովում և հօլովում են մեծ մասամբ անունների պէս։

50. Հօլովները հինգ են՝ ուղղական, հայցական, տրական, որ և սեռական է, բացառական և գործիական։

Հայցական հոլովն առանձնապէս կրող առարկայի հօլովն է իբրև խնդիր (հայցական = խնդրական) անցողական բայերի։ Այս հայցական խնդիրը երբ որոշ է, — այսինքն յատուկ անուն է, գերանուն է, կամ աշխարհաբարում

ունի որևէ յօդ և կամ վրան ունի ամենայն, իրաքանչիւր, անցնիւր բառերից մէկը, — սկզբից առնում է զ նախդիրն իբրև որոշող յօդ և կոչում է որոշեալ հայցական։ Այս հօլովին աշխարհաբարում փոխանակել են ուղղական և տրական հօլովները։ Օրինակ՝ եւ բացեալ զքերան ($\equiv$ բերանը) իւր ուսուցանէր զնոսա ($\equiv$ նրանց)։ Հերովդէս կալաւ զՅովնաննէս ($\equiv$ Յովհաննէսին)։ Աղաչեցէք զտէր ($\equiv$ տիրոջը) հնձոցն, զի հանցէ մշակս ($\equiv$ մշակներ) ի հունձս իւր։ Մի արկանէք զմարգարիտս ($\equiv$ մարգարիտները) ձեր առաջի խոզաց։

51. Յոգնակի բիւր կազմում է ք, ս, ց բաղաձայններով. ք ունին յոգնակի ուղղական և գործիականը (հացք, հացիւք). ս ունի յոգն. հայցականը (հացս). իսկ ց ունին յոգն. տրական ու բացառականը (հացից, ի հացից)։

52. Անեզական ասում են այն անունները, որոնք ունին միշտ յոգնականի ք-ն և հօլովում են միայն յոգնակի ձևով. ինչպէս՝ աչք, փառք, կեանք, կառք, դիք, տանջանք, զրկանք ևն։ Այս բառերն իմաստով նայելով տեղին՝ լինում են և եզակի և յոգնակի, ուստի կարող են մի թուականն առնել, ինչպէս և եզակի

ձևով մականուն, օրինակ՝ Մեծաւ չարչարանօք և պէսպէս տանջանօք վատթարէր։ Մեծաւ անարգանօք տանջէր զամենեւեմն։ Յայժմ վասն ձերոյ ճշմարիտ հաւատոցն և ի մեզ փոքր ի շատէ խնայէին։ Բացաւ ոչօք տեսանէին։ Բացաւ երեսօք։ Նովին կապանօք։ Ընդ նովին օրինօք։ Որ նստէր ի մեծ գահոյս յայտմ։ Կուռք մի, կառք մի, մի երկանք, վասն միոյ յանցանաց, դից իրիք, ի կեանսն իւրում, ի փառս իւրում։

Ծան. Անեղական անուններն երբ ենթակայ են, ինին եղակի թէ յոգնակի իմաստով առնուած, բայց սովորաբար դուռն է յոգնակի, երբեմն միայն եղակի. օրինակ՝ Եղիցին կամք քո։ Տեսին աչք իմ։ Հոգւոյ և մարմնոյ միտք են կառավար։ Բարք մարդկան հակառակսէր է։ Զի պիտոյ է մեզ բնաւ կեանք անցաւոր աշխարհիս։

53. Բացի յոգնականի սովորական կազմութիւնից՝ կան և հետեւեալ ածանցները, որոնցով երբեմն յոգնակի թիւ է կազմուում.

1. Այբ, ինչպէս՝ կին, կանայք, տիկին, տիկնայք. պարոն, պարոնայք։

2. Ան, եան, ինչպէս՝ ձիան, իշան կամ իշան, խոզեան, խորդեան, նախարարեան, զօրազլիեան, արեղեան (=արեղայք), թղթեան, բերդեան։ Երբեմն յոգնականի ք-ի յաւելմամբ, ինչպէս՝ նու, նուանք, գրեան, գրեանք։

3. Անի, ինչպէս՝ աղատանի, աւաղանի, կանանի, նամականի։

4. Եար, նեար, երբեմն և եարբ, ինչպէս՝ որեար (որեարք), վանեար, իշեար, խոզեար, բանեար, բերդեար (բերդեարք), բարձկեար, նաւկեար։

5. Որեայ (=արեայ), երբեմն որայ, որայք, արեք ձևերով, ինչպէս՝ արտորեայ, վանորեայ, վանորայ, գեղարեք։

6. Տի, ոտի, երբեմն կրկին յոգնական սիք, ոտիք ձևով, ինչպէս՝ մանկտի, ծակտի, ոսկրտի, փորոտի(ք)։

Ծան. Այս ածանցը ոտ, աս, ք ձևով մտնում է բաղմապատկական բայերի մէջ, ինչպէս՝ մտնթոտել, պատառոտել, փշրոտել, պտրտել են. նոյնպէս և հետեւեալ տեսակի կազմութեան բառերի մէջ՝ կտորտանք, ոսկրտանք, փշրտուկ, փտրտանք են։

54. Հոլովներ ի կազմութեան համար պիտի իմանալ.

ա, Յոգնակի ուղղականը կազմուում է եղակի ուղղականի վրայ ք աւելանալով. ինչպէս՝ բան, բանք. ծառ, ծառք. այգի, այգիք. ակն, ակունք. կողմն, կողմանք. դառն, դառնք. եզր, եզրք։

բ, Եղակի հայցական հոլովը նման է եղ. ուղղականին. յոգնակի հայցականը կազմուում է յոգն. ուղղականի ք-ն ս-ի փոխելով, ինչպէս՝ բանք, բանս. ծառք, ծառս. այգիք, այգիս. ա-

կունք, ակունս. կողմանք, կողմանս. գառինք, գառինս. եղերք, եղերս.

Ծան. երբ յոգն. հայցականի վրայ գրւում է ս յօղը, յոգնականի ս-ն գառնում է երբեմն Բ. օրինակ՝ զհաւատացեալսն ի Քրիստոս (իսխանակ՝ զհաւատացեալսն ի Քրիստոս): Զայս նախարարես յականէ յանունէ կոչեցին:

զ, եզակի տրականք կազմւում է՝ ի, ու, ոյ, այ վերջաւորութիւններով, որոնք կազմւում են չորս ձայնաւոր հոլովումներ, և ան, նր կամ եղ վերջերով, որոնք կազմւում են երկու բաղաձայն հոլովում: Յոգնակի տրականք կազմւում է եզակի տրականի վրայ ց աւելանալով. եզակի տրականի յ-ն այս դէպքում դուրս է ընկնում օրինակ՝ բան, բանի, բանից. հաւ, հաւու, հաւուց. ծառ, ծառոյ, ծառոց. տիտան, տիտանայ, տիտանաց. կողմն, կողման, կողմանց. համր, համեր, համերց:

Բացի այս՝ կան երեք շեղումներ, այն է այ հոլովումն ունի եզակի տրականի համար այ վերջաւորութեան տեղ ի կամ ոյ, բայց յոգնակին աջ, ինչպէս աշխարհ, աշխարհի, աշխարհաց. այդի, այգւոյ, այգեաց, իսկ ան հոլովումն ունի եզակի տրականի համար ան վերջի տեղ

ին, բայց յոգնակին անց. ինչպէս՝ գառն, գառին, գառանց:

ը, Բացառական հոլովն ունի սկզբից մի նախդիր, սովորաբար ի (երբեմն զ, ընդ, ըստ, առ), որ եթէ բառը ձայնաւորով է սկսւում գառնում է յ և անուն կից է գրւում: Եզակի բացառականը, եթէ տրականն ունի այ, ոյ վերջաւորութիւնը, կազմւում է տրականի վրայ ի (յ) նախդիրն աւելանալով. մնացած դէպքերում ունի է վերջաւորութիւնը: Յոգնակի բացառականը կազմւում է յօգն. տրականի վրայ միայն ի (յ) նախդիրն աւելանալով: Օրինակ՝ ծառ, ծառոյ. ի ծառոյ, ի ծառոց. տիտան, տիտանայ. ի տիտանայ. ի տիտանաց. — Բան, բանի, ի բանէ, ի բանից. խրատ, խրատու, ի խրատէ, ի խրատուց. ակն, ական, յականէ, յականց. աստղ, աստեղ, յաստեղէ, յաստեղց. — շեղումները՝ աշխարհ, աշխարհի, յաշխարհէ, յաշխարհաց. — այդի, այգւոյ, յայգւոյ, յայգեաց. գառն, գառին, ի գառանէ (ի գառնէ), ի գառանց:

Ծան. Բացառականի համար պատահում է երբեմն ուս վերջաւորութիւնը, ինչպէս՝ յԱստուածուս (յԱստուածուստ) կամ Աստուածուստ, յարքունուս կամ արքունուստ, յերկնուստ, յարտաքունուս կամ արտաքունուս. ի ներքունուս կամ ներքունուս (=ներքին, տակից կամ ներսից, ներքոնից), ի բացուստ կամ

բացուստ, յառաջուստ (առջևից), ի վերուստ կամ վերուստ. ի հեռուստ կամ հեռուստ. յետուստ, յանկարծուստ:

Ե, Եզակի գործիականը կազմում է Բ, Վ, Լ տառերով, որոնք դրուում են եզակի տրականի վրայ: Յոգնակի գործիականը կազմում է եզակի գործիականի վրայ ք աւելանալով:

Բ դրուում է, երբ տրականը բաղաձայնով է վերջանում. ք-ից առաջ ն-ն փոխում է մ-ի, ինչպէս ակն, ական, ակամբ, ակամբք. աստղ, աստեղը, աստեղք:

Ի դրուում է, երբ տրականն ի, այ է վերջանում: Այ-ի վերջի յ-ն դուրս է ընկնում, ինչպէս՝ տիտան, տիտանայ, տիտանաւ, տիտանաւք. բան, բանի, բանիւ, բանիւք:

Վ դրուում է, երբ տրականը ոյ է վերջանում, որի վերջի յ-ն դուրս է ընկնում. ինչպէս՝ ծառ, ծառոյ, ծառով, ծառովք:

Բացի այս՝ պիտի նկատի ունենալ.

1. Ի, ոյ, ին շեղումները վերացւում են, այսինքն գործիականն այնպէս է կազմում, որպէս թէ տրականը ունենար այ, ան. ինչպէս՝ աշխարհ, աշխարհի, աշխարհաւ, աշխարհաւք. եկեղեցի, եկեղեցւոյ, եկեղեցեաւ, եկեղեցեաւք. դառն, դառին, դառամբ, դառամբք:

2. Երբ տրականն ունի ու, գործիականն անփոփոխ միևնոյն տրականն է, միայն յոգնականում ք է աւելում, ինչպէս՝ զարդ, զարդու, գործիական՝ զարդու, զարդութ:

Ծան. 1. Գործիականի աւ վերջաւորութիւնը յոգնականի մէջ իբրեւ երկբարբառ զարձեղ է օ, աշխարհաւք, աշխարհք, ինչպէս դրում և տպւում են այժմ սովորաբար: Իսկ իւ վերջաւորութիւնը եզակիում արտասանւում է իբրեւ իվ, յոգնակիում իբրեւ իւ երկբարբառ:

Ծան. 2. Գործիականի համար պատահում են երբեմն հնացած աւի, աւին (աւիմբ), ովին վերջաւորութիւնները, ինչպէս՝ գլխովին, երամովին, ձիովին, ազգաւիմբ, մերովին, ձերովին, իւրովին, իւրովին եւն, որոնք իբրեւ մակբայակերպ են գործ ածւում:

55. Հօլովման ժամանակ՝ շեշտի տեղափոխութեամբ առաջացած ձայնափոխութիւնը, սակաւ բացառութեամբ, պահւում է, այսինքն՝ է=ի. ու, ի=ը (կամ սղւում են). ոյ=ու. եա=ե. եայ=է: Օրինակ՝ սէր, սիրոյ. ջուր, ջրոյ. միտք, մտաց. լոյս, լուսոյ. սենեակ, սենեկի. քրիստոնեայ, քրիստոնէի. Բացի այս՝ երբեմն և ձայնաւորն ևս սղւում է, ինչպէս՝ ասեղն, ասղան. պճեղն, պճղան. թիթեղն, թիթղան. ծիծեռն, ծիծռան. իսկ է ձայնաւորն երբեմն դառնում է ե, ինչպէս՝ եղէգն, եղեղան. աղուէս, աղուխու կամ աղուեսու:

ԿԱՆՈՆԱԻՈՐ ՀՈԼՈՎՈՒՄՆԵՐ

1. Ի ՀՈԼՈՎՈՒՄ

56. Այս հոլովման տրականը կազմուած է ի ձայնաւորով. բացառականը՝ է ձայնաւորով. որոնք, ինչպէս և յողնականի ք-ն, դուռւմ են եզակի ուղղականի վրայ: Օրինակ՝

	Յզակի	Յողնակի
Ուղ.	բան	բանք
Հայց.	բան	բանս
Սեռ. տր.	բանի	բանից
Բաց.	ի բանէ	ի բանից
Գործ.	բանիւ	բանիւք

57. Այսպէս հոլովուած են.

1. Այ, նայ, է վերջացած բառերը, ինչպէս՝ ծառայ, մարգարէ, պաշտօնեայ (պաշտօնէից). տասնամեայ (տասնամէի, տասնամէից):

2. Շատ հասարակ անուններ, ինչպէս՝ բանտ, դան, հաց, նետ, տօն, սիրտ, արուեստ, օգուտ, հանգէս, ողջոյն, ատեան, վայրկեան, — անեղական՝ կրօնք, աղօթք, անէծք, ինչք, խօսք ևլն:

3. Շատ յատուկ անուններ, աւելի ուս, էս

վերջաւորութեամբ, ինչպէս՝ Մովսէս, Ներսէս, Մարկոս, Եգիպտոս, Մարգիս ևլն: — Էս վերջացած յատուկ անունների մէջ է ձայնաւորը դառնում է ի կամ ն, երբեմն և անփոփոխ է է մնում. օրինակ՝ Մովսէս, Մովսիսի, Մովսեսի, այլ և Մովսէսի: Յունական էս, ուս վերջաւորութիւնն երբեմն դուրս է ընկնում, ինչպէս՝ Մատթէոս, Մատթէի. Հերովդէս, Հերովդէի:

4. Թուական անունների մեծ մասը, որ են՝ Նրնք, երիս, երից, երիւք:

Չորք (չորեք), չորս, չորից, չորիւք:

Հինգ, հնգի, հնգիւ, հինգք, հնգից, հնգիւք:

այլ և հնգօք:

Վեց, վեցի, վեցիւ, վեցից, վեցիւք:

Եօթն, եօթնի, եօթնիւ, եօթնից (տես § 74. 2.):

Ութ, ութի, ութիւ, ութից, ութիւք:

Ինն, ըննի, ըննիւ, ըննից, ըննիւք (տես § 91):

Տասն, տասնից (տես § 74. 2.):

Մետասան, մետասանի, մետասանից: Այսպէս և՛ երկոտասան, երեքտասան, չորեքտասան, հնգետասան, վեչտասան:

Քսան, քսանի, քսանից:

Նրեսուն, երեսնի, երեսնից, Այսպէս և՛ քառասուն, յիսուն, վաթսուն, եօթանասուն, ութսուն, իննսուն:

2. ՈՒ ՀՈՒՈՎՈՒՄ

58. Այս հոլովման տրականը կազմում է ու ձայնաւորով, որ դրւում է ուղղականի վրայ. բացառականը՝ է ձայնաւորով, որ աւելանում է կամ ուղղականի կամ տրականի վրայ. երբեմն երկուսի վրայ էս: Օրինակ՝

Ծգակի

Յոգնակի

Ուղ.	խրատ	խրատք
Հայց.	խրատ	խրատս
Սեռ. տր.	խրատու	խրատուց
Բաց.	ի խրատէ, ի խրատուէ	ի խրատուց
Գործ.	խրատու	խրատուք

59. Այսպէս հոլովուող բառերը մեծ մասամբ և միւս հոլովումների տակ են գնում. ինչպէս՝

1. Բառեր, որոց բացառականն ուղղականից է կազմւում՝ առաւօտ, արև, կով, հաւ, սակաւ, համբաւ, աղուէս, դէն, ինձ (ընձու), ցուլ, ծով, ժամ ելն, — անեղական՝ պարտք, վարք, բարք, — Յորդանան, Յովհաննէս, Յովհաննու, Սոկրատէս, Սոկրատու:

2. Բառեր, որոնց բացառականը տրականից է կազմւում՝ զարդ, սպաս, նախանձ, այդ ելն:

3. Ժաղր, ասր, մեղր ունին՝ ծաղու, աքու,

մեղու, ի ծաղուէ, յասուէ, ի մեղուէ: Յոգն. ասք, ասս, առուց, ասուք (տես § 90):—Ծաղր ունի տրական նաև՝ ծաղեր կամ ծաղրու. ասր՝ ասրոյ կամ ասրու, ասրոց. գործ. ասրով կամ ասերք. իսկ մեղր՝ մեղեր, մեղերք (տես § 75):

4. Թուականներից՝ երկու կամ երկուք, երկուս, երկուց, յերկուց. գործ. երկուք: Գործիականի համար սովորաբար բանում է երկոքումը, որ երկոքին բառի գործիականն է:

Բիւր, բիւրու, բիւրք, բիւրուց, բիւրուք: Այլ և՛ բիւրի, բիւրեաւ կամ՝ բիւրոյ, բիւրով, բիւրոց, բիւրովք:

3. ՈՅ ՀՈՒՈՎՈՒՄ

60. Այս հոլովման տրականը կազմւում է ոյ վերջաւորութեամբ, որ աւելանում է ուղղականի վրայ: Բացառականը նոյն տրականն է ի (յ) նախդրով: Օրինակ՝

	Ծգակի	Յոգնակի
Ուղ.	ծառ	ծառք
Հայց.	ծառ	ծառս
Սեռ. տր.	ծառոյ	ծառոց
Բաց.	ի ծառոյ	ի ծառոց
Գործ.	ծառով	ծառովք

61. Այսպէս հոլովում են.

1. Շատ հասարակ և մի քանի յատուկ անուններ, ինչպէս՝ գործ, փող, դեղ, ձի, էշ, սէր, ցօղ, ամօթ, ծեր, խունկ, ծուխ, սուրբ, իմաստուն, թռչուն, ծծումբ, յոյս, գոյն, թիւ (թուղ), անիւ, պատիւ, գին, միւս, մարմին, բերան, երկաթ, տղայ, տերև, — ոսկի, հողի, որդի, ասորի (տես ներքևը 5 կէտ), — անեղական՝ տիք (տիոց), դժոխք, կօռք, Հայք, Հոռոմք, — Աստուածատուր, Կարին ևլն, — և բոլոր ած, ին, ային, ուն ածանցներով կազմուածները՝ վերին, երկնային, գիտուն, արարած ևլն:

2. Աստուած բառը, որ ունի՝ Աստուծոյ, Աստուծով, բայց հեթանոսական աստուծու իմաստով լինում է՝ աստուածոյ, աստուածով, աստուածք, աստուածոց, աստուածովք:

3. Անորոշ դերբայները, որ յոգնակի չունին, ինչպէս՝ բառնալ, բառնալոյ, բառնալով, հեղուլ, հեղլոյ, հեղլով:

4. Անցեալ դերբայները՝ առաքեալ, առաքելոյ, առաքելով, առաքեալք, առաքելոց, առաքելովք:

5. Զի ածանցով կազմուածները, որոնք մի տեղացի լինելը, կամ մի ազգի վերաբերելն են ցոյց տալիս, ինչպէս՝ Փարպեցի, Խորենացի, հոռ.

մայեցի, կարնեցի, քաղաքացի ևլն: Այս բառերի, ինչպէս և մի քանի ի վերջացած բազմականինքնի՝ հողի, որդի, ոսկի, ասորի՝ վերջի ի ձայնաւորը վերջաւորութեան ո ձայնաւորից առաջ դառնում է ւ, օրինակ՝ փարպեցի, փարպեցւոյ, փարպեցւով, փարպեցւոց, փարպեցւովք: Հողի՝ հողւոյ, հողւով, հողւոց, հողւովք:

6. Եար, նեար, երբեմն և եան ածանցներով կազմուած յոգնակիները, վանեար, վաներոյ, որեար, որերոյ, բարձկեար, բարձկեւոյ, գրեան, գրենոյ:

7. Իս վերջացած աշխարհագրական անունները, որոնց վերջի ա ձայնաւորը դուրս է ընկնում, ինչպէս՝ Գալիլիա, Գալիլիոյ, Արաբիա, Արաբիոյ, Նիկիա, Նիկիոյ, Եգեսիա, Եգեսիոյ, Սամարիա, Սամարիոյ, Չմիւռնիա, Չմիւռնիոյ (տես § 68. 3):

8. Թուականներից՝ հարիւր (հարեւր), հարիւրոյ, հարիւրով (երբեմն հարիւրիւ), հարիւրոց, հարիւրովք, Նոյնպէս՝ երկերիւր, երեքհարիւր, չորեքհարիւր, հինգհարիւր, վեցհարիւր, եօթնհարիւր, ութհարիւր, իննհարիւր:

62. Այս հոլովման տակ դնացող մի քանի բառերի համար պիտի նկատի ունենալ, որ սեռականորակն ունին երբեմն նաև ոչ վերջաւորութեամբ, որի

վրայ աւելանում է բացառականի և վերջաւորութիւնը, ինչպէս՝ մարդ, մարդոյ, ի մարդոյ, — բայց երբեմն և մարդոջ, ի մարդոջէ. նոյնպէս ձի, ձիոյ, այլ և ձիոջ, ի ձիոջէ. ջերմ, ջերմոյ, ջերմոջ. մի, միոյ կամ միոջ, ի միոջէ. Հնացած մի ձև է ոչ վերջաւորութեամբ սեռականը. մարդոյր, ձիոյր եւն:

63. Կան յորոշ թուով բառեր, որոնք սեռական-տրական ունին կրկին ձևով՝ ոյ և ում. իսկ բացառականը կաղմուծ է սովորաբար է աւելանալով ում՝ վերջացած տրականի վրայ, որի ուն սղուում է. յողնակի ուղղականն և հայցականն երբեմն նման են եզ. ուղղականին և հայցականին. օրինակ՝

	Յզակի	Յոգնակի
Ուղ.	մեր	մերք
Հայց.	(դ)մեր	(դ)մերս
Սեռ. տր.	մերոյ, մերում	մերոց
Բաց.	ի մերոյ, ի մերմէ	ի մերոց
Գործ.	մերով	մերովք

64. Այսպէս հոլովում են.

1. Մի թուականը՝ միոյ, միում, ի միոյ կամ ի միոջէ (տես § 62):

Ծան. Նոյն ձևով հոլովում է կրկնուած՝ մի մի, (դ)մի մի, միոյ միոյ, միում միում, ի միոջէ միոջէ, որ նշանակում է՝ մեկ մի, իւրաքանչիւր=ամեն մի, ամեն

մեկը. Օրինակ՝ Տանէին մի մի ի նոցանէ (նրանցից ամեն մէկը) մարս երկուս կամ երիս: Չմի մի ի նոցանէ ի ծածուկ քաջալերէր: Աս մի մի վիզ հաղար սպառազէնք: Լստ միոյ միոյ առաքինութեան պատկըն փառաց յօրինեցան ի Տեառնէ: Միում միում ի նոցանէ չորհէր: Միում միում կաշառ դադտ խրէր: Ի միոջէ միոջէ լուիցես:—Մի մի մակբայօրէն գործածուած նշանակում է և մի առ մի, մի բոս միոջէ=մեկ մեկ, մեկիկ մեկիկ, ջոկ ջոկ, ինչպէս՝ եւ զի մի մի ասիցեմ. միանգամայն ասացից: Մի մի եկին:

2. Միւս (մեւս), միւսոյ, միւսում, ի միւսմէ, միւսք, միւսոց:

Ծան. Երբեմն գործ է ածուում միւս եւս ձևով, ինչպէս՝ ի միւս եւս ի գլուխ տարւոյն (=Միւս տարեգլխին եւս, կամ միւս տարեգլխին էլ): Միւս եւս այլ կորին: Ասէ ցմիւս եւս (=միւսին էլ, մէկէլին էլ), Չառաջին պարիսպն և զմիւսն եւս:—Մի ... և միւս,-մի ... և միւս եւս,-մի ... միւս եւս,-մի ... մի,-մի ... և մի ձևերը գործ են ածուում նաև թուարկութեան համար իբրև մէկ (մին) ... մէկ էլ (մին էլ), կամ նախ ... ապա, նախ ... և երկրորդ, մի ... և երկրորդ. ինչպէս՝ Մի՝ (=մէկ) թողուն զկատուած չար (է), և միւս՝ (=մէկ էլ) երգ-նուլ ի չառտուածան: Միւս եւս մակբայօրէն նշանակում է նաև՝ մեկ էլ, մի անգամ էլ, դարձեալ:

3. Այլ, այլոյ, այլում, յայլմէ կամ յայլմանէ, այլք, այլոց:

4. Իւրաքանչիւր,-րոյ,-րում,-րով. իւրաքան-

չիւրք կամ իւրաքանչիւր,-րոց կամ-րից, կամ իւրաքանչիւրց,-րովք:

Ծան. Իւրաքանչիւր, ինչպէս և մէկ մի, անցնիւր կամ անձնիւր (անցնիւրոյ, անցնիւրք, անցնիւրոց կամ անցնիւրից, անցնիւրց=իւրաքանչիւր), երբեմն նաև երկաքանչիւր (երկաքանչիւրոյ, երկաքանչիւրոց կամ երկաքանչիւրից=երկուսն էլ, երկսից ամեն մէկը) յօդ չեն առնում և կարող են անփոփոխ ձևով բանել նաև թեք հոլովներ իմաստով: Աշխարհաբար թարգմանուում են՝ իւրաքանչիւրն իւր, ամենի իրենց, ամեն մէկս մեր, ամեն մէկդ ձեր և չն. ձեերով: Օրինակ՝ Մեկնեցան իւրաքանչիւր յեղբօրէ իւրմէ (=ամեն մէկն իւր եղբօրից): Ժողովեցէք իւրաքանչիւր ըստ բաւականի իւրում (=ամեն մէկդ ձեր կարողութեան կամ պիտոյքի չափ): Դնել զարծաթն իւրաքանչիւր (փոխ. իւրաքանչիւրոց=ամեն մէկին իւր) ի քրձի իւրում: Հատուցէ իւրաքանչիւր (փոխ. իւրաքանչիւրում=ամեն մէկին) ըստ գործս իւր:

5. Որ, որոյ, որում, յորմէ (կայ և յորմանէ), որով, որք, որոց, որովք:—Որ բառն իբրև յարաբերական և հարցական յօդ չի առնում: Որ յարաբերականի յոգնակի ուղղական և հայցական որք, (զ)որս ձևերի տեղ գործ է ածում և եզակի որ, (զ)որ:

6. Ստացական ածականները՝ իմ, քո, մեր, ձեր, իւր հոլովում են ինչպէս մնր: Կարող են և իբրև դոյական գործածուել անյօդ կամ ս,

դ, ն յօդերով՝ իմս, քոյդ, մերս, ձերդ, իւրն= իմը (իմս), քոնը (քոնդ), մերը, ձերը, իւրը նշանակութեամբ: Անուան հետ գործածուած ժամանակ յոգնակի ուղղականը և հայցականը անփոփոխ են մնում: Ինչպէս՝ հարքն մեր, ըանք իւր, ըանք իմ, զընս իմ: Բայց մենակ՝ իմքս (=իմնքս), յիմսս, մնրքն, ի մնրս (=մերոնք), իւրքն, յիւրսն. զքոյսն=(քոնոնք):

Ծան. Քն բառն երկու ձևով է հոլովում՝ քո, քոյոյ, քոյում, ի քոյոյ, քոյով. քոյք, (չ)քոյս, քոյոց, քոյովք,—կամ քո, քոյ, քում, ի քումէ (ի քումմէ), քով. քոց, քովք:

7. Յուցական սեռականները՝ սորա, դորա, նորա, սոցա, դոցա, նոցա. ինչպէս՝ նորա, նորայոյ, նորայում, նորայով. նորայք, զնորայս, նորայոց, նորայովք: Նոցա ունի և նոցայցն, նոցայիւր ձևերը:

Ծան. Այս բառերը սովորաբար յօդ ստանալով՝ սորայս, դորայդ, նորայն, նոցայն=սբանը, դրանը, նրանը, նրանցը (նոցանը), իբրև դոյական են գործածուում, բայց երբեմն իբրև ածական էլ են բանում. օրինակ՝ Զի նոցայոցն արեւոյց իշխանութեանց: Ծանօթութիւն նոցայցն առաջի արկկոց գործոց:

8. Մի քանի ուրիշ բառեր, ինչպէս՝ վերին, վերնոյ, վերնում. յետին, յետնոյ, յետնում. առաջին, առաջնոյ, առաջնում, յառաջմէ, յա-

ռաջմէ. վերջին, վերջնոյ, վերջնում: հին, հնոյ, հնում, ի հնմէ. նոր, նորոյ, նորում: ճախ, ճախոյ, ճախում, ի ճախմէ. աջ, աջոյ, յաջմէ եւն:

65. Այս բառերի ոյ վերջաւորութեամբ ձևը գործ է ածուում սովորաբար իբրև սեռական, այսինքն անուան խնդիր. իսկ ում վերջաւորութեամբ ձևը գործ է ածուում իբրև տրական խնդիր բայի կամ ածականի, և յաճախ ի նախդրով ստանում է աշխարհաբարի ներքոյական հոլովի իմաստը իբրև պատասխան երբ, ուր հարցերի. ինչպէս՝ ի միւսում չաբաթուն. ի միւսում աւուրն. ի միւսում վայրի, ի նորումս, ի վերջնում, յառաջնումս, ի հնումս: Տրականի իմաստով ում վերջաւորութիւնն ունին նաև դասական ածականները, անցեալ զերբայներն և ուրիշները. ինչպէս՝ յերկրորդում ամի, ի հանգերձելումս, յանցելումս ամի, զբեցելում, ի սրբումս, յերկրի անծանօթում. ի բարձրաւանդակումս կուս կալով ի տեղւոյ. ի թղթում եւն:

4. Ա.Յ. ՀՈՂՈՎՈՒՄ

66. Այս հոլովման տրականը կազմւում է այ վերջաւորութեամբ. բացառականը նոյն տրականն է ի նախդրով. Ունի երկու շեղում: Առաջին շեղման տրականը կազմւում է ի վերջաւոր

թեամբ, բացառականը՝ է. իսկ երկրորդ շեղման տրականը կազմւում է ոյ վերջաւորութեամբ. բացառականը նոյն տրականն է: Գործիականն ու յոգնակին բոլորն էլ աւ ձայնաւորով են հոլովւում: Օրինակ՝

Նգական

	Ի շեղում	Ո շեղում
Ուղ.	Տիտան	աշխարհ
Հայց.	Տիտան	աշխարհ
Ս. Տ.	Տիտանայ	աշխարհի
Բաց.	Ի Տիտանայ	յաշխարհէ
Գործ.	Տիտանաւ	աշխարհաւ

Ծոգնական

	աշխարհ	կկեղեցի
Ուղ.	Տիտան	աշխարհ
Հայց.	Տիտան	աշխարհ
Ս. Տ.	Տիտանայ	աշխարհայ
Բաց.	Ի Տիտանայ	յաշխարհայ
Գործ.	Տիտանաւ(-օք)	աշխարհաւ(-օք)

67. Այս հոլովման համար պիտի իմանալ՝

1. Անխառն աւ ձայնաւորով հոլովւում են յատուկ անունների մեծ մասը, որոնք սովորաբար եզակի են հոլովւում, բայց իբրև հասարակ անուն առնուած ժամանակ կարող են և յոգնակի ունենալ. ինչպէս՝ Հայկ, Արամ, Տիգրան, Տրդատ, Սահակ, Մեսրոպ եւն. — և մի քանի

ուհի (ուրհի) բառով բարդուածներ, ինչպէս՝ Տիգրանուհի (-ուհեայ), աստուածուհի, քրմուհի, վկայուհի, իսկուհի, ևլն:

2. Ի շեղման ձևով հոլովւում են՝ շատ հասարակ անուններ և ածականներ, ինչպէս՝ աշակերտ, բարեկամ, ընկեր, զինուոր, հովիւ, աւազան, մեղու, մրրիկ, պարտէզ, բազուկ, որդեակ, պատանեակ, սենեակ, նաւակ, հանակ, հողեղէն, օսկեղէն, հնդիկ, պարսիկ ևլն. անեղական՝ աչք, միտք, կամք, կառք, փառք, կեանք, տանջանք, զրկանք ևլն.— և թուականներից՝ հազար, հազարի, ի հազարէ, հազարաւ, հազարաց, և բոլոր դասականները՝ բացի առաջին բառից, ինչպէս՝ երկրորդ, երկրորդի, յերկրորդէ, երկրորդաւ, երկրորդաց. նոյնպէս՝ երրորդ, չորրորդ, հինգերորդ ևլն:

3. Ու շեղման ձևով հոլովւում են ի վերջացած բաղմամանի բառերը՝ օտակաւ բացառութեամբ (§ 61. 5). ինչպէս՝ այգի, կղզի, պատասխանի, մատանի, ծերունի, բարի, նմանի (= նման), սիրելի ևլն. նոյնպէս տի, անի ածանցներով կազմուած յոգնականները՝ մանկտի, նամականի ևլն. և անեղականները՝ կարծիք, ընթրիք, հարսանիք ևլն:

Օրան. կան ի վերջացած բաղմամանի բառեր, որոնք սովորաբար ու ձայնաւորով են հոլովւում (§ 61. 1, 5). բայց երբեմն դրանց համար ևս պատահում են ևս հոլովման ձևեր. ինչպէս՝ քաղաքացի, քաղաքացւոյ և քաղաքացեաց. հողի, հողւոյ և հողեաց. դօտի, դօտւոյ և դօտեաց (գործիական նաև դօտեամբ). եղբորորդի, եղբորորդւոյ և եղբորորդեաց. գործի, գործւով, գործւոյ, գործւովք և գործեաւ, գործեաց, գործեօք:

68. Այս հոլովման համար ընդհանրապէս պիտի նկատի ունենալ.

1. Բառավերջի ե, ի ձայնաւորները հոլովական և ձայնաւորից առաջ դառնում են ե, որ յաջորդ ա-ի հետ կազմում է եա, եաւ(f) = եօ(f) երկբարբառ. ինչպէս՝ Գայիանէ, Գայիանեայ, Գայիանեաւ, Հոփիսիմէ, Հոփիսիմեայ, Հեղինէ, Հեղինեայ, Կրեոէ, Կրեոեայ, Տիգրանուհի, Տիգրանուհեայ, քրմուհի, քրմուհեայ, աստուածուհի, աստուածուհեայ, Եսայի, Եսայեայ, — նոյնպէս անեղականները՝ կարծիք, կարծեաց, կարծեաւք = կարծեօք. հարսանիք, հարսանեաց, հարսանեօք. ջրօրհնէք, ջրօրհնեաց:

2. Յատուկ անունների յունական իոս, եոս, ես վերջերի ոս, ս մասերը թեք հոլովների մէջ դուրս են ընկնում, իսկ ի, ե ձայնաւորները հոլովական ա-ի հետ կազմում են երկբարբառ. օրինակ՝ Տիրեթիոս, Տիրեթեայ, Տրիթիթիոս, Տրիթիթեայ, Հերակլէս, Հերակլեայ, Հոգոփեոնէս, Հոգոփեոնեայ. Ռատակէս, Ռատակեայ, Երբեմն այս ձևով սեռ. տր. ունին և պարզ ու վերջացածները, ինչպէս՝ Կազմոս, Կաբմայ, Դամասկոս, Դա-

մասկեայ. ֆիլիպպոս. ֆիլիպպեայ: Յաճախ այս անուններն վերջաւորութիւնը դուրս է ընկնում. ինչպէս՝ Հեբալի, Տիբեր, աւելի թեք հոլովների մէջ, ինչպէս՝ Արիստակէս, Արիստակայ. վրթանէս, վրթանայ. Հիւպոդիտէս, Հիւպոդիտայ. Կեկրոփա, Կեկրոպայ. Դուկաս, Դուկայ:

Ծան. Այս կարգի անուններին մի քանիսի համար գործ է ածւում առանձին կոչական ձև՝ յունարէնի աղբիւցութեամբ, ինչպէս՝ Ո՛վ Պետրէ (Պետրոս). Պաւլէ, (Պօղոս). Ֆիլիպպէ, Տրիթթէ, Իգնատիէ եւն:

3. Իա, ա(յ) վերջացած յատուկ անունները երբեմն սեռական-տրական ունին միայն յ բաղաձայնով. իա դառնում է եա. օրինակ՝ Գալիլիա, Գալիկայ, Գալիլիաւ. Յովսիա(յ), Յովսեայ. Եղեսիա, Եղեսեայ. Յուդա, Յուդայ. Աննա, Աննայ:

Ծան. Այս անունները գնում են և ի հոլովման տակ. Իա վերջն իրրե եալ երկբարբառ դառնում է ե. օրինակ՝ Յուդայ, Յուդայի. Աննայ, Աննայի. Գալիլիա, ի Գալիլէէ:

4. Ո շեղման բառերի (§ 67. 3) վերջի ի ձայնաւորը ուից առաջ դառնում է ւ, իսկ աւից առաջ ե. ինչպէս՝ այգի, այգեոյ, այգեաւ, այգեաց, այգեաւք, այգեօք (տե՛ս և § 61. 5): — Ծարաւի, ծաւի, կտաւի, արծուի, ասուի և նման բառերի մէջ վերջի ի-ն դուրս է ընկնում՝ ծարաւոյ, արծուոյ եւն:

5. Ո շեղման բառերը յաճախ սեռական-տրական ունին և ոչ կամ ում վերջաւորութեամբ, որ ի նախդրով սովորաբար գործ է ածւում իրրե ներքոյական. ինչպէս՝

ի տեղւոջ, ի տարւոջ, յայգւոջ, յեկեղեցւոջ. ի վայրի դալարւոջ. — այսպիսում, այնպիսում: Նոյնպիսում չնորճի արժանաւորեալ (տե՛ս և §§ 62. 65):

Ծան. Երբեմն սրանց բացառեալնը կաղմւում է ոչ վերջաւորութեան վրայ Է աւելանալով, ինչպէս՝ ի տեղւոյ կամ ի տեղւոջէ, ի տարւոյ կամ ի տարւոջէ: Ոչ վերջաւորութեամբ կաղմւում է երբեմն և ուրիշ բառերի ներքոյական՝ դիպահ, ի դիպահոջ. գիւր, ի գիւրի կամ ի գիւրոջ:

5. Ա Ն Հ Ո Լ Ո Վ Ո Ի Մ

69. Այս հոլովման տրականը, որ ունի անկամ եան վերջը, կաղմւում է երկու կերպ. կամ ուղղականի վերջի ն հնչիւնից առաջ մտնում է ա, իսկ շեղման մէջ ի. կամ ուղղականի վրայ աւելանում է ան կամ եան վերջը: Բացառականի է և գործիական ը վերջաւորութիւնները դրւում են տրականի վրայ: Բից առաջ վերջի ն դառնում է վ: Յոգնականի ք-ն աւելանում է եղակի ուղղականի վրայ, միայն վերջի նից առաջ մտնում է ու, ա, շեղման մէջ և ի: Օրինակ.

Նշանակի

Ին շնորհով

Ուղ.	դուռն	անձն
Հայց.	դուռն	անձն
Սեռ. տր.	դրան	անձին
Բաց.	ի դրանէ	յանձնէ
Գործ.	դրամը	անձամբ
	Յոգնակի	

Ուղ.	դրունք	անձինք
Հայց.	դրունս	անձինս
Սեռ. տր.	դրանց	անձանց
Բաց.	ի դրանց	յանձանց
Գործ.	դրամք	անձամբք

70. Ան ձևով հորովում են.

1. (Ը)ն վերջացած շատ բառեր, որոնց վերջի ն հնչիւնն աշխարհաբարում դուրս է ընկել, ինչպէս՝ ական, արեգակն, փայլակն, կայծակն, հիմն (հիման), որդն, շուրթն, պոյտն, հիւան, դլակն, երկն, քրտն, սկիզբն, ձուկն, մուկն, արմուկն, կրուկն, թէկն (թիկան), այծեամն, եղեամն, եղէգն (եղեգան). ծիծառն (ծիծառան, ծիծեռն, ծիծռան). ասեղն (ասղան, ասեղան). փայծաղն (փայծղան կամ փայծաղան). խլուրդն (այլ և խլուրդ) ևլն. Գե-

ղարդն, գեղարդան, գեղարդանց ձևերի հետ ունի և գեղարդեան, գեղարդեանց. Այսպէս և բոլոր ումն ածանցով կազմուածները՝ շարժումն (շարժման), ուսումն ևլն.

Դուռն, ամառն, ձմեռն, լեռն բառերի մէջ ու բաղաձայնը ն-ից հետոնալով գառնում է ր. ինչպէս՝ դրան, ամարան, ձմերան, լերին։—Ամառն, ձմեռն երբեմն պահում էլ են իրենց ու հնչիւնը։ Դուռն յոգնակին ունի և զուրք, դրաց, դրք ձևերը։

Ունկն բառի համար՝ մարդու ականջի իմաստով՝ յոգնակին գործ է անում ականջի բառը. իսկ ունկուց նշանակում է կանթ, կոթ՝ կոխ, կախացի ևլն.

Ակն իբրև ազդիւրի ակ և թանգաղին քար՝ յոգնակին ունի ակունք և ակսնք. իսկ իբրև աչք՝ միայն ակունք, որի տեղ սակայն սովորաբար աչք բառն է գործածւում.

Սերմն, կողմն յոգնակի ունին սերմունք, կողմնք կամ սերմունք, կողմունք. կայ և սերմանիք (սերմանեաց) ևլն.

2. Ութիւն ածանցով կազմուած բառերը՝ սրբութիւն ևլն. նաեւ՝ արիւն, անկիւն, կորիւն, հերիւն, արդիւն, քրթմնջիւն, ձիւն, սիւն, որքին (որքիւն), տիւն, որ ունին սեռ.-տր. սրբութեան, արեան, անկեան, կորեան, արդեան, հերեան (այլ և հերիւնոյ կամ հերնոյ, հերիւնի). քրթմնջեան, ձեան, սեան, որքեան, ստեան։ Բացառականի մէջ լուսն դառնում է և, —ի սրբութենէ, յարեանէ ևլն. Յոգն.

ուղղականը կազմում է ք աւելանալով՝ սրբութիւնը, արիւնք, սիւնը, ստինքը—Բրթմնչիւն բացառական ի քրթմնչենէ ձևի հետ ունի և ի քրթմնչանէ։ Ձիւն, սիւն ունին ի ձեանէ (կամ ի ձիւնէ), ի սեանէ (կամ ի սիւնէ)։

3. Տուն, շուն բառերը, որ ունին տան, տամբ, ի տանէ. տունը, տանց, տամբք։ Շուն, շան, ի շանէ և ին։

4. Անուն, ձեռուն հոլովում են՝ անուան, յանուանէ, անուամբ, անուանք, անուանց. ձեռուն, ձեզուան և ին։ Յոգն. ուղղ. ձեռունք։

5. Պաշտօն (պաշտաւն) հոլովում է՝ պաշտաման, ի պաշտամանէ, պաշտամամբ, պաշտամունք, պաշտամանց, պաշտամամբք։

71. Ան վերջաւորութիւնն աւելանում է հետեւեալ բառերին.

1. Գարուն, աշուն—գարնան, ի գարնանէ, գարնամբ, գարունք, գարնանց, գարնամբք,—աշնան, յաշնանէ, աշունք և ին։

Գարուն, աշուն, ամառն, ձմեռն բառերի տեղ դրծ են ածուած և ածանցականները՝ աշնային, աշնայնի, աշնանի. գարնային, գարնայնի, գարնանի. ամառային, ամառանի. ձմեռային, ձմեռայնի, ձմեռանի. որոնք հոլովում են աշնայնոյ կամ աշնանոյ և ին։ Ամառանի,

ձմեռանի, գարնայնի կամ գարնանի, աշնանի ձևերը նաև ներքոյականի իմաստ ունին՝ իրրև ամառը, ձմեռը, աշնանը, գարնանը։ Յամառայինսն=ամառները (ներքոյական իմաստով)։

2. Խուրճ, աղջիկ, մանուկ, ծաղիկ, կորեակ և շատ՝ նուազական իկ ածանցով կազմուածներ՝ Յուսիկ, Սասղիկ, Սաթենիկ, Ձուիկ (Ձուկան=Ձըւկան), շնիկ, խցիկ, ընչիկ, փոքրիկ, կարճիկ և ին, որոնք ունին՝ խրճան, խրճունք. աղջկան, աղջկունք. մանկան, մանկունք և ին։ Ծաղիկ՝ ծաղկան, ծաղկամբ, ծաղկունք, ծաղկանց ձևերի հետ ունի և ծաղկի, ծաղկաւ, ծաղիկք, ծաղկաց կամ ծաղկոյ, ծաղկոց ձևերը։ Իսկ կորեակ ունի և կորեկոյ ձևը։

3. Մարդիկ, մարդկան, ի մարդկանէ, մարդկամբ կամ մարդկաւ,—եզակի ձևով յոգնական իմաստ ունի։ Մարդ եզակին հոլովում է՝ մարդոյ, մարդով. որ ունի և կանոնաւոր յոգնակի՝ մարդք, մարդոց, մարդովք։

72. Եան վերջաւորութիւնն աւելանում է հետեւեալ բառերին.—Տեսիլ, տեսեան, ի տեսլենէ, տեսեամբ, տեսիլք, տեսլեանց, տեսլեամբք։—Հանգիստ, հանգստեան, —այլ և հանգստի, հանգստիւ. յոգն. հանգիստք. հանգստից։—Դուլիստ, դուլեստամբ, այլ և՝ դուլեստի,

գովեստք, գովեստից:—Փախուստ, փախստեան, ի փախստենէ, փախստեամբ, —այլ և փախստի, փախստիւ, —յոգն. փախուստք:—Կորուստ, կորստեան, ի կորստենէ, կորստեամբ, կորուստք: Գալուստ, գալստեան, գալստեանց:—Թաղուստ, թաղստեան, թաղստեամբ, այլ և թաղստի:—Պահուստ, պահստեամբ:—Ծնունդ, ծննդեան, ի ծննդենէ, ծննդեամբ, ծնունդք, ծննդեանց, ծննդեամբք, սովորաբար՝ ծննդոց, ծննդովք:—Մնունդ, մննդեան, մննդեանց, այլ և մննդի, մննդոց:—Խորհուրդ, խորհրդեան, խորհրդեամբ, այլ և խորհրդոյ, խորհրդոց, խորհրդի, խորհրդիւ, յոգն. խորհուրդք:—Ժողովուրդ, ժողովրդեան, ի ժողովրդենէ, ժողովրդեամբ, ժողովուրդք, ժողովրդեանց, այլ և ժողովրդի, ի ժողովրդէ, ժողովրդոյ, ժողովրդովք:—Ամիս, ամսեան, յամսենէ այլ և ամսոյ, ամսով. յոգն. ամիսք, ամսոց, ամսովք:—Շաբաթ, շաբաթեան. սովորականն է շաբաթու:—Ժամանակ, ժամանակեան, սովորաբար՝ ժամանակի, ժամանակաւ. ժամանակք, ժամանակաց:—Սերկ (այսօր), սերկեան:—Վաղիւ, վաղուեան, վաղուենէ, այլ և վաղուի, ի վաղուէ կամ ի վաղնջենէ: Այսպէս նշ յաւելմամբ նաև՝

Տիւ, տունջեան, ի տունջենէ, տունջեամբ

(արտասանում է տունջեան), այլ և ի տուէ, տուով. յոգն. տիւք, տիւս:

73. Մահ, հոլովում է ուան վերջաւորութեամբ՝ մահուան, ի մահուանէ, մահուամբ, մահուանք կամ մահունք, մահուանց, այլ և ու հոլովման տակ՝ մահու, մահք, մահուց, մահուք: (Տե՛ս § 70. 4):

74. Ին շերման ձևով հոլովում են՝

1. Որոշ թուով երկավանկ (ը)ն վերջացած բառեր, որ են՝ Ողն, ողին, ողունք:—Մասն, մասին, մասունք:—Մատն, մատին, ի մատանէ, մատունք:—Կամն, կամին, կամունք: Ալին, ափին կամ ափան, ափունք:—Բունն, բուն կամ բռան, բռունք:—Թոռն, թոռին, ի թոռանէ, թոռունք կամ թոռանք:—Անձն, անձին, անձինք կամ անձունք: Բարդ բառերը՝ միանձն, դատարկանձն, վեհանձն, մեծանձն ունին յոգն. միանձունք, դատարկանձունք, վեհանձունք, մեծանձունք:—Ազն, ազին, ազինք կամ ազունք (վերջինս ազնիւ մարդիկ իմաստով): Բարդ բառերը՝ դիւցազն, դիւցազին կամ դիւցազան, դիւցազունք, վեհազն, վեհազին, վեհազունք կամ վեհազինք, հայկազն, հայկազին, հայկազունք:—Հարմն, հարմին, ի հարսանէ կամ ի հարմնէ,

հարսինք կամ հարսունք: Յաւերժահարսն, յաւերժահարսունք, — Դառն, դառին, ի դառանէ կամ ի դառնէ, դառինք, — Բեռն, բեռին, ի բեռանէ կամ ի բեռնէ, բեռինք, — Եղն, եղին, յեղանէ, եղինք, — Եղն, եղին, յեղանէ, եղինք, — Դաշն, դաշին, դաշինք, — Ծաշն, խաշին, ի խաշանէ կամ ի խաշնէ, խաշինք, — Նեռն, նեռին, ի նեռանէ, նեռինք, — Դառն, դառին, դառինք, այլ և դառնի, դառինց, — Սառն, սառին, սառանց, — Կաթն, կաթին, կաթամբ, կաթանց, — Դոխն, դոխին, դոխամբ, — Լեռն, լեռին, ի լեռնէ, լեռամբ, լեռինք, լեռանց, լեռամբք, —

2. Թուականներից՝ Եօթն, Եօթին կամ Եօթան, Եօթամբ. Եօթանք, Եօթանց, Եօթամբք, այլ և Եօթեան, Եօթեանք, Եօթեամբք. Նոյնպէս՝ Եօթնի, Եօթնիւ, Եօթնից, — Տասն, տասին, տասունք, տասանց, այլ և տասնից: Այսպէս և Եօթնեւտասն, ութնեւտասն, իննեւտասն ունին՝ Եօթնեւտասին, Եօթնեւտասամբ, Եօթնեւտասանք, Եօթնեւտասանց և ին:

3. Չեռն, ձեռին, ի ձեռանէ: Յոգնակին հաղուադէպ՝ ձեռինք, ձեռանց. սովորաբար՝ ձեռք, ձեռաց, ձեռօք: Առատաձեռն լինում է՝ առատաձեռնի, առատաձեռնից: Ոտն, օտին (երբեմն՝ օտան), յօտանէ: Յոգն. ոտք, օտից, օտիւք, երբեմն օտաց:

6. ԵՐ, ԵՂ, ՀՈՒՈՎԱԻՄ

75. Այս հոլովման տրականը կազմում է ուղղականի վերջի ը, ղ բաղաձայններից առաջ եմաներով: Բացառականի է, գործիականի ը վերջաւորութիւնները, ինչպէս և յոգնականի ք-ն, աւելանում են տրականի վրայ: Օրինակ՝

	Եղակի	Յոգնակի		
Ուղ.	տարր	աստղ	տարերք	աստեղք
Հայց.	տարր	աստղ	տարերս	աստեղս
Սեւ. տր.	տարեր	աստեղ	տարերց	աստեղց
Բաց.	ի տարերէ	յաստեղէ	ի տարերց	յաստեղց
Գործ.	տարերք	աստեղք	տարերքք	աստեղքք

76. Այսպէս հոլովում են սակաւաթիւ ը, ղ վերջացած բառեր, որոնք մեծ մասամբ և ուրիշ հոլովումների տակն են դնում. ինչպէս՝

Տարր, որ ունի նաև տարրոյ, տարրի, տարրից. յոգն. տարերաց, տարերօք և երբևէ—Աստղ ունի յոգն. նաև աստեղունք, աստեղաց, աստեղօք—Կայսր, կայսեր, կայսերք, կայսերք, — կայսերաց, կայսերօք—Ոսկր, օսկեր, օսկերք, օսկերաց, օսկերօք—Դուստր, դստեր, ի դստերէ, դստերք, դստերք, դստերց, —այլ և դստերաւ, դստերաց,

դատերօք:—Ուստր, ուստեր, ուստերաց:—Համն, համեր, համերք, համերց:—Եզր, եզեր, եզերք, եզերք, եզերքք, — եզերաց, եզերօք, եզերովք:—Ծովեզր, նաև ծովեզերի, ծովեզերաւ:—Ազր, ազեր, ազերք, ազերաց:—Լիտր, լտեր, լրտերք, լտերց:—Կողր, կողեր, կողերք, կողերց, կողերաց:—Կռալը, կպեր, կպերք կամ կպրոյ, կպրովք:—Անգղ, անգեղ, անգեղք, անգեղց, — անգեղաց:—Կոճղ, կոճեղ, կոճեղք, — Արկղ, արկեղ, արկեղաց:—Սկուտեղ կամ սկտեղ, տր. նոյնպէս՝ սկտտեղ կամ սկտեղ, գործ. սկտեղք, սկտեղքք, այլ և սկուտեղի (սկտեղի), սկուտեղաց, սկուտեղօք:—Աղիւր (աղբիւր), աղբեր, յաղբերէ, աղբերք, աղբերքք, աղբերց, աղբերքք, այլ և աղբերաւ, աղբիւրք (աղբեւրք), աղբիւրաց կամ աղբերաց, աղբերօք:—Եղջիւր (եղջիւր), եղջեր, եղջերք, եղջերք, եղջերց, եղջերքք, այլ և եղջիւրիւ կամ եղջերիւ, եղջիւրք, եղջերաց, եղջերօք կամ եղջերովք:—Ալիւր (ալբիւր), ալբեր, այլ և ալբիւրոյ, յոգն. ալբիւրք:—Բլուր, բլեր, բլերք: Սովորական՝ բլրոյ կամ բլրի, բլրով, բլուրք, բլրոց:

ԱՆԿԱՆՈՆ ՀՈՂՈՎՈՒՄՆԵՐ

77. Այր, տէր:

Եզակի

Յոգնակի

Ո.	այր	տէր	արք	տեարք
Հ.	այր	տէր	արս	տեարս
Ս.Տ.	առն	տեառն	արանց	տերանց, տեարց
Բ.	յառնէ	ի տեառնէ	յարանց	ի տերանց, ի տեարց
Գ.	արամբ	տերամբ	արամբք	տերամբք

78. Այր բառի պէս հոլովում են և քնուայր, սկեսրայր (այլ և սկեսրայրի, ի սկեսրայրէ): Տէր բառի պէս՝ տանուտէր (նաև տանուտերաց, տանուտերօք), պարտատէր (նաև պարտատիրի, պարտատիրաց):

79. Հայր, մայր, եղբայր:

Եզակի

Յոգնակի

Ուղ.	մայր	մարք
Հայց.	մայր	մարս
Սեռ. տր.	մօր	մարց
Բաց.	ի մօրէ	ի մարց
Կործ.	մարբ	մարբք

80. Այսպէս հոլովում են՝ հայր, եղբայր, այլ և բարդ բառերը՝ նախամայր, նախահայր,

վանահայր ելին: Հայր յոգն. սեռական-տրական
և բացառ. ունի նաև՝ հարանց, ի հարանց ձեռ,
իսկ գործ. նաև հարամբ, հարամբք:

81. Բոյր (հօրաբոյր, մօրաբոյր ելին.):

	Եզակի	Յոզնակի
Ուղ.	բոյր	բորք (բոյրք, բուերք)
Հայց.	բոյր	բորս (բեռս)
Ս. Տ.	բեռ (բոր, բուեր)	բերց
Բաց.	ի բեռէ	ի բերց
Գործ.	բերք	բերբք

82. Օր:

	Եզակի	Յոզնակի
Ուղ.	աւր (օր)	աւուրք
Հայց.	աւր (օր)	աւուրս
Ս. Տ.	աւուր	աւուրց
Բաց.	յաւրէ (յօրէ)	յաւուրց
Գործ.	աւուրք	աւուրբք

83. Այսպէս և համարակօր: Օր ունի և ի
հոլովման պէս օրի ձեռ՝ առ օրին, նոյն օրին,
սոյն օրին:

84. Մի քանի ը վերջացած բառեր ևս կա-
նոնաւոր ձևերի հետ ունին և մայր, քոյր, օր

բառերի պէս կազմուած անկանոն ձևեր, այն է՝
գործիականի ը և յոգն. տրականի ց վերջաւո-
րութիւններն աւելանում են անմիջապէս ուղ-
ղականի վրայ. ինչպէս՝ հուր ունի գործ. հրով
և հուրը, յոգն. հուրքք. նոյնպէս ջուր, հանուր,
ընդհանուր ունին ջուրը, ջուրքք, ջուրց. հանուրը,
հանուրքք, հանուրց, ընդհանուրը, ընդհանուրքք,
ընդհանուրց ձևերը, — սովորական ջրով, ջրոց.
ընդհանրով, ընդհանրոց կամ ընդհանրից:
Նոյնպէս՝ իւրաքանչիւրց, անձնիւրց (§ 64.
4. ծան.)։ Ձեռն բառի ձեռ բնից գործ. ձերը
կամ ձեռը (= ձեռամբ), որից ձերբակալ, ձեր-
բազատ, ձեռքասուն ելին։ Այսպէս և ներքեւում
(§§ 85, 86) դրուածների յոգն. տրականը կազ-
մւում է միայն ց տառով, ոչ աւելանում է
ան, նան, այ, նայ, ոյ տծանցների վրայ:

85. Կին, տիկին:

	Եզակի	Յոզնակի
Ուղ.	կին	կանայք
Հայց.	կին	կանայս
Ս. Տ.	կնոջ	կանանց, կանաց
Բաց.	ի կնոջէ	ի կանանց, ի կանաց
Գործ.	կանամբ, կնաւ	կանամբք

Եզակի

Յոգնակի

Ո.	տիկին	տիկնայք
Հ.	տիկին	տիկնայս
Ս.Տ.	տիկնոջ	տիկնանց, տիկնայց, տիկնաց
Բ.	ի տիկնոջէ	ի տիկնանց, ի տիկնայց, ի տիկնաց
Գ.	տիկնամբ, տիկնաւ	տիկնամբք, տիկնաւք (-օք)

Յ6. Կին, տիկին բառերի յոգնականի պէս հոլովում են

1. Այք, եայք, անք յոգնական ածանցով կազմուածները՝ աղախին (եզ. տր. աղախնոյ), յոգն. ուղղ. աղախնայք, աղախնեայք. հայց. աղախնայս, աղախնեայս. տրակ. աղախնանց, աղախնայց, աղախնեայց, աղախնաց: Պարոն, միայն յոգն. ուղղ. պարոնայք: — Նու, նուոյ, նուով կամ նուաւ. նուք, նուոց, այլ և նուանք, նուանց:

2. Եայք, այք ածանցներով կազմուածները, որ ցոյց են տալիս մի անձի հետևողներ կամ մի երկրի աղգեր, բնակիչներ, տեղացիներ, համապատասխան ցի ածանցին, ինչպէս՝ հայաստանեայք (հայաստանեցիք), ասորեստանեայք, արևելեայք, միջերկրեայք կամ միջերկրայք, ծովեզերայք, հայկազնեայք, բահաղիմայք, որ ունին՝ տր. հայաստանեայց կամ հայաստանեաց, դործ. հայաստանեօք: Ասլազայ, ակամայ, դուզ-

նաքեայ բառերն ևս այս կարգի ածանցուածների նման յոգն. տրականն ունին՝ սովորական ապագայից, ակամայից, դուզնաքէից ձևի հետ և ապագայց, ակամայց, դուզնաքեայց, դուզնաքեօք (եզ. դուզնաքէի, դուզնաքէիւ):

Յ. Եանք, անք ածանցներով կազմուածները, որ յոգնակի հաւաքական իմաստով ցոյց են տալիս մի տոհմի կամ անձի վերաբերեալ մարդիկ կամ հետևողներ. օրինակ՝ Ղևոնդեանք, Ղևոնդեանց. Ստոմեանք, Ստոմեանց. Վարդանանք, Վարդանանց. Մարեմանք, Մարեմանյ. Եպիկուրեանք, Եպիկուրեանց: Ամենայն բառի յոգն. սեռ.-տրականը սովորական ամենայնից ձևի հետ ունի՝ ամենայնց:

4. Գահոյք, ըարոյք, պարտոյք (եզակի՝ պարտոյ), սարոյք (եզակի՝ սարոյ) սովորական գահոյից, բարոյից, պարտոյից, սարոյից ձևերի հետ ունին երբեմն և գահոյց, բարոյց, պարտոյց, սարոյց:

Յ7. Եան և եայ (այ) ածանցները յաճախ փոխանակում են իրար, իսկպէս նոյն ածանցն են տարբեր ձևերով. ինչպէս՝ արևելեայ, արևելեան. հայկազնեայ, հայկազնեան. դունեայ, դունեան. տասնամեայ, տասնամեան. քրիստոնեայ, քրիստոնեան ևլն: Եան = եայ նոյն հո-

լովական ածանցն է, որ տեսնում ենք կան հո-
լովական ձևի մէջ (§ 72). ուստի և դրանցով
կազմուած բառերը եղակիւում սովորաբար ան-
փոփոխ են մնում: մի քանի բառեր միայն հո-
լովում են ի կամ ոյ հոլովման ձևով (§ 57. 1).
ինչպէս՝ մամիկոնեան, մամիկոնենի կամ մամի-
կոնենոյ, մամիկոնենիւ. յոգն. մամիկոնեանք,
մամիկոնեանց կամ մամիկոնենից. բայց և՛ մա-
միկոնէի, մամիկոնէիւ, մամիկոնէից (մամիկոնեայ
ուղղականից, ինչպէս՝ միջօրեայ, միջօրէի. պաշ-
տօնեայ, պաշտօնէի. քրիստոնեայ, քրիստոնէի
բառերը): Տասնամեան, տասնամենի, տասնա-
մենից կամ տասնամեայ, տասնամէի, տասնա-
մէից, — տասնամենայ, տասնամենի, տասնամ-
սէից: Նոյնպէս՝ երկեմեան (երկամեայ), երե-
մեան (եռամեայ), եօթնամեան (եօթնամեայ),
քսանամեան, հարիւրամեան ևլն:

Այսպէս հոլովում են նաև ուրեայ, ուրայ
յոգնական ածանցով կազմուածները (§ 53. 5).
վանորայ կամ վանորեայ (=վանքեր, վանքի-
ներ), վանորայոյ, վանորայով. վանորայք կամ
վանորեայք, վանորայց, վանորեայց, վանորեայ
կամ վանորէից: Արտորայ, արտորայի կամ արտո-
րայոյ, արտորայք, արտորայից, արտորայոց, — այլ
և արտորեայ, արտորէի, արտորեայք, արտորէից:

88. Դիք (անեղական = աստուածներ), հո-
լովում է՝ դիք, զդիս, դից, դիօք:

89. Գիւղ (գեաւդ, գեօղ, գեւդ, գեղ),
սեռ. տրական ունի՝ գեղջ (գեաւղջ, գեւղջ),
բացառ. ի գեղջէ: Գործիականն և յոգնակին ի
հոլովման ձևով գիւղիւ, գիւղք (գեաւղք, գեւղք),
գիւղից (գեաւղից), գիւղիւք:

90. Առանձին ձևով յոգնակի ունին և ներ-
քեում դրած մի քանի (ը)ր, (ը)ն վերջացած
բառեր, որոնց եղականի մէջ ը առու դուրս է
ընկնում: ինչպէս՝ ծաղը, ասը, մեղը բառերի
մէջ (§ 59. 3), իսկ յոգնականի մէջ առնում են
ունք. օրինակ՝

	Նշակի	Յոգնակի
Ուղ.	փոքր	փոքունք
Հայց.	փոքր	փոքունս
Սեռ. տր.	փոքու	փոքունց
Բաց.	ի փոքուէ	ի փոքունց
Գործ.	փոքու	փոքումք

91. Այսպէս հոլովում են նաև՝

ծանր, ծանու, ծանունք, ծանունց, ծա-
նումք: — Բաղըր, քաղցու (կայ և քաղցուի,
քաղցրի), քաղցունք, քաղցունց, դործ, քաղ-

Յողն, յողնակի՝ յողունք, յողունց, յողումբք:
 Ինն, ըննի, ըննիւ, ըննից, ըննիւք, բայց և
 ինունք, ինունց, ինումբք (§ 57. 4):

... ..

93. Զայնաւոր և բաղաձայն հոլովումների վո-
խանցում.—Մուկն կամ ծունգ, ծնդան, ծնգամբ, —
ծունդք, ծնգաց, ծնգօք: Բարձր, բարձու, ի բարձուէ,
բարձունք, բարձանց, բարձամբք: Նեկ, երկցու կամ
երկցոյ, յերկցուէ. զործ. երկցու կամ երկցամբ,—երկ-
ցունք, երկցանց, երկցամբք:—Պառաւ, պառաւոյ,—պա-
ռաւունք, պառաւանց: Քար, քարի, քարիւ կամ քա-
րամբ,—քարինք, քարանց, քարամբք:—Արեւան, ար-

94. Զայնաւոր հռովմեմների փոխանցում.

1. Զգես, զգեսառ, — զգեսախ, զգեսախւ, — այլ և
գործ. զգեսառով, — Զարդ, զարդառ, զարդաւք, — այլ և
գործ. զարդիւք, — Դրօշ, դրօշառ, դրօշաւք, — դրօշի, դրօ-
շից, — Զօր, զօրառ, ի զօրաւէ, ի զօրէ. գործ. զօրառ, զօ-
րաւ, զօրով, — զօրք, զօրաց, զօրօք, — Դանձ, զանձառ, —

դանձի, դանձից, դանձիւք:—Դաս, դասու, ի դասուէ,
—դասի, ի դասէ, դասիւ, այլ և դործ. դասով:—Ջեմք,
զինուց,—զինից:—Յուլ, ջլու, ջլուց,—ջլի:—Բարք, բա-
րուց, բարուք, բարիւք:—Վարք, վարուց, վարուք,—
վարիւք, վարովք:—Նաւ, նաւու, —նաւի, նաւաւ:—
Հաւ, հաւու, հաւուց,—հաւաց:—Արեւ, արեւու, —յարիւ:
—ժամ, ժամու, —ժամաւ, ժամօք:—Ծակ, ծակու, ծա-
կուց,—ծակի, ծակաց:—Համբաւ, համբաւու, համբաւուց,
համբաւուք,—համբաւի, համբաւաւ, համբաւաց. համ-
բաւօք, կամ համբաւոյ, համբաւով, համբաւոց, համբա-
ւովք:—Խրատ, խրատու, —խրատոյ, խրատով, խրատոց,
խրատովք,—գործ. նաև խրատիւք, խրատօք:—Պարտ,
պարտոյ,—պարտք, պարտուց (կայ և պարտիք, պար-
տեաց:

2. Կացիք, կացնոյ, կացնով,—կացնի, կացնաւ,
այլ և կացնեաւ:—Պատիւ, պատուոյ,—պատուի:—Լու-
սին, լուսնոյ,—լուսնի:—Գոյն, գունոյ, գունոց,—գունի,
գունից, այլ և գունաց:—Վիտք, չփոթոյ, չփոթոց,—չփո-
թի, չփոթից:—Լեզու, լեզուոյ, լեզուով, լեզուոց, լե-
զուովք,—լեզուի, լեզուաւ, լեզուաց, լեզուօք:—Ամուր,
ամրոյ, ամրոց. ներքոյ. յամրոյ,—ամրից կամ ամրաց:
—Դիւեք, գիշերոյ, —գիշերի:—Մարմին, մարմնոյ, —
մարմնի:—Երագ, երացոյ,—երացի:—Բիւս, քստոյ,—
քստի:—Կսկիծ, կսկծոյ,—կսկծի, կսկծից:—Բաղց, քաղ-
ցոյ,—քաղցի:—Սով, սովոյ,—սովի:—Պատիւ, պատմոյ,
—պատմի:—Դիւ, գրոյ,—գրի:—Թեւ, թեւոյ, —թեւի:—
Թուղք, թղթոյ,—թղթի:

3. Երկրորդ, երկրորդի, երկրորդաւ, երկրորդաց,
երկրորդօք,—երկրորդիւ, երկրորդից, երկրորդիւք, երկր-

պէս երրորդ: Հայկ, Հայկայ, —Հայկի. —Դաւիթ, Դաւ-
թայ, —Դաւթի, —Հռոմ, ի Հռոմայ.—ի Հռոմէ:—Ղու-
կաս. Ղուկայ, Ղուկասու: Յակոբ, Յակոբայ, —Յակոբու:
—Յովսէփ, Յովսէփայ, Յովսէփու կէն:—Շնորհ, շնորհի,
շնորհիւ,—շնորհք, շնորհաց, շնորհօք:

95. Բազմազան բաների հոլովման ժամանակ
երկրորդ բազմազանի սովորական ձևի փոխանակ յա-
ճախ վերցնում է ուրիշ ձև: Օրինակ՝ գիր, սեր, Ասուած
սովորաբար հոլովում են զրոյ, դրով. սիրոյ, սիրով.
Աստուծոյ, Աստուծով. բայց մասեցնալիւ, մարդասեր,
անասունաւ հոլովում են՝ մատենագրի, մատենագրաւ,
մատենագրաց. մարդասիրի, մարդասիրաւ, մարդասի-
րաց. անասունաւի, անասունաւից:

96. Համանուն բաները՝ մեծ մասամբ տարբեր ար-
մատներէ ծագած լինելով տարբեր ձևով էլ հոլովւում են.
Ինչպէ՞ս՝ Այր, այրի, այրիւ (=քարայր), —այր, առն, արամբ
(=տղամարդ:—Մայր, մայրի, մայրիւ (=մայր ծառ), —
մայր, մօր, մարբ (ծնող մայր):—Հայր, հայրի (=մարդպետ),
—հայր, հօր (=ծնող հայր):—Կոյս, կուսի, կուսից (=աղ-
ջիկ), —կոյս, կուսի, կուսաց (=կողմ):—Ուր, որթոյ
(=խաղողի որթ), —ուր, որթու (=հորթ):—Փող, փողոյ
(=խողովակ, զուռնա, դրամ), —փող, փողի, փողից (=փողոց, վիզ):—Խաղ, խաղոյ կամ խաղու (=խաղալ), —
խաղ, խաղի, խաղիւ (=գետի խաղ):—Դի, գիւց, դիք, դից
(=գիւղի), —դիք, դից, դիօք (=աստուածներ):—
Սան, սանի, սանից (=կաթօայ), —սան, սանու, սա-
նուք, սանուց (=սանիկ):—Գեղ, գեղոյ (=գեղեցկու-
թիւն), —գեղ, գեղջ (=գիւղ) կէն:

Չ ՀՈԼՈՎՈՒՈՂ ԲԱՌԵՐ

97. Կան որոշ թուով անուններ և ամականներ, որոնք չեն հոլովւում: Այսպէս են՝

1. Իւն ամանցով կազմուած անունները, որոնք ցոյց են տալիս ձայն, հնչիւն, ինչպէս՝ հնչիւն, գոչիւն, շառաչիւն, սօսաւիւն, թնդիւն, գանգիւն, դղրդիւն, լալիւն, կանչիւն եւն: Սրանց թեք հոլովներէն, ինչպէս և յոգնականի համար վերցւում են կամ ունն ամանցով կազմուած ձևերը՝ հնչումն, հնչման, հնչմունք եւն. դոչումն, շառաչումն եւն, կամ թէ անորոշ գերբայը՝ լալ, դղրդել եւն:

2. Կրկին նուազական ամանցներով կազմուածները, ինչպէս՝ պատանեկիկ, նաւակիկ, եւն. նոյնպէս մանկիկ, որոնց տեղ դործ են ածւում պատանեակ, նաւակ, մանուկ բառերի ձևերը:

3. Բազմաթիւ ուրիշ բառեր, ինչպէս՝ ծունր, արտօսր, պէտք, պիտոյ, հաճոյ, կազմ, նախ, դոյզն, դոհ, հաշտ եւն, որոնց տեղ թեք հոլովներով դործ են ածւում կամ նոյնանիշ բառեր, ինչպէս՝ ծունդ=ծունր, կամ նոյն բառերի յոգնակին. ինչպէս՝ արտօսր, յոգն. արտասուք, արտասուաց, արտասուօք. կամ համանիշ և կամ նոյն արմատից կազմուած ուրիշ բառեր, ինչպէս՝ պիտոյք (պէտք), պիտոյական (պիտոյ), հաճոյական (հաճոյ), պատրաստ (կազմ), առաջին (նախ), դուզնաքեայ (դոյզն) եւն:

98. Մի քանի տեղի անունների հոլովներէն փախանակ վերցւում և հոլովւում են տեղացիների, ժողովրդի

անունները՝ քաղաք, աշխարհ բառերով կամ առանց այդ բառերի. օրինակ՝ Աթէնք (Աթէնս), կամ Աթենացիք, Աթենացւոյ քաղաք. Գալիլիա կամ Գալիլացիք. Կեսարիա կամ Կեսարացւոյ քաղաք: Այսպէս և Հայք կամ Հայոց աշխարհ, Հնդկիք կամ Հնդկաց աշխարհ. Պարսք կամ Պարսից աշխարհ. Վիրք կամ Վրաց աշխարհ եւն. նշանակում են՝ Հայաստան, Հնդկաստան, Պարսկաստան, Վրաստան:

ԴԵՐԱՆՈՒԱՆԱԿԱՆ ՀՈԼՈՎՈՒՄ

99. Դերանուանական հոլովման տակ դընում են դերանունների մեծ մասը և անորոշ ու հարցական անունները: Այս տեսակի հոլովման համար ընդհանրապէս պիտի նկատի ունենալ.

1. Հայցական հոլովը միշտ օր և է նախդրով է դործաձւում, իբրև կրող առարկայ՝ զ նախդրով՝ բացի իմն, ինչ անորոշներից. Իսկ ոմն անորոշը, եթէ մի օրոշող խնդիր ունի, զ է ստանում, թէ չէ՝ առանց զ-ի է մնում: Օրինակ՝ Տեսին արս ոմանս: Տեսին զոմանս ի նոցանէ:

2. Տրականի հետ կայ և առանձին սևռական հոլով, որ իբրև անուան լրացում է դործ

ածւում, իսկ տրականը իբրեւ բայի և ածականի խնդիր: Սեռականի համար իբրեւ հոլովակերտ երևում են ընդհանրապէս ը(ւ), իսկ տրականի համար մ'(ւ) բաղաձայնները կամ վանկերը:

3. Բացառականը կազմւում է սովորաբար տրականից՝ է(ն) վերջաւորութեամբ:

4. Գործիականի ը(ւ) հոլովակերտը երբեմն կրկնւում է:

100. ՀԱՐՅԱԿԱՆ ԵՒ ԱՆՈՐՈՇ ԱՆՈՒՆՆԵՐ

Եզակի			Յոշնակի	
Ո.	ո.	ով	—	ոյք
Հ.	զո, զով	յո, յով	—	զոյս
Ս.	ոյր	ուր	—	ոյց
Տ.	ում	—	—	ոյց
Բ.	յումէ	ուստի	—	յոյց
Գ.	—	—	—	—
Ո.	ոք	—	ոմն	ումանք
Հ.	զք	—	զոմն	զումանս
Ս.	ուրուք	ուրեք	ուրումն	ումանց
Տ.	ումեք	—	ումնմն	ումանց
Բ.	յումեքէ	ուստեք	յումնմնէ	յումանց
Գ.	—	—	ումամք	ումամքք

Եզակի

Ո.	զի, զինչ	ինչ	իմն
Հ.	զի, զինչ	ինչ	իմն
Ս.	էր	իրեք	իրեմն
Տ.	իմ, հիմ, էրում	իմեք	իմնմն
Բ.	առիմէ, զմէ	յիմեքէ	յիմնմնէ
Գ.	իւ	իւեք	—

101. Ո՞, ո՞վ—ով հարցականի համար պէտք է իմանալ.

1. Պակասած գործիականի, երբեմն և միւս հոլովների տեղ գործ են ածւում ո՞ր հարցականի հոլովները. որով, որովք, — օրք, որօց (— օյք, օյց):

2. Գործ են ածւում և ո՞ք անորոշի հետ՝ ո՞վ ո՞ք կամ ո՞ք ո՞ք—ինչ մարդ, օր մարդը, որ հոլովւում է՝ զո ոք, ոյր ուրուք, ում ումնք, յումէ (յումմէ) ումեքէ:

102. Զի՞, զի՞նչ—ինչ հարցականի համար պէտք է իմանալ.

1. Ուղղականի սկզբի զ-ն նախդիր է, ուստի և հայցականը միւս նախդիրներով չիւնում է՝ յինչ, առ ինչ: Զի՞ ձեռն ուրիշ նախդրով չի բանւում:

2. Տրականի իմ ձեռն գործ է ածւում սովորաբար նախդրով՝ յիմ, առիմ:

3. Բացառականը յ(ի) նախդրով ձեւ չունի:

4. Զի՞, զի՞նչ, ե՞ր, հի՞մ, երո՞ւմ, առի՞մե, զմե՞, առի՞նչ նշանակում են և ընդե՞ր, վասն ե՞ր, ե՞ր աղա՞գաւ, զիա՞րդ—ինչ, ինչո՞ւ, ինչո՞ւ համար, ինչո՞ց, էր (գաւառական՝ հէր, իւի):

5. Զի՞նչ գործ է անում և ի՞նչ անորոշի հետ՝ զի՞նչ ինչ—ինչ բան, որ հոլովում է՝ էր իրիք, իմ խմիչ, ին իւիք: Գործ է անում և ուրիշ անունների հետ իրրև մականունն ու, որպիսի բառերի իմաստով. օրինակ՝ Զինչ օգուտ է մարդոյ: Զինչ շահ եղև: Զինչ գործ գործեալ է քո: Առ իս զինչ պատգամ՝ յղեն: Վասն զինչ պատճառի: Յինչ օրէնս, յինչ կամս, յինչ խորհուրդս: Զինչ որ (—ինչ մարդ, ինչ որմին—որպիսի որ):

103. Յո՞, ո՞ւր, ուսի՞ հարցականների համար պէտք է իմանալ.

1. Յո՞, յո՞վ ձեկրը, որ ո, ով հարցականի հայցական հոլովն են յ նախորդով, գործ են անում, երբ գործողութեան գէպի մի կողմ ուղղուած լինելն է հարցւում. իբրև յո՞ր կողմ, յո՞ր տեղի, յո՞ր վայր, ընդ ո՞ր կամ ընդ ո՞ր կողմ—գէպի ուր. Օրինակ՝ Յո՞ երթաս: Յերեսաց քոց ես յով փախեայց: Ոչ գիտեմք յով երթաս: Յո՞ թափեցից զգառնութիւն թիւնից: Արդ յո՞ գէմ եղեալ փախիցութե: Գնացեն յով և կամեցին: Յո՞ եհան զմեզ Քրիստոս և յո՞ իջուցաք մեք զանձինս: Զմեր վատթարութիւնս յո՞ տարայց:

2. Ո՞ւր (նոյն իմաստով և ուրանօր) ձեր, որ ո՞, ո՞վ բառի սեռական հոլովն է, գործ է անում, երբ մի տեղ լինելը կամ գործողութեան մի տեղում կատարուելն է հարցւում՝ իբրև ներքոյական յորո՞ւմ տեղով, յորո՞ւմ վայրի—ուր, որ տեղ, որ տեղում: Օրինակ՝ Ո՞ւր է որ ծնաւ արքայն հրէից: Ո՞ւր են օթեանք քո: Ո՞ւր կամիս զի պատրաստեսցուք: Ո՞ւր ելիք զնա:

3. Ուսի՞—որտեղից, ումնից, ինչից, բացառականի համար կայ և ո՞ւս ձեք:

104. Ոմն, ոմ, — իմն, ինչ, — ուրեմ, ուրեմն թէ անորոշ անուն են և թէ անորոշ մականունն: Անորոշ անուն են, երբ իբրև զոյական մենակ են բանում. անորոշ մականուն են, երբ իբրև անվան մի անունն վերայ են դրւում: Ոմն, ոմ սովորաբար գործ են անում անձի համար, իմն, ինչ իբրև համար. բայց պատահում են և ոմն իբրև համար, իսկ իմն անձի համար:

105. Ոմն ոմ անորոշների համար պէտք է իմանալ.

1. Իբրև անորոշ անուն նշանակում են՝ մարդ, մի մարդ, մեկը (ոմիմն), որը ... երբ. յոգնակին՝ ումանք, մի քանիս, մի քանի հոգի: Օրինակ՝ Ասէ ոմն ցնա: Ոմն պահէ օր ըստ օրէ, և ոմն պահէ զօրհանապաղ: Ումանն ես հինգ քանքար, և ումանն երկուս, և ումանն մի: Ոմանք ի դպրացն: Մեծ ոմն: Ոմն մեծատուն: Ո՞րպիսի որ: Այս որ, այն որ, իւրաքանչիւր որ, ամենայն որ: Պարզամիտ որ էին: Մի ոմն, մի ոմ հոլովում են՝ միոյ ուրումն, միում ումանն ելն. միոյ ուրուք, միում ումեք ելն: Մի ոմն ի ձէնջ, ասէ, եղբարք, զիս մատնելոց է ի մահ: Ընթանալ ամենեքին ընթանան յասպարիզին, այլ մի ոմ առնու զյաղթութեանն: Ըստ տօնի արձակէր նոցա դատաւորն զվի ոմ կապեալ՝ զոր ինքեանք խնդրէին:

2. Իբրև անորոշ մականուն նշանակում են՝ մի (մը), յոգնակի անունն հետ՝ մի քանի և սովորաբար համաձայնում են իբրեւ անուն հետ: Օրինակ՝ Քահա-

նայ ոմն: Առն ուրումն մեծատանն թագաւոր զոմն ա-
սեն զՅիսուս: Կանայք ոմանք: Մարգարէ որ յառաջ-
նոցն յարեաւ ի կնոջն ումննէ ծնաւ: Բանթուրակայ
ուրումն որդի:

3. Բացասական, հարցական, թէական, ենթա-
դրական խօսքերի մէջ գործ է ածուում ո՛ր բառը, ուստի
և ասուում է ոչ ոք, որ հօլովուում է՝ ոչ զոք, ոչ ուրուք,
ոչ ումնք, ոչ յումնքէ: արդեւական խօսքերի մէջ՝ մի՛ ոք,
մի՛ ուրուք, մի՛ ումնք ելն: Յաճախ ոչ և մի՛ բացասա-
կանները բաժանուում են ո՛ր բառից: Օրինակ՝ Եթէ ու-
րուք եղբայր մեռանիցի: Ոչ զուգնաբեւոյ որ էին նորա:
Ոչ որ ծառայ (== ոչ մի ծառայ) կարէ երկուց տերանց
ծառայել: Իցէ որ ասա: Եթէ որ ունիցի ականջս լսե-
լոյ՝ լուիցէ:

4. Ո՛ր եղակի ձևով երբեմն յոգնակի իմաստ ունի.
Ուր երկու որ (== երկու հոգի) ի միասին իցեն: Եթէ
այնպիսիք ոչ որ գտանիցին:

106. Ի մե, ի մն շնորոշների համար պէտք է
իմանալ.

1. Իբրեւ անորոշ անուն նշանակում են՝ բաց, մի
բաց: Օրինակ՝ Միթէ կարօտացայք իմիք, — և ոչ իմիք:
Լեալ յումնքէ և յիմնքէ: Ունիմ ինչ ասել քեզ: Ակն
ունէր առնուլ ինչ ի նոցանէ: Ի Նազարէթէ մարթ ինչ
իցէ բարւոյ իմիք լինել (== Նազարէթից կարելի բան է,
որ լաւ բան լինի): Բարւոյ իրիք լինին պատճառ: Չար
ինչ: Սակաւ ինչ: Այլք այլ իմն աղաղակէին: Այլ ինչ,
ամենայն ինչ, քանի ինչ, որ ինչ: Մի ինչ (մի իրիք
կամ միոյ իրիք, միով իւրք ելն.), ինչ մի: Այս ինչ,
այն ինչ: Միթէ ազահեւաց ինչ զանք Տիտոս:

2. Իբրեւ անորոշ մականուն նշանակում են՝ մի,
որեւէ, մի որեւէ, (մը). յոգնակի անունն հետ՝ մի
բացի: Կարող են անունից առաջ և յետոյ դրուել և յա-
ճախ ուրիշ բառերով բաժանուել նրանից: Յոգնակի
անունն հետ անհամաձայն են մնում, իսկ եղակի անունն
հետ սովորաբար համաձայնում են: Օրինակ՝ Բան ինչ
է ինձ ընդ քեզ: Բանք ինչ գոյին նոցա ընդ ասորիս:
Ունիք ինչ կերակուր: Եկն ի ջուր ինչ, ի տեղի ինչ:
Անցին աւուրք ինչ: Յետ աւուրք ինչ: Շնորհս ինչ հո-
գեորս: Գործ ինչ ոչ գործեն: Վասն խոսովութեան իրիք
եղելոյ: Առանց իրիք յանցանաց (== Առանց մի որ և է
յանցանքի: Տես § 52): Զուրն՝ ցօղ իմն է գովական:
Իբր ի պարարտութենէ իմնքէ: Իբր խթանաւ իմն ըն-
դոստուցեալ բանիւ: Ընդ պատենիւք իմն: Ի նիւթոյ ինչ:
Ի սահմանելոյ՝ ինչ հրամանէ: Օտարոտի իմն գից թուի
պատմիչ լինել: Յանձնից իմն կարգի գնէր զինքն:

3. Բացասական, հարցական, թէական, ենթադրա-
կան խօսքերի մէջ սովորաբար գործ է ածուում ինչ անո-
րոշը: [ուստի] և ասուում է ոչ ինչ (== ոչ ինչ, ոչ մի), որ
հօլովուում է՝ ոչ իրիք, ոչ իմիք ելն: Արդեւական խօս-
քերի մէջ՝ մի՛ ինչ: Ոչ, մի՛ բառերը միշտ կարող են
ինչ բառից բաժանուել, լինի [վերջինս իբրեւ զոյական
թէ ածական գործածուած: Ոչ երբեմն կրկնուում է և
բայի վրայ: Աշխարհաբարում ոչ՝ ոք, ոչ ինչ, ոչ մի բա-
ռերի հետ բայը բացասական է դրուում: Օրինակ՝ Եթէ
իցէ ինչ ուրուք, Եկն թէ գտանիցէ ինչ և ոչ ինչ եղիտ:
Ոչ բերաք ինչ յաշխարհ և ոչ տանել կարասցուք: Է՞
ինչ այդր: Մի ինչ ասիցէք: Եղև նմա չար և ոչ ինչ:
Ոչ ինչ չլաւ է: Ոչ ինչ է խտրի: Եթէ հարբ ինչ էր (==

Եթէ մի հնար լինէր): Եւ ոչ միով իւր հանգիստ գրտաւ: Ի մորենուոյ և ոչ յայլ իմեքէ: Եւ ոչ նշմարանս ինչ զոր լսէինն՝ ոչ կարէին ունել ի մաի: Եթէ իցէ ինչ յառնն վնաս (==վնաս ինչ): Եթէ սենիցին ինչ ընդ ումեք բանս՝ (==բանս ինչ) յատեան երթայցեն:

4. Իմն, ինչ յոգնակի չունին. եզակի ձեռով և յոգնակի իմաստով են բանում. Օրինակ՝ երկու ինչ են, որ բազում առնեն զմեզս: Երկու ինչ (==երեք բան) ատեայ անձն իմ:

5. Այս անորոշներն երբեմն կրկնուած՝ իմն իմն, ինչ ինչ գործ են ածուած թէ զոյականաբար և թէ ածականաբար՝ ստանալով բաներ, մի բանի բանե,՝ զանազան բաներ, կամ թէ զանազան, մի բանի բաների իմաստը: Հոլովում են՝ իրիք իրիք, իմիք իմիք, յիմիքէ իմեքէ, իւր իւր: Օրինակ՝ Այլոց իմն իմն (==բաներ) խոստանան տալ որ չիցէ ի ձեռս: Ոչ դարչի զայնպիսի անուանս առնուլ զինքեամբ վասն իրիք իրիք (==մի քանի, զանազան) տեսչութեանց: Ինչ ինչ և յատուրուոյ ընկալան տեղեկութիւնս կարգաց:

6. Ինչ անորոշը յաճախ գործ է ածուած իրբի թարմատար, աւելի հարցական, թէական և բացասական խօսքերի մէջ և խօսքին տալիս է տարտամութիւն կամ թէ չէ սաստկացնում կամ մեղմում է խօսքի իմաստը՝ ստանալով իւրիք գործիականի իմաստ: Այլարհաբար երբեմն թարգմանում է բնաւ, երբեք, սկի բառերով: Օրինակ՝ Չարիքն որ լինին՝ անձինք ինչ իցեն թէ արգասիք անձանց: Եւ ոչ ի կայսր ինչ վնասակար եմ: Տես դու, ոչ ի տանջանաց երկեայ ինչ (==իւրեք բնաւ) ևս: Ոչինչ (==բնաւ չը ...) զանգիտեաց: Այլն

նորա չէ ինչ (==սկի) ծեր: Ոչ եթէ յանձնէ ինչ եկի: Ոչ եթէ զհողմս ինչ կոծկուի:

7. Իմն անորոշը յաճախ մակրայի կամ գործիական հոլովի հետ, երբեմն և մենակ բայի հետ գրուելով՝ անորոշ տարտամութիւն է յոյց տալիս՝ ստանալով մի տեսակ, մի կերպ, կարծես, արեւմտեան աշխարհ. մը բաների իմաստը. ինչպէս՝ Բարկութեամբ իմն (==բարկութեամբ մը) հասեալ ի տեղի անդր շօխութեամբ իմն հրաման տայր Նարուզդոնոսոր: Մտադիւր իմն անսայիք անմտաց: Գեղեցիկ իմն պատմէ և Արիստոն ֆեղղացի յազագս մահուանն Արտաշիսի: Լոբի իմն ծածկեցաւ յամբոխին: Փոքու իմն, այսու իմն, այնու իմն: Ահեղ իմն է տեղիս այս: Յայտ իմն այսպէս առնէր: Կամէին իմն թէ փոխեցուք զնա ի գործոց անախ: Շփոթի իմն թագաւորութիւնն: Եւ մեծամեծս իմն խօսէին:

107. Իմն, ինչ անորոշների իմաստով գործ է ածուած և իր, սովորաբար յոգն. իրք (իրի, իրաց, իրօք) ==մի բան, բան. երբեմն և մի, ինչ մականունների հետ. իր մի, ինչ իրք, ինչ իրաց. շատ ինչ իրք. այլ և կրկնուած՝ իրք իրք, իրս իրս, յիրս իրս, իրաց իրաց (==բաներ, մի քանի կամ այլ և այլ բաներ):

Ծան. Չպիտի չփոխել ինչ և ոչ ինչ անորոշ առնունքը ինչ, ոչինչ հասարակ անունների հետ, որ հոլովում են՝ ընչի, ընչիւ, ինչք, ընչից, ընչիք (==ինչք, ստացուածք). ոչինչ, ոչնչի կն. (==չնչութիւն, չէ, անգոյ, ոչինչ բան): Օրինակ՝ Ընչի իմիք յոչնչի չէ հնար զնալ: Եցոյց յոչնչէ յինչ զչէսն: Չարարածս յորժամ

կամեցաւ՝ սկիզբն արար լինել՝ ոչ ընչէ, այլ յոչնչէ. զի ինչ նա միայն է, Ոչինչ երբեմն իբրեւ մականունն է գործածուում և նշանակում է ոչինչ, չնչին:

108. Ուրեք, — ուսեք անորոշների համար պիտի իմանալ.

1. Մենակ գործածուած ժամանակ նշանակում են մի տեղ, (որ եւ է) տեղ, — մի (որ եւ է) տեղից: Օրինակ՝ Վկայեաց որ ուրեք, Ոչ ուրեք առաքեցայ: Ոչ ուրեք գտանեմք ասացեալ նորա ի նորումս: Է ուրեք (=կայ տեղ, երբեմն) զի քաջապէս յաղթեցաք թշամեացն, և է ուրեք՝ զի նորս մեզ յաղթեցին: Միթէ կասկած ինչ ուստեք էր նմա: Յորժամ հայր սիրելի ուստեք գայցէ, արժանի որդիքն կառօք ընդ առաջ կ'աննն:

2. Կրկնուած՝ ուրեք ուրեք, — ուսեք ուսեք նշանակում են ի կողմանս կողմանս, ի կողմանց կողմանց = տեղ տեղ, գանազան տեղեր, — զանազան տեղերից, կողմերից, դէսից-դէնից: Օրինակ՝ Զմեծամեծս և զգարմանալոյ արժանաւորս յարուստից և ուրեք ուրեք գտեալ աշխատութեամբ՝ հաւաքեալ փոխեցին ի յոյն լեզու: Ոմանք ուստեք ուստեք եկեալ ժողովեալ: Եւ որ ուստեք ուստեք եկեալ էին ի թիկունս օգնականութեան:

3. Երբեմն մականուններով էլ են գործածուում. օրինակ՝ ամենայն ուրեք (=ամեն տեղ), ի մօտ ուրեք (=մօտ տեղ), հեռի ուրեք, հեռագոյն ևս ուրեք (=հեռու տեղ), յո ուրեք, ուր ուրեք (=ուր տեղ), դուն ուրեք (=քիչ տեղ, քիչ անգամ). այլ ուրեք կամ այլ ուր (=ուրիշ տեղ), այլ ուստեք կամ այլուստ, յայլուստ, կամ յայլուստ ուստեք (=ուրիշ տեղից), բա-

զում և այլ ուստեք (=ուրիշ շատ տեղից էլ), արտաքուստ ուստեք (=գրօից մի տեղից), ամենայն ուստեք կամ ամենուստ, յամենուստ (=ամեն կողմից). բազում ուստեք, յոյով ուստեք (=շատ տեղից), ոչ ուստեք (= ոչ մի տեղից). այլ և կրկնուած ուստ ուստեք (=ուր տեղից, որ տեղից):

4. Ուսեք ձեի իմաստով կայ և ուսեմն, որ շատ քիչ է գործածուում, իսկ ուրեք ձեի իմաստով՝ ուրեմն, որ յաճախ միանում է ուրիշ տեղի կամ ժամանակի անունների հետ՝ տարտամացնելով նրանց իմաստը, ինչպէս՝ Որպէս անդ ուրեմն (=երբեմն, ժամանակով) ի հինս: Զոր աստ ուրեմն (=վերջերս) յետոյ ոմանք բարձին: Իսկ աստ ուրեմն յարուցեալ գունդս: Յետոյ ուրեմն արժանաւորեցան առնուլ: Այսպէս և անոր ուրեմն, ուր ուրեմն (=վերջապէս), վաղ ուրեմն, անագան ուրեմն, երբեմն ուրեմն:

5. Իբրեւ անորոշ մականունն ուրեմն, ուրեք, ուսեք նշանակում են մի, մի ուրեք և զրուում են սովորաբար տեղի անունան վրայ: Օրինակ՝ Դատաւոր մի էր ի քաղաքի ուրեմն: Ընդ գաղանի դուռն ուրեմն մեքենաւորութեամբ ի բերդն մտանէին: Ի կողմն մի ուրեք: Յանկեան ուրեք: Կարծէր ի տեղիսն ուրեք անյայտս ցեւորուին թագչել: Եւ եղև ի տեղուջ ուրեք կալ յաղթս:

109. ԱՆՁՆԱԿԱՆ ԴԵՐԱՆՈՒՆՆԵՐ

Եզակի

Ո.	ես	դու	ինքն	—
Հ.	զիս	զքեզ	զինքն	—
Ս.	իմ	քո	ինքեան	իւր
Տ.	ինձ	քեզ	ինքեան	իւր (իւրեան)
Բ.	յինէն	ի քէն	յինքենէ	յիւրմէ
Գ.	ինն	քն	ինքեամբ	իւրեաւ, իւրե, իւրեամբ

Յոգնակի

Ո.	մեր	դուք	ինքեանք	իւրեանք
Հ.	զմեզ	զձեզ	զինքեանս	զիւրեանս
Ս.	մեր	ձեր	ինքեանց	իւրեանց
Տ.	մեզ	ձեզ	ինքեանց	իւրեանց
Բ.	ի մէնջ	ի ձէնջ	յինքեանց	յիւրեանց
Գ.	մեւք, մեօք	ձեւք, ձեօք	ինքեամբք	իւրեամբք

110. ԻճԲԳ դերանուան համար պիտի իմանալ.

1. Իբրեւ զօրացման դերանունը դրուում է միւս դերանունների և անունների հետ՝ իրբեւ բացայայտութիւ թուով և հոլովով համաձայնելով նրանց, երբեմն և համապատասխան դէմքի յօդ ստանալով. ինչպէս՝ ես ինքն, դու ինքն, նա ինքն. ինքն տէրն, — զիս ինքն, յիս ինքն, զքեզ ինքն, քեզ ինքեան, ի մէնջ յինքեանց ելն. Զքեզ ինքնդ:

2. Մենակ՝ առանց դիմորդ յօդի և դերանուան եւ կարող է առաջին և երկրորդ դէմքերի իմաստով դործածուել. ինչպէս՝ ինքեանք (=մեր ինքեանք=ինքնեա) ի նմին կաւոյ եմք: Մի, աղաչեմ, մի այսպէս չաբաջար յաղագս ինքեանց (=մեր ինքեանց) խորհեացուք և մի ի մեզ ինքեանս միևսորք սուր:

111. ԻճԲԳ բառի տեղ զօրացման իմաստով դործ են ածուում նաև՝ իճԲԳԻճ, իճԲԳԻճԷ իսկ, իճԲԳ գլխովիճ, իճԲԳԻճ գլխովիճ, կամ լսի՝ գլխովիճ. օրինակ՝ ինքնին տէր (=ինքն տէր=տէրն ինքը կամ ինքը տէրը) փըրկեաց զնոսա ... ինքնին եւ ընդ նոսա պատերազմ: Մոգպետն ինքնին մօզօքն հանդերձ հասանէր: Թագաւորն ինքնին իսկ զարմացեալ լինէր: Զինքնին թագաւորն զնոսորով: Զթագաւորն Տիրան ինքնին գլխովին: Դու ինքնին, նա ինքնին, դա ինքնին: ԻճԲԳԻճ նշանակում է նաև՝ անձամբ անձիճ, իճԲԳ իւրեւ, իճԲԳեալք, իւրովի=ինքն իրեն. իրան իրան: Օրինակ՝ Իբրեւ զհասկ ինքնին անկեալ ի ցօղնոյ: Դուան ինքնին բացաւ:

112. ԻճԲԳ բառի իմաստով 1-ին և 2-րդ դէմքերի համար, մենակ կամ նոյն դէմքերի թիւերանունների հետ, դործ են ածուում՝ իճձեճ (=ինքս), մեզեճ (երբեմն մեզոյճ=ինքներս), քեզեճ (երբեմն՝ քեզոյճ=ինքդ), ձեզեճ (երբեմն՝ ձեզոյճ=ինքներդ) ձեւերը. որոնք բացառական հոլովներ են և նշանակում են՝ ես իճԲԳԻճ, իճԲԳԻճ, իճԲԳ, անձամբ ելն: Օրինակ՝ Ողջ լիջեր, և ես ինձէն իսկ (=ես ինքս հենց) անձամբ ողջ եմ ամենայն իրօք: Ես ինձէն աչօք տեսի: Ինձէն (=ինքս) զիս քեզ մատուցի: Զիւրդ անձամբ ինձէն զստութիւն իմ ծանա-

կեցից:—Մեր մեղէն իսկ (—մենք ինքներս հենց) չի-
նեսցուք դատն Տեառն: Մեղէն իսկ լուար ի պմանէ:
Մեղէն իսկ ընթիւնուլ արժանաւորեցաք: Մեղէն իսկ
ականատես եղաք այն զիւանին: Մեր մեղոյն լինիւք
քակիչ օրինացս մերոց: Արի և քեզէն թօ՛ղափեան զան-
կողինս քո: Արի և դու քեզէն պատահեան մեղ: Քեզէն
վարես զքեզ յանդարձ օտարութիւնս Դու քեզէն իսկ
(—դու ինքդ հենց) վկայ ես ինձ: Դու քեզէն զպա-
տիժան յանձն առեր, և ես թողում զպատուհանս: Դուք
ձեզէն երթայք ժողովեցէք ձեզ յարդ: Դուք ձեզէն իսկ
գիտէք: Որպէս և դուք իսկ ձեզէն (—դուք ինքներդ
հենց) վկայեցէք:

113. Իւր զերանուելը, որ եզ. ուղղական և հայ-
ցական չունի, զործ է ածուում սովորաբար անդրա-
դարձ իմաստով, այսինքն՝ զբոււմ է ենթակայի անուան
տեղ: Յաճախ սակայն իւր զերանուելն տեղ զործ են
ածուում իճճն և նոյն իսկ ցուցական նա զերանուելների
ձևերը:

114. Անձնական գերանուելների բոլոր գէմբերի
տեղ յաճախ զործ են ածուում անձն բառի կզակի և
յոքնակի հոլովները մենակ կամ իմ, եո, իւր, մեր, ձեր,
իւրեանց բառերի հետ: Օրինակ՝ Յանձն իմ (—յիս. յիս
ինքն) երդուայ: Եւ ոչ զանձն (—զիս, զիս ինքն) ար-
ժանի համարեցայ առ քեզ դալոյ: Յոյց զանձն քո (—
զքեզ, զքեզ ինքն) քահանային: Փրկեա զանձն քո և
զմեզ: Դու վասն անձին քո վկայես: Ամենայն թաղա-
ւորութիւն բաժանեալ յանձն իւր (—յինքն—ինքն իր

մէջ) կործանի: Լացէք ի վերայ անձանց ձերոց (—դուք
ձեր վրայ ...):—Ոչ կարեմ ես յանձնէ առնել և ոչինչ
(—ես ինքս ինձնից ...): Անձամբ անձին (—ինքն ի-
րեն) առնէ Քրատ: Անձամբ զանձն իւր (—ինքն իրեն,
ինքն զինքն) խայտառակեաց:—Նոքա անձին (փոխա-
նակ՝ անձանց—իրենց, երենք իրենց) ինչ օգնել ոչ կա-
րեն: Անձամբ անձին (—իրենք իրենց) փակեցին
զգրուես:

Ծան. Անձն բառը բարդութիւնների մէջ նշանա-
կում է իճճն, ինչպէս՝ անձնասպանութիւն — ինքնա-
սպանութիւն, անձնասէր—ինքնասէր:

ՅՈՒՅԱԿԱՆ ԴԵՐԱՆՈՒՆՆԵՐ

115. Նա, սա, դա:

	Եզակի	Յոգնակի
Ո.	Նա	Նոքա
Ջ.	Ղնա	Ղնոսա
Ս.	Նորա	Նոցա
Տ.	Նմա	Նոցա
Բ.	Ի նմանէ	Ի նոցանէ
Գ.	Նովաւ	Նոքօք

116. Նա զերանուելն պէս հոլովում են՝ սա,
զսա, սորա, սմա, ի սմանէ, սովաւ. սոքա, զսոսա, սո-
ցա, ի սոցանէ, սոքօք.—դա, զդա, զորա, դմա են:—
Այս ցուցականների բացառական հոլովը երբեմն լի-
նում է՝ ի նմանէն, ի սմանէն, ի դմանէն, ի սոցանէն ևն:

117. Այս, այդ, այն:

Շգակի

Յոգնակի

Ո.	այս	—	այսորիկ
Հ.	դալս	—	դայսոսիկ
Ս.	այսը, այսորիկ	այսը	այսոց, այսոցիկ
Տ.	այսմ, այսմիկ	աստ	այսոց, այսոցիկ
Բ.	յայսմ, յայսմանէ	ատաի	յայսոց, յայսոցանէ
Գ.	այսու, այսուիկ	—	այսորիւք, այսորիմիւք

118. Այս գերանուան սէս հոլովւում են՝ այդ, դայդ. այդը, այդորիկ. այդմ, այդմիկ. յայդմ, յայդմանէ. այդու, այդուիկ են. այն, դայն, այնը, այնորիկ են. Այն յոգն. ուղղականի և հայցականի համար ունի նաև այնմ, գայնս ձևերը: Յոգն. բացառականի և գործիականի համար կան նաև՝ յայսոցիկ, յայցոցիկ: յայնոցիկ, — այսուք, այդուք, այնուք ձևերը: Այսը, ասց, ասցի ձևերին համադատախան կան՝ այդը, այդի, անդը, անդ, անցի:

119. Այս, այդ, այն ցուցականների համար պիտի իմանալ.

1. Դերանուն են, երբ մենակ են բանում և նոյն իմաստն ունին, ինչ որ սա, դա, նա. միայն երբ ցուցական իւր իմաստն ստանում է մի յարաբերական խօսքից, աւելի այս, այդ, այն են գործածւում քան սա, դա, նա: Օրինակ՝ երանի այնոցիկ, որ սուրբ են սրտիւք:

2. Ածական են, երբ իբրև մականուն դրւում են մի անունի վրայ, որի հետ թուով և հոլովով սովորաբար համաձայնում են: Երբ ցուցականը իւր անունից նախագաս է, սովորաբար կարճ ձևն է գործածւում և անունը ոչ մի յօդ չի առնում. իսկ երբ յետագաս է, սովորաբար երկար ձևն է բանում, նախդիրը կրկնւում է ցուցականի վրայ և անունն աւելում է համապատասխան ս, դ, ն ցուցական յօդերից մէկը. ինչպէս՝ այս տուն, այդ տուն, այն տուն. դալս տուն, այսը տան, այսմ տան, յայսմ տանէ, այսու տամք. այս տունք, այսոց տանց են. բայց տունս այս, տունդ այդ, տունն այն, դտունս դալս, տանս այսորիկ, տանս այսմիկ, տունքս այսորիկ, տանցս այսոցիկ են. բայց և՛ Գործքս այս: Զինչ հատուցուք փոխարէնս այս (փոխ. այսը) մնծի յաղթութեան: Զբանս (փոխ. զբանսս) դայսոսիկ կատարեմ:

3. Բացառական՝ յայսմ, յայդմ, յայնմ ձևերը միայն իբրև մականուն են բանում՝ յայսմ հետէ, յայդմ վայրէ, դայնմ ամենայնէ են. իսկ այնմ, գայնս միայն իբրև գերանուն միշտ մենակ են բանում:

4. Այս, այդ, այն, դայս, դայդ, դայն կղակի ձևերը երբեմն և յոգնակի իմաստ ունին. ինչպէս՝ Զկունս սակաւ ունէին, և դայն ես (=այն էլ) օրհնեաց:

120. Այսը, այդը, անդը նշանակում են.

1. Այսեղ, այդեղ, անդեղ, երբ մենակ են գործածւում և գործողութեան դէպի 1-ին, 2-րդ կամ 3-րդ դէմքն ուղղուած լինեն է ցոյց տրւում. օրինակ՝ Մի մերձեանար այսր: Ե՛կ այսր: Այսը անդը (դէս ու դէն,

այս ու այն կողմ) վառեալք ընթանային: Ի քէն և յայլոց սխեալ անդր ի վեր հանիցեմ ի սկիզբն: Յղէին անդր նախարար զոմն:

2. Այս, այդ, այն, երբ իրրև մականունն գրուում են ի նախդիր ունեցող հայցական հոլովով մի անուան վրայ. օրինակ՝ Եւ ոչ ի տաք աշխարհ այսք զհետ նոցա գնացաք: Եթէ ոչ գայցէ ի տօն այսր: Ի դաշտ անդր:

121. Աս, այդ, անդ նշանակում են.

1. Այսեղ, այդեղ, այնեղ, երբ մենակ են գործածւում և գործողութեան մի տեղում լինելն է ցոյց տրւում. օրինակ՝ Գոյ աստ այր մի: Զոսոս և թող անդ: Է՞ որ այդր այր: Նստարեւք դուք այդր: Եւ անդ էր մինչև ցվախճան Հերովդի: Այս իմաստով կան և աստանօր, այդանօր, անդանօր բառերը:

2. Այս, այդ, այն, երբ իրրև մականունն գրւում են ի նախդիր ունեցող տրական հոլովով մի անուան վրայ (ներքոյականի իմաստով), օրինակ՝ ի գրախտի աստ ի տօնի աստ: Ի մամանակի աստ յայսմիկ: Գրեցի ձեզ ի թղթի այդր: Ահաւասիկ ի խորանի անդ է: Ի պարտիզի անդ: Եւ հրեայքն խնդրէին զնա ի տօնի անդ:

122. Ասի, այդի (այսի), անցի նշանակում են.

1. Այսեղից, այդեղից, այնեղից կամ սրանից, դրանից, նրանից, երբ մենակ են գործածւում. օրինակ՝ Գնացին նոքա անտի: Արիք երթիցուք աստի:—Եւ ոչ վրիպեցի այտի (==գրանից) բան, մինչև կատարեցի ամենայն: Յորմէ պատուիրեցի քեզ անտի և եթ չուտել: Անտի իսկ (այսինքն՝ յայնմ իւղոյ) օծանէին: Զարեաց

սկիզբն անտի (==ի նիւթոյ) կարծեցին: Այս իմաստով կան և ասուս (ասսսից), անդուս (անդսից) ձևերը:

2. Այս, այդ, այն, երբ իրրև մականունն գրւում են մի բացառական հոլովով անուան վրայ. օրինակ՝ Ել ի տապանէ այտի: Բաղումք ի մանկաւոյ այտի: Ի յու նականաց այտի: Ի տեղեղէ անտի: Ի հեթանոսական ուսմանց անտի: Յիշխանութենէ աստի: Ի նեղութենէ անտի:

123. Կան և այսեկն, այդեկն, անդեկն, ասեկն, անդեկն, որ նշանակում են՝ վերստին այսր, վերստին այդր, վերստին անդր, յետս այսր, յետս այդր, յետս անդր==նորից, յետ, կրկին այստեղ կն. կամ հենց այստեղ, հենց այդտեղ կն: Օրինակ՝ Եւ ինքն ողջանգամ այսքէն դամնայր: Այդքէն ի քեզ խորտակեցին այլք քո Եւ անդքէն ոչ դարձաւ: Այսքէն (==այստեղ, այս աշխարհում) այլք վաստակին և այլք հանգչին. իսկ անդքէն (==այնտեղ, այն աշխարհում) իւրաքանչիւր ոք վաստակոյ իւրոց տիրեցէ: Այդքէն յաշխարհից ձերում քանին զիրք գորա—Ես աստէն պահեցի: Աստէն (==այստեղ, այս աշխարհում) ընկալեալ զհատուցումն մեզաց իւրոց: Էին անդէն ի կարաւանին—Անդէն, անդէն իսկ, անդէն և անդ, անդէն վաղվակի նշանակում են նաև՝ իսկոյն, տեղն ու տեղը: Օրինակ՝ Անդէն և անդ ծանեան: Եւ ահա անդէն երեք արք եկին:

124. Նոյն, սոյն, դոյն:—Ամենեքին:

Յզական

Յողնակի

Ո.	նոյն	նորին
Հ.	զնոյն	զնոսին
Ս.	նորին, նորուն	նոցին, նոցուն, նոցունց
Տ.	նմին	նոցին, նոցուն, նոցունց
Բ.	ի նմին	ի նոցունց
Գ.	նովին, նովիմբ	նորբիմբ, նովիմբ, նորբումբ

Այսպէս և

Ո.	ամենեքին, ամենեքեան
Հ.	զամենեքին, զամենեքեան
Ս.	ամենեցուն, ամենեցունց
Տ.	ամենեցուն, ամենեցունց
Բ.	յամենեցունց
Գ.	ամենեքումբ

125. Նոյն գերանուան պէս հոլովում են՝ սոյն, զսոյն, սորին, սմին ելն. դոյն, դրոյն, դորին, դմին ելն. Սոյն, դոյն չունին նորումբք ձևի համապատասխան յոգն. գործիական—Նոյն նշանակում է և մի եւ նոյն. այս իմաստով սովորաբար անփոփոխ է մնում և յոգնակին լինում է՝ նոյնք, զնոյնս, օրինակ՝ ի նոյն (= մի և նոյն, և ոչ թէ՝ այն) ջուրս պիղծ ճճիքն ընդ սուրբ ձկունան սնանին: Եւ նոքա զնոյնս (=մի և նոյն բաները) բարբանջէն:

126. Սոյն, դոյն, նոյն ցուցականների համար պիտի իմանալ.

1. Դերանուն են, երբ մենակ են բանում, և յա-

ձախ նոյն իմաստն ունին, ինչ որ սա, դա, նա կամ այս, այդ, այն, որոնց հետ և փոխէ փոխ բանում են՝ կրկնութիւն չանելու համար, կամ իբրեւ աւելադրութիւն կրկնում են՝ իմաստի զօրեղ արտայայտութեան համար: Օրինակ՝ Ես յայդ իսկ ծնեալ եմ և ի դոյն իսկ եկեալ եմ: Նորա իշխանութեամբ և նորին հրամանաւ: Նորին (= նորա) մեծութիւն: Սոյն այս, սորին այսորիկ, սմին այսմիկ, սոքին այսոքիկ, — դոյն այդ (այսպէս և՛ սա այս, դա այդ ելն):

2. Ածական են, երբ իբրեւ մականուն զբւում են մի անուան վրայ, որի հետ թուով և հոլովով սովորաբար համաձայնում են. ինչպէս՝ նոյն բան, նորին բանի, նմին բանի, ի նմին բանէ, նովին բանիւ ելն:— Բացառականները՝ ի սմին, ի դմին, ի նմին միայն իբրեւ մականուն են գործածւում, ինչպէս՝ ի նմին քաղաքէ =նոյն քաղաքից:

127. Ամենեքին կամ ամենեքեան բառի պէս միայն յոգնակի հոլովում են նաեւ բոլորեքին կամ բոլորեքեան, երկուքին կամ երկրեքեան, երեքին կամ երեքեան, չորեքին կամ չորեքեան, հնգեքին, վեցեքին կամ վեցեքեան, և թմանեքին (-քեան), տասնեքին (-քեան), երկոտասնեքին (-քեան), որ նշանակում են ամենքը, ամենքն էլ, երկուսն էլ, երեքն էլ, չորսն էլ ելն:

Այս բառերն ևս թէ մենակ իբրեւ գոյական են գործածւում և թէ ածականաբար իբրեւ մականուն զբւում են մի յոգնակի անուան վրայ, որի հետ հոլովով միշտ համաձայնում են: Օրինակ՝ Լցան ամենեքեան հոգևով սրբով: Ջամնեքեան օրհնեալ Սմնեցուն (=

ամեն, բոլոր) արարածոց ցուցանէր: Բացան աչք երկոցունց (=երկալ աչքերն ել բացուեցան): Յերկոցունց կողմանցն (=երկու կողմից էլ): Ի վերայ ձեր երկոցուն (=ձեր երկսի վրայ): Աշակերտքն ամենեքին:

Ծան. Ամեն բառի նշ. դործակա՞նն եւ երբեմն լինում է այս ձևով՝ ամենեին (ամենեկմբ) = ամենայնիւ, բոտ ամենայնի, բոլորովին. իսկ բոլոր ունի բոլորով. բոլորիւ ձևերի հետ եւ բոլորովին (բոլորովիմբ), որոնք յաճախ իբրեւ մակբայ են բանում:

128. ՓՈԽԱԴԱՐՁ ԴԵՐԱՆՈՒՆՆԵՐ

Ո.	—	—
Հ.	զմիմեանս	զիրեարս
Ս. Տ.	միմեանց	իրերաց
Բ.	ի միմեանց	յիրերաց
Գ.	միմեամբք	իրերօք

129. Փոխադարձ դերանունների իմաստով գործ են ածւում նաեւ՝ Մի զմի (մի առ մի, մի ցմի, մի միոյ, մի միոջ եւն. = մէկմէկու, մէկմէկուց): Այլ զրնկեր իւր (այլ ցընկեր իւր, այլ քնդ քնկերի եւն.): — Գանդի չիսթ իմն ամբոխից լեալ՝ այլ զարամբ (=զմիմեամբք) ելանէին տիրել աշխարհիս:

ՅԱՐԱԲԵՐԱԿԱՆ ԴԵՐԱՆՈՒՆ

130. Յարաբերական որ դերանունն (հոլովումը տես § 64. 5) և նրանով կազմուած խօսքերի համար պէտք է իմանալ.

1. Որ յարաբերականի հոլովների տեղ գործ են ածւում՝ ուր, ուսի, զի, յորժամ, որպէս, իբրեւ. օրինակ՝ եկն ի նաղարէթ, ուր սնեալն էր: Դարձայց ի սուն իմ, ուստի ելի: Մի լինիցիս որպէս կեղծաւորքն, զի (=որ, որք) սիրեն ի ժողովուրդս և յանկիւնս հրապարակաց կալ յաղօթս: Եգիտ անդ զօրս բազումս Պարսից, զի զաշխարհն յինքեանս գրաւեալ էին ի ծառայութիւն: Ի ժամանակի, որպէս (=յորում, յորժամ) ապստամբեցին հրեայք յԱդրիանոսէ: Ի ժամանակի, որպէս բորբոքեացի բարկութիւն նորա:

2. Երկրորդական յարաբերական խօսքը կարող է և զլիաւոր խօսքից առաջ ընկնել. յարաբերական այս դէպքում գրւում է երկրորդական խօսքի վերջում, երբեմն և զլիաւոր խօսքի մէջ, և յաճախ մնում է ուղղական հոլովով: Օրինակ՝ Որ բասիլիսկոսն կոչի ազգ օձից՝ հայելով միայն սատակէ: Որ միսիթարէն գիտնարն՝ միսիթարեաց զմեզ Աստուած: Եւ որ ի վերայ բազնին և սեանն կային պատկերքն՝ ծածկեալ պատեցին եղեգամբ (=եւ զպատկերսն որ ի վերայ բազնին և սեանն կային, ծածկեալ պատեցին):

3. Որ յարաբերականն առանց յարաբերակի, եթէ որոշ իմաստ ունի՝ թարգմանւում է նա որ, այն որ. իսկ եթէ ընդհանուր անորոշ իմաստ ունի, ստանում է յարաբերական անորոշ անունն նշանակութիւն իբրեւ՝

ո, ո ու, ու ու, — զինչ, ու զինչ, ու ինչ, ինչ ու—
 ու ու, ինչ ու, ուր ու, ու մէկը ու, այն ու,
 այն ինչ ու, նա ու: Օրինակ՝ Չոգաւ վաղվա-
 զակի ու (—նա ու) առ զինչն (զինչ քանքարն),
 գործեաց նոքօք և շահեցաւ այլ ևս հինգ: Երջնպէս և
 ու (—նա ու) զերկուսն, շահեցաւ այլ ևս երկուս: Եւ
 ու (—նա ու) զմին առ, զնաց փորեաց զերկիր և թա-
 գոյց զարծաթ տեառն իւրոյ:—Եւ մատուցեալ ու (—
 նա ու) զինչ քանքարն առ ... Մատուցեալ և որոյ
 (—նա ու) զերկուս քանքարն առեալ էր ... Հնձնս զոր
 (—այն ու) ոչ սերմանեցեր: Ամենայնի, ու (—ու ու)
 ունիցի՝ տացի և յաւելցի. և ու (—ու ու) ոչն ունիցի,
 և զոր (—ինչ ու) ունիցին՝ բարձցի ի նմանէ: Բառնամ
 զոր (—այն ինչ ու) ոչ եզի: Երանի որում (—նրան որին, ում
 ու) թողութիւն և զիս Արկ զիւրս յորոյ վերայ (—ինչի
 վրայ ու, այն որի վրայ) անկեալ զնէր: Որոյ (—ուքեր
 ու) պէտք էին բժշկութեան՝ բժշկէր: Անիրաւ թագա-
 ւոր ոչ տացէ զվարձս վաստակոցն՝ ու (—նրանց ու)
 մտադիւրն պատրաստին մեռանի ի վերայ նորա: Դուք
 ոչ մտանէք և ու (—ուքեր ու) մտանելոց են՝ արգի-
 լուք: Ու (—ու ու) կամի փոխ առնուլ ի քէն՝ մի՛ դար-
 ձուցաներ զերեսս: Երանի ու (—նրանց ու) քաղցեալ և
 ծարաւի իցին արդարութեան: Զիւրկ զժուարին է ու
 զինչս ունին՝ մտանի յարքայութիւն (տես § 7. ձ. 3. 3):

Ու ու (—ու ու) մէկը ու, ուր ու) ի նոցանէ վաղ
 առ իս և կեսցէ, զնա արարից թագաւոր: Եւ ու կամիցի
 ու (—ու ու) դասել և առնուլ զչաղիկս քո, թող ի նա
 և զբաճկոն քո: Առաքեալ յոյ՝ ձեռն (—ում ձեռքով ու)
 առաքելոյց ես: Ծագեալ զօղորմութիւն քո՝ ոյ՛ (—նը-

բանց ու) ճանաչեն զքեզ: Ո ու և (—ու ու էլ) երթայր
 առ նոսա՝ ուսուցանէին կամակար: Արարին ընդ նա
 զոր ինչ (—ինչ ու) կամեցան: Ուսուցէք նոցա պահել
 զամենայն ու ինչ (—ամեն ինչ ու) պատուիրեցի ձեզ:
 Զոր ինչ (—ինչ ու) ծախիցես ի դա, հատուցից քեզ:
 Ու զինչ և (—ինչ էլ ու) ասիցէ ձեզ, արասցիք: Զինչ
 (—ինչ ու) և անուանեաց Ադամ, այն է անուն նոցա:
 Դարձուցից ուստի (—այնտեղ, որտեղից ու) ելին:

4. Երբեմն ու յարաբերականը դրոււմ է ոչ այն
 հոլովով, որ պահանջոււմ է երկրորդական խօսքի ի-
 մասաւ, այլ այն հոլովով, որ պահանջոււմ է գլխաւոր
 խօսքի իմաստը և որ պիտի ունենար իբրի յարաբերեալ
 դրուած յուցականը, և թէ լինէր: Օրինակ՝ Որում խնդրէ
 ի քէն՝ տուր—Այնմ ու խնդրէ ի քէն՝ տուր: Որոց (—
 այնոցիկ, որք) մտանեն՝ չապք թոյլ մտանի: Գտին
 ժողովեալ զմեռածանսն և զորս (—զայնոսիկ, որք) ընդ
 նոսայն էին: Կարգային առ ու (—առ այն ու) յամե-
 նայն ժամանակի պաշտպան լինէր ազգին իւրեանց:
 Ու բամբասէն՝ կորուսանէ զանձն իւր և զորոց (—զայ-
 նոցիկ, որք—զանձինս այնոցիկ, որք) լսենն: Հնձնմ
 ուսի (—անտի, ուր) ոչ սերմանելի, և ժողովում
 ուսի (—անտի, ուր) ոչ սիրելի:

Ծան. Ու յարաբերականը յաճախ աշխարհարար
 թարգմանոււմ է յուցական գերաշուշով. մանաւանդ
 վասն որոյ, ոյր վասն, յոյր սակա—վասն այսորիկ, վասն
 այլորիկ, վասն այնորիկ. կամ յայս սակա, յայն սակա,
 կամ ամին իրի, զմին իրի, նմին իրի—սրա համար,
 դրա համար, նրա համար. կամ այս պատճառով, այդ
 պատճառով, այն պատճառով:

ՀԱՂՈՎՆԵՐԻ ԳՈՐԾԱԾՈՒԹԻՒՆԸ

131. Գրաբարի հոլովները, սակաւ բացառութեամբ, նոյն դործածութիւնն ունին, ինչ որ նոյն հոլովներն աշխարհաբարում: Կարևոր են հետեւեալ կիրառութիւնները.

132. Ուղղական հօլովով գրուում են.

1. Ենթական, ինչպէս՝ Գնաց Յիսուս: Ասացին աշակերտքն:

2. Կոչական անունը, ինչպէս՝ Տէր, բարւոք է մեզ աստ լինել:

3. Ստորոգեալը, որ կարող է թուով համաձայնել ենթակային. օրինակ՝ Դուք ամենեքեան եղբարք էք: Վարդապետք էիք առաքելական քարոզութեանն. արդ աշակերտք լինիցիք մօլար խաբէութեանն:

Ծան. Եթէ ստորոգեալն անեղական բառ է կամ յոգնակի է և բայի մօտ է գրուած, բայը յոգնակի է գրուում, թէպէտ և ենթական եղակի է: Օրինակ՝ Միս ուտել, ասեն, մեղք են (=Միս ուտելն, ասում են, մեղք է): Եկեղեցի չորհրդ են մեծին Աստուծոյ: Եւ այս անուանք են քաջ նահատակացն: Այս քանի ամբ են, զի ծառայում քեզ:

133. Հայցական հօլովով գրուում են.

1. Կրող աւարական, կամ ներգործական բայերի սեռի խնդիրը, որ ազդուում կամ առաջ է գալիս ենթակայի գործողութիւնից, որ և կրաւորական սեռով

ասուած բայերի համար գաղնում է ենթակայ: Այս հայցական հօլովը, երբ անունն որոշ է, սկզբից անունում է գ նախդիրը (տես § 50): Օրինակ՝ Բացին զգուռնն = բացաւ գուռնն: Հերովդէս կալաւ զՅովնաննէս, կապեաց զնա և եղ ի բանտի = ի Հերովդէայ կալաւ Յովնաննէս, կապեցաւ նա և եղաւ ի բանտի: Աստուածքն ետուն քեզ զտէրութիւնդ = Յաստուածոցն տուաւ քեզ տէրութիւնդ:

2. Այն բոլոր պարագայական խնդիրները, որոնք աշխարհաբարում ուղղական հօլովով են գրուում, այս են՝ ա. Ժամանակի սեւոդութեան հայցական՝ Իբրև պատասխան ո՞րքան ժամանակ(ում) հարցի, — Եղև անձրև զքառասուն տօր և զքառասուն գիշեր: Ետ ցնա զթագաւորութիւնն հազար ամ: Ձտիւ և զգիշեր փութային հասանել յաշխարհս Հայոց: Վառեցան կաղմեցան զգիշերն ամենայն: Ձերկեամ մի կռուեալ՝ ոչինչ կարաց ազդել նոցա:

բ. Քանակի հայցական, իբրև պատասխան ո՞րքան հարցի. ինչպէս՝ Եւ որ տարապարհակ վարիցէ զքեզ մլոն մի, երթ ընդ նմա և երկուս: Բարձին զնշխարս կոտորոցն եօթն զամբիւղ լի: Որ արբուցէ միում ի փոքրկանցս յայսցանէ բաժակ մի ջուր ցուրտ միայն ... ոչ կորուցէ զվարձս իւր:

գ. Որակի հայցական, իբրև պատասխան ի՞նչպէս հարցի: Այս խնդիրն անանցողական բայերի հետ կարող է գրուել և ուղղական հօլովով: Օրինակ՝ Եւ ամս ամս տաան ստէպ ստէպ զայս օրինակ աւար առեալ աւերէին զամենայն երկիր սահմանացն: Եւ հրամայեաց նոցա բազմել երախանս երախանս ի վերայ դալար

խոտոյ. և բազմեցան դասք դասք: Արջք օրհասականք ընդ վախճանել չնչոյն հգորագոյնս կուտին: Ետես այլս զի կային դասաւելք:

134. Հայցական հոլովով է գրուում փոխանակ գործիականի և այն որակական խնդիրը, որ կադմուած է խնդրառու բայի հիմքից, կամ նրա համանիշն է, կամ թէ նրա հետ որիէ մեքձաւոր՝ առնչութիւն ունի: Այս խնդրի տեղ գրուող գերանունն ևս կարող է հայցական հոլովով գրուել: Օրինակ՝ Շինէին վկայարանս իմն անուանեալս և գնոյն զարդ տկեղեցեացն զարդարէին: Առ հասարակ գմի զինուորութիւն զինուորեցան: Զնոյն նահապետիւն նահատակեցան: Զմահ աղուխուս սպանեց զքեզ: Երկեան երկիւղ մեծ: Կոծեցին ի վերայ նորա կոծ: Զմահ մեռանել: Ախտանալ զախս հպարտութեան: Զմահ մարտնչել: Որոջ ոչ էին օրէնք երթալ գնոյն նսնապարհ: Առաջնորդէր նոցա գերկայնութիւն ճանապարհին յերկիրն Հայոց: Եսաւ սխալէր ռիս Յակոբայ վասն օրհնութեանցն զոր օրհնեաց զնա իսահակ հայր իւր:

135. Կրկին հայցական խնդիր առնում են մի շարք անցողական բայեր՝ անուանել, կոչել, ասել, առնել, դնել, կարծել, յարգարել, խոստովանել, կարգալ, պահել, կացուցանել, կարգել, ընտրել եւն: Այս բայերի երկրորդ խնդիրը իբրեւ մի ստորոգեալ թուով կարող է համաձայնել կրող առարկային կամ հայցական սեռի խնդրին: Անանցողական (կրաւորական և չեղող) բայերի համար այս խնդիրը գրուում է ուղղական հոլովով

և համաձայնում է ենթակային, քանի որ կրող առարկան ևս կրաւորական սեռի բայի համար ենթակայ է դառնում: Օրինակ՝ Արդ զտարերս ասուա՞ծա խոստովանիք, — որ կրաւորական ձեով կը դառնայ՝ Արդ տարերք աստուածք խոստովանին ի ձէնջ: Այսպէս և չեղող բայով՝ Երեւեցան ամենեքեան զինեալք և սաղաւարեալք: Թեմամի և հակառակորդ երեւցուցանէր իւր զհաւատացեալքս ի Քրիստոս: Սիրելիս և բարեկամս կարգայր զնստա: Արարից զձեզ սրտորդս մարդկան: Զմեծ ում իշխան մոզպետ կացուցանէր: Մեծ ում զինքն կարծէր: Թաղաւոր և թէ ոչ ունի զխմաստութիւն իւր արողակից ... Բանդի հայր մեր զսուրբ աւետարանն զիտեմք: Դասակետս մեծ և սիրելի զՀայոց աշխարհս անուանէր: Դոքա յետինքդ մի ժամ գործեցին և հասարակորդս մեզ արարեր զգոգա: Պահէ զչունչս մարդկան կենդանիս:

Այս կրկին հայցական խնդիրն առանց զ նախորդի է գրուում. զերանուններն և հարցական ու անորոշ անունները միայն գ-ով են գործածուում: Ինչպէս՝ Թաղաւոր զովմն ասեն զՅիսուս: Դու զո՞ առնես զքեզ:

136. Առանձնապէս պէտք է նկատել և հետեւեալ կրկին հայցական խնդիրները.

1. Հարցանել, ուսուցանել, աղուցանել բայերն առնում են երբեմն երկու հայցական խնդիր, որոնցից մէկը (անձի անուն) հայցական է գրուում փոխանակ սովորական ձեով տրական գրուելու. իսկ միւսը (իբի անուն) կրող առարկան է. օրինակ՝ Ուսուցանէր զնոսա (փոխանակ՝ նոցա) առակօք բազում ինչ: Հարցից զձեզ

(փոխ. ձեզ, ի ձեռք) բան միս Ազուցի զհեզ (փոխ. քեզ) հիր և կարմիր:

2. Լսեմ, տեսնեմ, կամիմ, նշանակեմ, ասեմ, գոգցես, համարիմ անուամ են երկու հայցական խնդիր. մէկը մի անորոշ կամ անշեալ դերբայ, իսկ միւսը մի անձի կամ իրի անուն: Կրաւորական սեռի չուռ տուած ժամանակ անձի կամ իրի անունը դառնում է ենթակայ: Օրինակ՝ Եւ ի սոցանէ ասեմ լեալ զնահապետսրիւնս Մանաւազեան և զիզնունեաց և Որդունին անուանեալ, որք աստ ուրեմն յետ սրբոյն Տրգատայ բարձեալ աւսին ի միմեանց: Ի նմանէ ձգեալ ասի մեծ նախարարութիւն ազգին Խոսրոսունեաց: Ի նմանէ ասէ պատմագիրն լինել զԱրծրունիս և զԳնունիս: Յորոյ անուն և զգաւառն ասին անուանեալ Շիրակ: Առ սովաւ ասեն կեցեալ զՆաբուգոդոնոսոր—Ասում են թէ սրա օրով է ապրել Նաբուգոդոնոսորը: Ասէին որոտումն լինել: Ասացեր մի ևս լինել բնակիչ ի անդուշս յայսմիկ: Զթշամիսն իմ զայնոսիկ, որք ոչն կամեին զիս քաղաւորել, ամէք այսր և սպանէք: Տեսի իջանել անօթ ինչ: Ասէին զոգցես յերկրին Հայկազանց զայս լինել—Ասում էին կարծես Հայկազանց երկրում լինէր այս:

Այս իրի կամ անձի հայցական խնդիրներն անորոշ դերբայի հետ [սովորաբար դրւում են սեռական կամ տրական հոլովով. ինչպէս՝ Զկնի այսորիկ դառնալ ստէ Հայկին, Ոչ կամիմք թագաւորել դմա, —կամ թէ երկրորդական խօսք է կազմում, ինչպէս լինում է սովորաբար աշխարհաբարում, այսպէս՝ Ասի ի ժամանակս Արտաշիսի ոչ գտանել երկիր անգործ յաշխարհին Հայոց—Ասի եթէ ի ժամանակս Արտաշիսի ոչ

գտանէր երկիր անգործ յաշխարհին Հայոց կամիմ զձեզ իմաստունս լինել—կամիմ զի գութ իմաստունը լիջիք:

137. Սեռական, տական հոլովները սովորաբար նոյն գործածութիւնն ունին, ինչ որ աշխարհաբարում: Պէտք է նկատել հետեւեալ առանձնութիւնները.

1. Ոչ կամիմք թագաւորել դմա—Ոչ կամիմք զի թագաւորեսցէ դա: Այլաչեցաք չկանել նմա յերուսաղէմ: Եկեսցին աւուրք ցանկանալոյ ձեզ մի յաւուրք Որդւոյ Մարգոյ տեսանել (=... աւուրք զի ցանկասջիք դուք ...): Զկայր յոյս այլում զաւակի ելանելոյ (=... յոյս զի այլ զաւակ ելցէ): Ակն ունէին նմա այստնոյ կամ մեռանելոյ: Գրեցեր դու առ իս գալ ինձ առ քեզ: Վասն ունելոյ ինձ զձեզ ի սրտի:—Ի կալ նմա յազօթս (=Ի կալ նորա ...): Յանցանել էեզ ընդ անապատն (=յանցանել քում ...): Անաստել ումեք Աստուծոյ՝ չար է—Չար է եթէ անոսատիցէ որ Աստուծոյ:

2. Շիջուցանել կամին զկայծակն որ մնայ իմ (փոխ. ինձ): Արծաթն որ կորեաւ եմ: Մանուկ ծնաւ մեր: Դոքա զինչ են եմ (փոխ. քեզ—քո ինչն են. քեզ ինչ են): Խաղակից եղև նորա: Պաշտպան է իմ:

3. Յալիմ բայի եղակի 3-րդ դէմքի հետ՝ ցաւի կամ ցաւէ, ցաւէր,—ցաւիցէ կամ ցաւիցի, ցաւեաց, ցաւեսցէ կամ ցաւեսցի ինձ, եեզ, նմա, մեզ, ձեզ, նոցա ելն—Յաւում եմ, ցաւում ես, ցաւում է ելն. կամ սիրտըս (դ, ք). մի տեղս (դ, ք) ցաւում է: Օրինակ՝ Հարտըս (դ, ք) և ինձ ոչ ցաւէր (=և ոչ մի տեղս չէր ցաւում): Տանջեցեր զնոսա, և նոցա ոչ ցաւեաց: Օրհ-

նեալ էք դուք ի Տեառնէ, զի ցաւեաց ձեզ վասն իմ
(=ցաւեցիք, ձեր սիրտը ցաւեց ...): Զիք ոք ի ձէնդ,
որում ցաւէր վասն իմ (=որ ցաւէր, որի սիրտը
ցաւէր ...):

4. Բացառականի կամ գործիականի փոխանակ
տրական: Օրինակ՝ Վառու՜մն նորա յայտնի իմացաւ
Երկիւղածացն Աստուծոյ: Նա խուլ է և կոյր և դիւաց
Հարամանոյ խաբեալ (=աշխարհաբար՝ գեների խաբած
է): Աստուած ոչ միայն ձեռնի չզննի: Աստուած իւրոց
արժանաւորաց մօտցն իմանի, և ոչ աչաց անասնի:

5. Քանակի կամ մասնական սեռական: Օրինակ՝
Բեռն մի փայտի=Բեռն մի փայտ (տես § 133. 2. բ.
Բաժակ մի ջրեր): Հինգ նկանակ հացի: Հարիւր մար
ձիթոյ: Գրիւք երեք ալեր: Լիար մի իւղոյ: Տիկ մի
գինւոյ: Ափ մի գարւոյ: Հինգ հաղար սիկի պղնձոյ և
երկաթոյ: Կաթ մի ջրոյ: — Այս կազակցութիւնները
հոլովեում են՝ ափոյ միոյ գարւոյ (=աշխ. մի ափ գա-
րու): տկաւ միով գինւոյ (=աշխ. մի տիկ գինով): Ըայց
երբեմն սեռականն եւ՝ անուկելով իբրեւ ամական՝ հո-
լովեում է անուան հետ միասին. ինչպէս՝ Պատառով
միով հացիւ. բեռամբ միով փայտիւ: Այսպէս նաեւ՝ յօրէ
ծննդենէ. ի ծագաց երկրէ. յորդւոց ի մարդկանէ. յամ-
բօխէն բազմութենէ. միամտութեամբ սրտիւ. ընկալ-
ցութ խնդութեամբ սրտիւ. հեղմամբ արեամբ արդարա-
ցաւ: Փոխանակ՝ պատառով միով հացի. բեռամբ միով
փայտի. յօրէ ծննդեան. ի ծագաց երկրի. յորդւոց մարդ-
կան. յամբօխին բազմութենէ կամ յամբօխէն բազմու-
թեան. միամտութեամբ սրտի կամ սրտիւ միամտու-
թեան, խնդութեամբ սրտի. հեղմամբ արեան:

Այս կարգին պատկանում են նաեւ՝ բիւրս ամաց,
հաղար մի հեծելոց, քաղումս ամաց են. փոխանակ՝
բիւր ամս, հաղար մի հեծեալք, բաղում ամս: Նոյնպէս՝
զմեասակարս խոտոց, զմեծամեծս հրամանացն, զընտիրս
չիրմաց, յետինքն ոչխարացն, ու մեծ գիւցադանց են.
փոխանակ՝ զմեասակար խոտո, զմեծամեծ հրամանս.
զընտիր չիրմս, յետին ոչխարքն, կամ թէ՛ զմեասակարս
ի խոտոց, զմեծամեծս ի հրամանաց, զընտիրս ի չիր-
մաց, յետինքն յոչխարացն, մեծ գիւցադանց (=աշխ.
խոտերի մէջ մեասակարները, խոտերից մեասակարները, խո-
տերի մէջ մեասակարները): Նոյնպէս՝ ի վերայ միոյ լի-
բանց (=լեռներից մէկի վրայ): Երկուս մանկուհիս ոմն
ապրեցուցանէր ի ձեռն դայկկաց ուրումն (=ուրումն
ի դայկկաց=դայկակներէ կամ դայկակներէ մէկի
ձեռքով): Անդամ իւրեանց ումեք ոչ խնայէին (=աշխ.
իրենց մէկին, իրենցից մէկին անդամ չէին խնայում):
Ի միում աւուրց (=աշխ. օրին մէկը):

138. Բացառական և գործիական հոլովները սո-
վորաբար նոյն կիրառութիւնն ունին, ինչ որ աշխար-
հաբարումս նկատելի է հետեւեալը՝ Բանակի իմաստով
(§ 133. 2. բ.), օրինակ՝ Արար Նոյ յերեքհարիւր կանդ-
նոյ զերկայնութիւնս ապականին և ի յիսուն կանգնոյ
զլայնութիւնս Բարձրութիւն Գողթաթու. (էր) վեց
կանգուն և թզաւ: Եւմաւոն հոռի էր յերուսաղէմէ
հարիւր և վաթսուն ասպարիսաւ: Նստաւ արտաքոյ բա-
նակին հեռի երկուտասան հրասախաւ: — Այսպէս և Հոռ-
մայեցի յաղղէ կամ ազգաւ (=աշխ. աղղի կողմից կամ
ազգով հոռմայեցի):

Ա Ծ Ա Կ Ա Ն

139. Գրաբարում, ինչպէս և աշխարհաբարում, ածականները խօսքի մէջ վարած պաշտօնով միայն տարբերում են իբրև ածական անուն կամ մականուն, մակբայ և մակածական: Օրինակ՝ քաջ այր. քաջ գիտեմ, քաջ յայտնի: Մակբայների և մակածականների կիրառութեան համար առանձին գիտելիք չկայ:

140. Ածական անունների համար պէտք է նկատել նրանց չարադասութիւնը և համաձայնութիւնը, որ մեծ մասամբ արդէն առաջ բացատրուած է:

1. Ածական անունները, ինչպէս և սեռական ինքիւնները (յատկացուցիչ), որոնք իսկապէս մականունի պաշտօն ունին, իրենց անունից թէ առաջ են դրւում և թէ յետոյ: Հարցական և յարաբերական ածական անունները միայն միշտ առաջ են դրւում: Օրինակ՝ քաջ այր, այր քաջ. յաշխարհս Հայոց, ի Հայոց աշխարհս: Ի ժամ դահու պատրաստութեան. Ի նոցա տեղիս: Առաւել ընդ Հայոց աշխարհին մարտնչէր: Աւելի քան զաւուրց սովորութիւն:

2. Նախադաս ածական անունները թուով և հօլովով սովորաբար չեն համաձայնում իրենց գոյական անունին, իսկ յետադասները սովորաբար համաձայնում են: Օրինակներ՝

ա. Նախադաս անհամաձայն, — Ճառագրեմք զբազում հարուածան: Առաքեաց առնա բազում գանձիւք: Էր զոր չարաչար մահուամբ վախճանէր: Ոչինչ կարօտին նոքա մարմնաւոր մեծութեան: Յետ երկոտասան աւուր: Երկու աւուրքք: Այս ամենայն չարիք: Զայս նախարարքս: Յարքունի տանէ:

բ. Նախադաս համաձայն, — Վասն մեծի յուսոյն: Սրբոց հարց: Սրբոյ հօրն: Ի ձեռն պատուարի զօրագլխի ուրուր: Մերոյ ազգիս: Այսու բարեմասութեամբ: Ընդ նովին օրինօք: Զչորս զինուորան. չորից զինուորացն: Հինգ այր: Հնգի առն, հնգից արանց: Զերկուս աւուրս, երկուց աւուրց:

գ. Յետադաս համաձայն, — Այլք պարսիկք: Արջք օրհասակոնք: Տերանց ձերոց մարմնաւորաց: Բանիւր ոպառնալեօք: Յլուք սպիտակօք: Ընդ օրինօք քովք: Հայր իմ, հօր իմոյ, հօր իմում, ի հօրէ իմմէ: Այլք երկու, արանց երկուց: Եւ ասէր ցժողովուրդսն ելեալս մկրտիլ ի նմանէ:

դ. *Յեռուղաս անհամաձայն*, — *Հրամանաւ արքունի։ Արք հինգ, զարս հինգ. արք վեց, արս վեց ելն։*

Ծան. 1. Որեար, մանկտի, մարդիկ ելն. ձեռվ եզակի եւն, իսկ իմաստով յոգնակի, ուստի ածական անունները համաձայնում են ըստ իմաստի՝ Յորում սակաւք ի մարդկանէ յառաջագոյն ցուելոցն դադարեալ բնակէին։ Մարդկանն մոլորելոց. բայց ե՛ մարդկանդ այգմիկ. մանկտոյ իմում։

Ծան. 2. Մեր հին մատենագիրներէ սիրած ճարտասանական ձևերն են՝ ածական անունն փոխանակ գործածել նրանից կազմուած վերացական անունը 1, իբրեւ սեռական ինդիք. 2, կօսքի իմաստի պահանջած հօլովով, իսկ բուն անունն իբրեւ վերացական անունն սեռականը։ Օրինակ՝ Ծառայք ամբարշտութեան (փոխանակ ծառայք ամբարիշտք)։ Պաշտօն պղծութեան։ Յերգս ե ի կաքաւս լկաութեան։ Խնդութեամբ սրտիւ (այս համաձայնութեան մասին տես § 137. 5)։ Յո թափեցից զդաւնութիւն թիւնից, կամ ուր բացատրեցից զբաղմութիւն նետիցն։ Յայտնեցաւ խորամանկութիւն խորհրդոցն (տես ե § 137. 5 զվնասակարս խոտոց)։

141. Բացայայտիչն իբրեւ մականունական ինդիք, լինի բացայայտեալից առաջ թէ յետոյ դրուած, սովորաբար թուով եւ հօլովով համաձայնում է իւր բացայայտեալին։ Տեղերի յատուկ անունները միայն, եթէ նախադաս են (երբեմն ե յետագաս ժամանակ) սովորաբար

անփոփոխ են մնում։ Օր. Արշակ արքայ, Արշակայ արքայի, յԱրշակայ արքայէ, Արշակաւ արքայիւ։ Սպարապետն Վարդան, սպարապետին Վարդանայ ելն։ Ապար աշխարհ, Ապար աշխարհի, յԱպար աշխարհէ ելն։

Յ Օ Դ Ե Բ

142. Գրաբարի յօդերն են՝ *ս, ղ, ն*, որոնք գործ են ածուում՝

1. Յուցական իմաստով՝ իբրեւ այս, այդ, այն. ինչպէս՝ տեղիս = այս տեղի, տեղիս այս, տեղիդ = այդ տեղի, տեղիդ այդ. տեղին = այն տեղի, տեղին այն։

2. Դիմորոշ իմաստով, ինչպէս աշխարհաբարում, ես, դու, մենք, դուք բառերի նշանակութեամբ. օրինակ՝ Մի հեղգացուք մեղաւորքս դառնալ առ Աստուած։ Օգնեա ինձ միայնումս, որ ոչ ունիմ օգնական, եւ տաց փառս քեզ՝ ճշմարտիդ։—Այլ եւ կոչականների հետ՝ Լուսրոբ ինձ, զօքք ամենեքեան։ Սիրեցեալդ իմ։

3. Ստացական իմաստով՝ ինչպէս աշխարհաբարում՝ իմ, քո, իւր, մեր, ձեր, իւրեանց, նորա, նոցա բառերի իմաստով, որոնց հետ եւ սովորաբար գործ են ածուում։ Օրինակ՝ Եթէ ակն

քո չար է, ամենայն մարմինդ խաւարին եղիցի: Յայսմ գիշերի զողիւր ի քէն ի բայ պահանջիցեն: Կենդանի ես և շունչդ ի քեզ է: Ի քում ականդ գերան կայ: Զմեր վատթարութիւնս յոտարայց: Մերոյ ազգիս: Աշխարհս Հայոց: Զձեր մոլորութիւնդ սրտի մտօք դարձուցանիցէք ի ճմարտութիւն երեւի մերոց դիւցազնական օրինացս: Հաւասար իմոց սիրելի նախարարացս:

143. Գոյականաբար գործածուած ածական անունները և սեռականները, որոնց անունը գեղջւում է, ստանում են, ինչպէս աշխարհաբարում, սովորաբար ն, երբեմն ս, դ յօդը և անուան նախդիրը. այսպիսի ածական անունները դրւում են իրենց գոյական անուան հօլովով, իսկ սեռականները միայն ուղղական և հայցական հօլովով են գործածւում, երբեմն միայն յօդնակի թուով: Օրինակ՝ եթէ ընդ փայտ դալար զայս առնեն, ընդ չորն (= ընդ փայտ չոր) զինչ լինիցի: Երթայք տուք զկայսերն կայսեր, և զԱստուծոյն՝ Աստուծոյ: Հօգայ դաշխարհիս (= աշխարհիս բաները) կամ զՏեառն: Զքոյսն ի քոյոց քեզ մատուցանեմք: Զնոցայն լաւ վարկուցեալ քան զիւրն փրկութիւն:

Առանձնապէս գիտելու է, որ գերանուն-

ների սեռականները (որոնցից իմ, քո, մեր, ձեր, իւր ստացական ածական են. § 64. 6. 7) լինում են՝

Իմ, իմն, իմս, իմքս, իմոյք, յիմս = իմոյական, իմոյին, իմոյին = իմը, իմս, իմինը:

Քո, քոյն, քոյդ, քոյքն, զքոյսն = քոյական, քոյին = քոնը, քոնդ, քուկդ:

Իւր, իւրն, իւրքն, յիւրսն = իւրական, իւրային (իւրայոցն, յիւրայոց, իւրայովք) = իւրը, իրենը, իրականը:

Մեր, մերս = մերային (մերայնոց), մերոյին, մերոյն = մերը, մերոնք:

Ձեր, ձերդ = ձերային (ձերայնոց), ձերոյին = ձերը, ձերոնք:

Իւրեանց, իւրեանցն, զիւրեանցն, իւրեանցքն, յիւրեանցն = իւրեանցոյին = իրենցը:

Սորայս, դորայդ, նորայն, սոցայն, դոցայն, նոցայն (հօլովումը տես § 64. 7) = սրանը, դւրանը, նրանը և ին:

Ծան. Ա. և Ո վերջացած բառերի վրայ երբ յօդ է դրւում, յօդից առաջ մտնում է յ. քոյդ, նորայն, եղիցի ձեր բան՝ այոյն այո և ոչն ոչ:

144. Որ, որ ինչ, որ ոք, որպէս, որպիսի, որչափ, յորժամ, յորմէ հետէ, ուր, մինչ, զի (նախադաս) բառերով սկսուած երկրորդական յա-

րաբերական խօսքերի մէջ որ և է բառի (բացի նախդիրներից, կապական բառերից, շաղկապներից ու միջարկութիւններից, ինչպէս և սին, որ, իմն, երբեմն անորոշներից), գլխաւորապէս բայի վրայ դրւում է ս, ղ, ն յօդերից մէկը։ Ս յօդը նշանակում է այս դէպքում՝ ես, մենք, սա, սորա, այս, այսօրը, աստ, այսր, այժմ, այսօր,—ղ յօդը նշանակում է՝ դու, դուք, դա, դորա, այդ, այդօրիկ, այդր, յայդմ՝ ժամու։ Ն յօդը՝ նա, նորա, այն, այնօրիկ, անդ, անդր, յայնժամ։ Երբեմն էլ ստանում են աւասիկ, աւագիկ, աւանիկ ցուցականների իմաստը։

Յօդերն այսպէս գործ են ածւում աւելի այն ժամանակ, երբ յարաբերեալը յարաբերականից յետոյ է գալիս (§ 130. 2), կամ երբ յարաբերեալն անձնական ցուցական դերանուն է և զեղչուած է։ Բայց երբեմն յարաբերեալի չզեղչուած ժամանակն ևս աւելադրութեամբ բանում են այս յօդերը՝ խօսքին ոյժ տալու համար։ Աշխարհաբարում այս դէպքում սովորաբար կրկնում է յարաբերեալը։ Օրինակ՝ Ես որ կոչեցայս անմահ, ահաւասիկ ի մեռանել երթամ (—Ես, ես որ անմահ կոչուեցայ...): Ես եմ որ խօսիմս ընդ քեզ։ Զի ասէքդ՝ բարիօր ասէք (—Այդ որ ասում էք, լաւ էք ասում):

Ոչ դիտեմ զինչ խօսիսդ։ Գիտէք զինչ արարիլք ձեզ։ Սրարին որպէս ուսանն։ Ապախտ արարեր զվստտական զոր ինձն վաստակեցեր։ Եւ որ ըսպառնասդ ինձ մահու, ահա խառնես զիս ի գունդն Գրիստոսի։ Այլ զոր դուդ կոչես մեծ Անահիտ տիկին... Որ ասացերդ թէ... Զոր ասացերն թէ... Եւ մինչդեռ կայրն կախեալ այսպէս, խօսեցաւ զայս ամենայն։ Այդ են աներեւոյթ արարածք Աստուծոյն քոյ՝ զոր դուն տեսանես։ Դու աստէն իսկ աշխատեաց ի մշակութիւն տանջանայդ յորում կասդ։ Երանի երկրին, ընդ որ նայն անցանիցէ, և տեղւոյն, ուր նայն վախճանեսցի (տես § 7. ծան. 3. 3):

145. Հարցական խօսքերի մէջ ևս երբեմն բայի կամ ուրիշ բառի վրայ դրւում է ս, ղ, ն յօդերից մէկը, որ և աշխարհաբար թարգմանւում է այս, այդ, այն ցուցականներով, օրինակ՝ Զինչ խօսիսդ—Այդ ինչ ես խօսում։ Զիմորդ երկնչիսդ ի սատանայէ—Այդ ինչպէս վախեւում ես սատանայից։

146. Որոշող ն յօդի գործածութիւնն աշխարհաբարում և դրաբարում մեծ մասամբ նոյն է։ Ուշադրութիւն պիտի դարձնել հետեւեալ տարբերութիւնների վրայ։

1. Սովորաբար որոշող յօդ չեն առնում ընդհանուր իմաստով, իբրև սեռի անուն, գործածուած անունները, մանաւանդ երբ յոգնակի են. բայց երբ հայցական են, զ նախդիրն առնում են: Անյօդ են մնում նոյնպէս և բնութեան մէջ մի հատ առարկաների անունները՝ լուսին, արեգակն, երկիր, երկին, աշխարհ, հիւսիս, հարաւ եւն. նոյնպէս և դժոխք, սատանայ, դիւր (=Սուրբ Գիրք). ազգերի անունները, երբ յոգնակի են. յատուկ անունները, այլ և՛ ծով, յամաք. Տէր, Աստուած (քրիստոնէական իմաստով), յաճախ և արքայ բառը եւն: Օրինակ՝ Հաւատք (=Հաւատքը) առանց գործոց մեռեալ են: Գինի (=գինին) ուրախ առնէ զմարդ և հաց հաստատէ զսիրտ մարդոյ: Որ սիրէ զխրատ, սիրէ զիմաստութիւն: Զայնր զփորձ ոչ միայն քրիստոնեայք, այլ և հեթանոսք և մոգք գիտեն: Հրեայք ի զուր ակնկալութիւն կապեալ են. Մի գանձէք ձեզ գանձս յերկրի, ուր ցեց և ուտիճ ապականեն և ուր գողք ական հատանեն: Ոչ կարէք Աստուծոյ ծառայել և մամոնայի: Յամենայն ժամ զաղքատս ընդ ձեզ ունիք և յորժամ կամիք կարող էք առնել նոցա բարիս:

2. Եթէ յատուկ անունն իբրև խնդիր ունի

առաջից մի մականուն կամ հասարակ անուն (բացայայտիչ), այդ մականունն ու հասարակ անունն առնում են ն, կոչականում ղ յօդը: Իսկ եթէ մականունը կամ հասարակ անունը յատուկ անունից յետագաս են, երկուսն ևս, խնդիրն և խնդրառուն, սովորաբար անյօդ են մնում: Ինչպէս՝ Մեծն Ներսէս, սէգն Տըրգատ, թագաւորն Տրգատ, գետն Տիգրիս, քաղաքն Տիգրոն, քաջ Թէօփիլէ,—Ներսէս Մեծ, Տրգատ թագաւոր, Երասխ գետ: Նոյն ձևով արեգ ամիս, շուշան ծաղիկ. եղևին ծառ. բայց՝ ամիսն արեգ, ծաղիկն շուշան, ծառն եղևին:

3. Եթէ անունն ունի որոշող սեռական խնդիր, սովորաբար միայն սեռականն է յօդ առնում: Երբեմն սակայն երկուսն ևս՝ սեռականն ու իւր անունը՝ յօդ են առնում: Բայց երբ սեռականը յատուկ անուն է, յօդը սովորաբար՝ դրւում է միայն խնդրառու անուան վրայ: Երբ սեռական խնդիրն է իմ, քո, մեր, ձեր, իւր, իւրեանց, նորա, նոցա բառերից մէկը, կամ մի ազգի անուն, դրանց խնդրառու անունը կարող է ն յօդ առնել կամ բնաւ անյօդ մնալ (տես § 142. 3): Օրինակ՝ Կինն Գնելայ հասեալ առ սուրբն Ներսէս՝ գոյժ արկանէր նմա զիւրոյ առնն տարապարտ կորուստն: Մի

գիտասցէ ձախ քս զինչ գործէ աջ քս. որպէս զի եղիցի ողորմութիւնն քս ի ծածուկ, և հայրն քո, որ տեսանէ ի ծածուկ, հատուսցէ քեզ յայտնապէս: Զի գիտէ հայրն ձեր զինչ պիտոյ է ձեզ, ի նախարարոն Հայոց անկանէր թագաւորութիւնն: Այրուծին Հայոց, Թագաւորն Հոնաց: Զինուորն Քրիստոսի. ի բառնալ ազգին Աստուծոյն: Ազգն Սասանայ պարսկի: ի սուրբ ուխտէն քրիստոնէից:

ՆԱԽԱԴՐՈՒԹԻՒՆ

147. Իրաքարի կապերը գրւում են իրենց գոյականից առաջ, ուստի կոչւում են նախդիր կամ նախադրութիւն. նախդիրներն են՝ զ, ի(յ), ց, առ, ընդ, ըստ, իբրև զ, քան զ, մինչև, բաց կամ բայց, հանդերձ, վասն:

148. Նախդիրները կիրառութեան համար ընդհանրապէս պէտք է իմանալ.

1. Կողմնակի խնդիրներն իրենց խնդրառուի հետ առնւում են իբրև մի միութիւն. ուստի նախդիրը գրւում է նախադաս կողմնակի խնդիրներից ամենից առաջ. նոյն իսկ եթէ կողմնակի խնդիրը մի նախդրով է սկսւում, նրանից

առաջ ընկնում է խնդրառուի նախդիրը: Օրինակ՝ Այս արդարացուցանէ զանգիր հին ասացեալ զրոյցս: Եւ զընդ լծով կացեալսս (==զկացեալսս ընդ լծով) լծադիրս և հարկապահանջս կացոյց բազմաց:

2. Նախդիրը կարող է կրկնուել նախադասու յետադաս կողմնակի խնդիրների և իրենց խնդրառուի վրայ, մանաւանդ երբ կողմնակի խնդիրը որ և է բառով բաժանուած է իւր խնդրառուից: Օրինակ՝ Զամենեցունց զկարգեալ թոշակն նուազեցուցանէին. Զգէնս և զգարդս զարի արանց և զքաջ երիւարաց: Յաժշտակել ըզքրիստոնէից զինչս և զստացուածս: Այլ զԱստուծոյ զպատիւն և զպաշտօն ոչ ումք վայել է տալ: Զյունաց աշխարհն և զՀոռոմոց քաջ գիտեմ: Յամենսին ի ձեզ. Ընդ ձեզ ընդ ամեն նեւեան: Զսղջոյն բերեալ զմեծ թագաւորին: Զիւրաքանչիւր տեղի շնորհէր նոցա զբազմականին: Աբէլ ի հարազատէն սպանանի յեղբօրէն:

3. Նախդիրները մեծ մասամբ ունին մի քանի նշանակութիւն և գործ են ածւում մի քանի հօլովների հետ՝ ձևափոխելով նրանց հօլովական իմաստը: Երբեմն սակայն նախդիրները միայն աւելի որոշում են հօլովների իմաստը, որ հօլովներն առանց նախդրի էլ ունին:

2.

149. Զ նախդիրը բառին կպած է գրւում: Բաղաձայնից առաջ արտասանւում է ըզ. ձեռագիրներին մէջ գրւում է նաև զը, ինչպէս արտասանւում էին հին վարդապետները, — զմարդ — ըզմարդ, զըմարդ:

150. Զ հայցականի հետ իբրև որոշող յօդ, երբ հայցականը որոշեալ է կամ սեռի անուն է, յաճախ և երբ Յտեղութեան հայցական է (տես §§ 50, 99, 1. 133—135, 146, 1):

151. Զ տրականի հետ խնդրում են մի քանի բայեր՝ հարկանել, զարկանել, զարկուցանել, անկանել: Աշխարհաբար՝ տրական, գործիական, երբեմն և ուղղական հոլովներով. ինչպէս՝ Հարկանեմ զքարի, զվիմի, զգետնի (=քարի զարնել, քարովը տալ): Յետոս յետոս չոգոն և զարկան զգետնի (=գետին զարնուեցան, գետնովը դիպան): Ծափ զծափի հարկանեմ (=ծափ ծափի տալ): Նկատել հետևեալ դարձուածները՝ զահի, զերկիւղի, զամօթի, զդողման հարկանիմ: Զագահութեան, զախտի հարկանիմ (ինչպէս աշխ. մէկի սիրուն զարնուել): Զգիմի հարկանիմ ումեք:

152. Զ բացառականի հետ, որ կոչւում է պատմական հոլով, նշանակւում է՝ մասին, վրայ, համար (=վասն, յաղաքս, ի մասին), կամ թարգմանւում է լոկ բացառական հոլովով: Խնդրում են՝

1. Այն բայերը, որոնք ցոյց են տալիս՝ ասել, պատմել, մտածել. ինչպէս՝ խորհիմ, զըրպարտեմ, վկայեմ, ճառեմ, գրեմ, հարցանեմ, հոգամ, փոյթ ունիմ, անփոյթ առնեմ, տրտնջեմ, քրթմնջեմ, խէթ ունիմ, — այլ և գոհանամ, կարօտիմ: Օրինակ՝ Հարցանելով եհարց զմէնջ (=մեզնից, մեր մասին): Ոչ է փոյթ քեզ զումեքէ: Խորհուրդ արարին զնմանէ: Եղբայր քո ունի խէթ ինչ զքէն: Դու ուստի՞ գիտես զայդպիսի բանս խօսել զՏեառնէ: Աստուած իմ, գոհանամ զքէն:

2. Ունիմ, կալնում, ձգեմ, առնում, բուռն հարկանեմ, — կապեմ, կախեմ, կախեալ կամ բայերը: Աշխ. բացառական հոլով. օրինակ՝ կալալ զձեռանէ նորա (=ձեռիցը բռնեց): Բուռն եհար զնոցանէ: Գրէր և կնքէր զերդումն և կապէր զաւետարանէն (=աւետարանից կապեց):

3. Առաքեմ, յղեմ, արձակեմ (=մարդ ուղարկել), գնամ, երթամ, դեսպան առնեմ ևլն. զումեքէ, զիմեքէ = մէկի ետեւից գնալ, ու-

դարկել (կանչելու, բերելու համար). կամ գնալ, ուղարկել մի քանի (բերելու համար): Օրինակ՝ Առաքեաց հապուհ ի հայս արս զհողոյ եւ զջրոյ (—հողի ու ջրի) և ընդ սակաւ առուրս եկին բերին զայն ինչ զորմէ յլեացն (—ինչի որ ուղարկել էր):

153. Զ զործիականի հետ, որ կոչուում է պարառական հոլով, նշանակում է.

1. Տեղի իմաստով շուրջը, չորս կողմը, չորս ընդորը, կամ՝ կողմը, վրայ, մօտերը: Օրինակ՝ Մի ոմն ի նոցանէ որ զնովաւն կային: Խոնեցան զնովաւ ժողովուրդք բազումք: Ամենայն ժողովուրդն զծովեղերքն զցամաքն ունէին: Եղևն դիակունք նոցա իբրև աղբ զճանապարհաւ: Եւ մտեալ թափաւորն հայել զբազմականօքն:—Երբեմն աւելանում է շուրջ մակբայը. ինչպէս՝ Ժողովուրդն շուրջ զնովաւ նստէր: Հայեցաւ շուրջ զիւրև յաշակերտօն:

2. Ժամանակի իմաստով մօտերը (շուրջ), ժամանակները: Օրինակ՝ Զինն ժամու գոչեաց Յիսուս (—Ժամը իննի մօտերը, — շուրջ ինը ժամին): Եւ ելեալ զերրորդ ժամու՝ ետես այլս, զի կային դատարկք ի հրապարակս: Զմէջ դիշերաւ: Զայնու ժամանակաւ:

3. Հետեւեալ բայերն առնում են զուլ գործիական խնդիրներ, որ աշխարհաբար թարգմանուում են կամ գործիական, երբեմն և ուրիշ հոլովով, կամ վրայ, վրայով բառերով, — եւմ, լինիմ, գամ, առնեմ զիւրք—մի բանով լինել (անել), մի բանի հետ լինել, զբազուած լինել. ինչպէս՝ Մինչ նոքա զազմկաւն էին կամ զայնու լինէին, գային: Զբանիւք առնել զոք (—մէկին խօսքի բռնել, խօսքով անել): Ամենայն պակասութիւնք գինև (—իմ վրայ, իմ վրիս): Զբազիմ գիւրք, Զմիմեամբք (—իրար վրայ) ելանել, դիզանել, արկանել: Այլ զարամբ ելանէին տիրել աշխարհիս: Զամամբ ծիծաղել, կատակել, արհամարհել, այպանել: Զմտու ածել (—միտը բերել, մտքով անցնել, մտածել): Ածել զիւրև (—յանկուցանել, իրեն քաշել): Ածել զձեռամբ, զձեռօք, զբռամբ (—բռնանել, ունել): Ածել զնովիմբ (—աւելացնել, վրայ բերել): Ածել զբոցով (—բոցով անցկացնել, վրան դնել): Ածին զնոքօք ձորձօ (—վրաները ձորձ քաշեցին): Ունել, առնուլ զգէն իւր զինքեամբ (—վրան ունենալ, առնել): Արկանել ինչ զիւրեաւ, զգլխով (—վրան գցել): Զամենայն փնասուն պատճառսն արկանէր զկապելովքն: Եւ զաջ թին բեկեալ զձախոյ կողմամբն արկեալ: Անկանել

զպարանոցաւ (—վզովն ընկնել): Երթալ, վազել, անցանել զիւր, զգետով, զցամաքաւն (—մի բանի վրայով): Երթալ զսրով (—սրի վրայ ընկնել): Յանել ինչ զերեսօք: Հեղուլ արտասուս զերեսօք (—երեսովը, երեսի վրայով): Անցանել, զանցանել, զանց առնել, ելանել՝ զպատուիրանաւ, զուխտիւ, զխրատով, զնովաւ (—զանց առնել, անտես անել, չկատարել, չպահել): Անցանել, անցուցանել, զանցանել զոմամբ, զիւրք (—գերազանցել, առաւելուլ): Եկեղեցի շինեցին, որ անցուցանէր պայծառութեամբ զթագաւորաբնակ արքունեօքն (—գերազանցում էր): Անցանել, զանցանել զոմամբ (—առաջ անցնել, առաջ ընկնել մէկից):

Ի, Յ.

154. Ի նախդիրը ձայնաւորով սկսուող բառերի վրայ դառնում է յ, երբեմն ի յ, որ բառին կպած է գրւում:

155. Ի հայցականի հետ, որ կոչւում է նախդրիւ տրական, գործ է ածւում:

1. Երբ խնդիրը ցոյց է տալիս այն տեղը, երբեմն և իրը կամ անձը, դէպի որը ուղղւում է

գործողութիւնը իբրեւ պատասխան յո՞ հարցի (§ 103. 1): Աշխարհաբար թարգմանւում է ուղղական, տրական հոլովներով և դէպի, մէջ, վրայ, մօտ բառերով: Օրինակ՝ Եւ թագաւորն հայոց դառնայր ի կողմանսն հայոց, յԱյրարատ դաւառ, ի Վաղարշապատ քաղաք: Ոչ արկանեն գինի նոր ի տիկս հինս: Երթայք ի վաճառականս և գնեսձիք: Առաքեցից ի նոսա մարգարէս և առաքեալս: Դեսպանս ստիպաւ արձակէր յամենայն ազգս հեռաւորս: Յիւրսն եկն և իւրքն զնա ոչ ընկարան: Ընդունել ինչ ի գանձ արքունի: Իբրեւ եկն ի նա (ի թղենին): Զբոլոր բարկութիւնն եհեղ յայրն երանելի: Որ յարեւելս առ մեզ գայցէ՝ թողցեն. իսկ յարեւելից յարեմուտս անանց լիցի ճանապարհ: Ամբարձ դաչս իւր յաշակերտս: Ընդէր ոչ ետուր զարծաթն իմ ի սեղանաւորս: Դուք երթայք ի տօնըն, ես ոչ երթամ յայն:

2. Երբ խնդիրը, սովորաբար բայական անուն կամ անորոշ գերբայ, ցոյց է տալիս նպատակը, որին հասնելու համար կատարւում է գործողութիւնը: Աշխարհաբար թարգմանւում է տրական, երբեմն և ուղղական հոլովներով և համար (—վասն) բառով: Բայական անունը սովորաբար անորոշ գերբայ է դառնում: Երբեմն

պահուում է գրաբարի ի նախագիրը: Օրինակ՝ երթալ յորս հասանել յօգնութիւն, գումարել ի մարտ պատերազմիս Ի խորհուրդ կոչել Ի գործ առաքել: Որ լեզու որում դասու հասցէ յաշակերտութիւն: Յովհաննէս քարոզէր զմկրտութիւն ապաշխարութեան ի թողութիւն մեղաց: Յառաջագոյն խնկեաց զմարմին իմ ի նշան պատանաց: Այն հիւանդութիւն չէ ի մահ: Զխորհարէ սա տալ մեղ զմարմին իւր յուտել: Սա կայ ի զլսումնս և ի կանգնումն բազմաց: Սրտի մտօք եկեալ էին ի վառտակ արքունիս Աշխարհադիր առնել զամենայն երկիրն Հայոց ի թողութիւն հարկաց և ի թեթևութիւն այրուծոյն: Նուաճեցաք զամենայն երկիրն մեղ ի ծառայութիւն: Դուք պարտէք զմարմինս ձեր նմա ի կերակուր:

Սոյն իմաստով գործ են ածում և առ, առ ի, առ յ, առ ի յ. օրինակ՝ Պատրաստք եմք առ ամենայն մեքենայս, ... ոչ միայն ի չարչարել, այլ և ի մեռանել: Վառեալք և ջեռեալք առ այրել զուխտ սուրբ եկեղեցւոյ: Աշակերտք հեղգք առ ի յուսումն և փոյթ առ ի վարդապետել: Առաքեցին դաւաճանս ... զի ըմբռնեացեն զնա բանիւք առ ի մատնել զնա պետութեան և իշխանութեան դատաւորին:

3. Երբ բայը ցոյց է տալիս մի բանից մի ուրիշ բանի, մի վիճակից մի ուրիշի, մի պաշտօնից մի ուրիշի ևլն. փոխուել, դառնալ: Աշխարհաբար թարգմանում է ուղղական կամ տրական հոլովներով: Օրինակ՝ Նղիցին դժուարինքն ի դիւրինս և առաջարքն ի հարկի ճանապարհս: Հող էիր և ի հող դարձցիս: Զուլեացեն զսուսերս իւրեանց ի խփա և զսուինս իւրեանց ի մանգաղս: Առ առնելոյ զնա յողջակէզ:

4. Գործիական հոլովի իմաստով, որի տեղ և դրում է յաճախ: Աշխ. գործիական հոլով: Օրինակ՝ Ի ճանապարհ հեթանոսաց մի երթայք: Գոչեաց Յիսուս ի ձայն մեծ: Մկրտեցէք զնոսա յանուն Հօր և Որդւոյ և Հոգւոյն Սրբոյ: Աղաղակել ի մի բերան: Կոտորել ի սուր սուտերի: Վառել ի զէն և ի զարդ: Եհար զնոսա ի հարուածս անհնարինս: Ննչել ի քուն թանձրութեան: Յայլ և այլ լեզուս խօսել: Շինել զպարիսպն կանգունս հինգհարիւր յերկայնութիւն:

156. Մեր քերականները ի նախորդով հայցական հոլովը դնում են իբրեւ առանձին հոլով՝ նախորդի տակ, որովհետեւ շատ բայեր և ածականներ այդ ձևով են առնում իրենց առարկայական ինդիքը, որ աշխարհաբարում սովորաբար (երբեմն և զբարբառում) տրա-

կան հոլովով է գրւում, ինչպէս են բացի վերևում յիշուածներէն նաեւ՝ ածել, հասանել, հասուցանել (ի վառըս, ի պատիւ). ձգել, արկանել (զձեռն յինչ—ձեռքը մեկնել մի բանի). մերձենալ՝ յոք, յինչ (—կոչել, դիպչել մէկին, մի բանի). ձայն առնել (—ձայնել մէկին). արկանել (յինքն). գալ (ի միտս—ուշքի գալ). յաւելուլ. փչել, ածել (ապտակ ի ծնօտ ուրուք). դարձուցանել ինչ յոք, սաստել յոք. յարել, հաւատալ, հայել, յեղուլ, յուսալ, ձեռն մխել. խնայել, դիմել. մատնել, տալ. մատուցանել. խոստովանել. պահել (յօրն —... օրուան պահել): խախտնաւոր լինել, պարտաւոր լինել, վեասակար լինել, մէտ և յօժար, պիտանի, պիտանացու, վստահ, քաղաքատան լինել (յոք, յինչ—մէկին, մի բանի) ևլն:

157. Ի հայցականի եւ եզակի տրականի հետ, որ կոչւում է ներքոյական հոլով: Այս իմաստով յօդնակիւմ է ի նախդիրը դրւում է միշտ հայցականի վրայ. իսկ եզակիւմ տրականի վրայ: Բայց եթէ՝ եզակի տրականն այ, ոյ վերջաւորութիւնն ունի, վերցւում են ում, ոջ վերջաւորութիւնները, եթէ կան (§§ 65. 68, 5). կամ եթէ ի հոլովման ձև ունին (§ 94. 2), այս ձևն է վերցւում (ինչպէս՝ գիշեր, գիշերոյ,—ի գիշերի. մարմին, մարմնոյ,—ի մարմնի), թէ չէ հայցական հոլովի վրայ է դրւում ի նախդիրը: Յատուկ անուններ, երբեմն և հասարակ ա-

նուններ ի և դերանունների համար ևս վերցւում է եզակի հայցականը. այսպէս՝ նս բառն ունի միշտ յիս: Ներքոյական դրւում են.

1. Այն խնդիրները, որոնք եղելով թեան մի տեղում, մի բանի մէջ լինելն են ցոյց տալիս, իբրեւ պատասխան իւր հարցի (§ 103. 2). Աշխարհաբար թարգմանւում է ներքոյական, տրական և ուղղական հոլովներով, կամ մէջ (միջին), վրայ, երեսին ևլն. բառերով: Օրինակ՝ Քանզի էին իսկ այնպիսիքն բնակեալ ի կեանս իւրեանց իբրեւ ի թանձրամած խաւարի, և ոգիքն արգելեալք ի մարմնի իբրեւ զկենդանի ի գերեզմանի, յորս ամենեկն չժադէ նշոյլ սուրբ լուսոյն Քրիստոսի: Երեւցան նոքա սուր ընդ մէջ և վահան ի ձեռին: Հարքն մեր ի լերինս յայսմիկ երկիր պագին: Գրէր մատամբ յերկրի: Որ կայցէ ի տանիս՝ և կարասին իւր ի տան, մի իջցէ առնուլ: Ընկալար զբարիս քո ի կեանսն քում: Եւ ոչ Սողոմոն յամենայն ի վառսն իւրում (§ 52) զգեցաւ իբրեւ զմի ի նոցանէ: Օրհնեալ ես դու ի կանայս: Որ ի փոքուն անիրաւ է և ի բազմին անիրաւ է: — Հեծեալ ի ձի, յէջ և յաւանակի իշոյ: Հեծեալ էր ի ջուրս իւրում: Երիվար, յորում արքայ հեծանէր: Նստել յաթոռ իւրում: Դնել ի բանտի, ի գիպահօջ, ի գբի

ներքնում, ի նոր գերեզմանի: Սերմանել յազարակի: Կայր Յիսուս յեղր ծովուն: Ես ի Հայր և Հայր յիս է: Այր մի էր յերուսաղէմ: Փառք ի բարձունս Աստուծոյ և յերկիր խաղաղութիւն և ի մարդիկ հաճութիւն:

2. Ժամանակի պարագայական խնդիրները, իբրև նրր հարցի պատասխան: Աշխարհաբար՝ տրական, ուղղական և ներքոյական հոլովներով, այլ և ժամանակ բառով: Օրինակ՝ Յամոնեանն չորրորդի հասին յաշխարհն Հայոց: Հասին ի Դուռն ի մեծի շաբաթու Զատիկն: Յեօթներորդում ժամու եթող գնա ջերմն: Ի հնդեւտաոսն երրորդի ամի տէրութեանն Տիրեբեայ կայսեր, ի դատաւորութեան Հրէաստանի Պիղատոսի Պոնտացւոյ ... Ի քահանայապետութեան Աննայի և Կայիափայ եղև ... Ի ծերութեան, ի մանկութեան, ի խաղաղութեան: Ի ժամու, յամենայն ժամու: Պարտ է յամենայն ժամ յաղօթս կալ: Ի նմին ժամու, ի նմին ժամանակի, յայնմ ժամանակի: Յաւուրն ութերորդի եկին. յաւուրս Շապհոյ. ի սկզբան. ի միաշաբաթուն, ի միաշաբաթւոյն: Պահեմ երկիցս ի շաբաթու: Ի տարւոյ մի անդամ: Ի տարւոյ և կիսում (—տարի ու կէսում), յերեսուն ամի, ի վեց աւուրս (—երեսուն տարում, վեց օրում): Ի գիշերի և ի

տուրնջեան. ի առէ և ի գիշերի (—գիշեր ցերեկ): Յայսմ գիշերի (—այս գիշեր), Յայն բան եկին աշակերտքն (—այն խօսքի վրայ, ժամանակ):

3. Անորոշ գերբայը ժամանակի պարագայի իմաստով: Աշխարհաբար թարգմանում է իս վերջաւորութեամբ անկատար գերբայով (գնալիս, խօսելիս). ժամանակ, յետոյ բառերով (գընալու ժամանակ, գնալուց յետոյ), կամ թէ յաճախ երկրորդական խօսքով (երբ որ այս ինչ բանը լինում է, լինում էր, եղաւ): Իմ, քո, մեր, ձեր, իւր ստացականները անորոշ գերբայի հետ դրւում են ում վերջաւորութեամբ տրական: Օրինակ՝ Ի բառնալ ազգին Արշակունեաց տիրեցին աշխարհիս Հայոց ազգն Սասանայ պարսկի: Ի ծնանելն Յիսուսի ի Բեթղեհէմ Հրէաստանի յաւուրս Հերովդի արքայի, ահա մոգք յարեւից եկին յերուսաղէմ: Բազումք ի ձէնջ ի խորշակէ յերթալն սատակիցին: Ահա ել սերմանահան սերմանել, և ի սերմանելն իւրում էր որ անկաւ առ ճանապարհաւ: Ի ծագել արևու տապացաւ: Ի գնալ քում:

158. Յ նախդիրը, որ միշտ անուան հետ կպած է գրուում, գրուում է հայցականի հետ և գործ է ածուում՝

1. Մինչեւ բառի իմաստով, որի հետ երբեմն և բանում է։ Օրինակ՝ Ընդէր, արքայ, ցայդ վայր միայն ետուր ընթեռնուլ։ Յայժմ վասն ձեռոյ ճշմարիտ հաւատոցն և ի մեզ փոքր ի շատէ խնայէին։ Եկայք երթիցուք մինչև ցրեթղեհէմ։

2. Իբրև խնդիր մի քանի բայերի և ածականների՝ փոխանակ տրականի։ Օրինակ՝ Ասէ ցնա, ցիս, ցմեզ, ցոք, ցեղբայր իւր։ Ինքն ցինքն ասել։ Ասել ցմիտս իւր։ Ո՞ իցէ ի ձէնջ մարդ, ցոր խնդրիցէ որդի իւր հաց, միթէ քաւ տայցէ նմա։ Եհարց ցնա, ցնոսա, ցաշակերտան։ Ետ զնա ցմշակս իւր, ցաղջիկն։ Յմեզ ապաստան։

Ա. Ռ.

159. Առ հայցականի հետ նշանակում է.

1. Դէպի, մօտ, երբ խնդիրը ցոյց է տալիս այն անձը կամ իրը, դէպի որը ուղղուում է գործողութիւնը։ Աշխարհաբար թարգմանուում է

նաև տրական, ոակաւ անգամ և ուղղական հոլովով։ Օրինակ՝ Երթ ի տուն առ ընտանիս քո։ Դու առ իս դաս։ Զգոյն պատուէր հրամանի առ ամենեսեան արկանէր։ Աղօթիւք առ Աստուած կարգային։ Գրել իբր առ ատելիս և առ անպիտանս։ Ասաց առակ մի առ նոսա։ Անկաւ առ ծունկս նորա։ Մատուցետլ քահանայն առ սեղանն։

2. Համեմատութեամբ, վերաբերութեամբ, նկատմամբ, համար, դէպի։ Օրինակ՝ Եթէ առ երկրաւորս այսպէս, որչափ ևս առաւել առ հոգեւորն։ Որպէս առ մի մարդ, այսպէս և առ բոլոր աշխարհս։ Զամենայն ասացեալս արարից և կատարեցից առ մնացորդս աշխարհին։ Եթէ առ անբան արարածս այսպէս հոգ տանի Աստուած, որչափ ևս առաւել առ բանաւոր աշխարհ՝ մարդն։ Զայդպիսի նախանձ և ոչ մարդ առ մարդ ունի, թող թէ Աստուած առ մարդիկ։ Այլ զինչ է այն առ այդչափ մարդիկ։ Փոքր է մարմնոյ մեծութիւն առ հոգեւոր փարթամութիւն։ Սէզ, պճնող առ հանդերձս։ Գլթած, ոչորմած առ աղքատս ևլն։

160. Առ հայցականի եւ եզակի տրականի հետ նշանակում է՝

1. Մօտ, մօտին, կշտին. թարգմանում է երբեմն և տրական հոլովով. Օրինակ՝ Աւասիկ տապար առ արմին ծառոց զնի. Քորք սորա առ մեզ են. Գտին զյաւանակն կապեալ առ դուրս. Ճարակեացէ գայլ ընդ գառին և ինձ առ ուլու մակաղեսցի. Կային առ խաչին. Դուք էիք մեր պարծանք առ թշնամիսն ճշմարտութեան, արդ դուք էք մեր նախատինք առ նոյն թշնամիս. Զհեռաւորս ևս առ միմեանս համարէին. Կէօքն առ նմա իսկ էին ի կարաւանին:

2. Համար, պատճառով, երբեմն նալատակով: Աշխարհաբար ասում է նաև բացառական հոլովով. Անորոշ դերբայը հայցական է դրում, բայց հետի ստացական իմ, քո, մեր, ձեր, իւր ածականները՝ տրական. Օրինակ՝ Ո՞ր ի ձէնջ առ հողալ իւրում յաւելուլ կարիցէ ի հասակ իւր կանգուն մի: Առ ահին (=ահից, ահու) աղաղակեցին: Առ նախանձու մատնեցին զնա. Այր, ասէ, առ քաղցի իւրում շրջեսցի և կերիցէ զկէս անձին իւրոյ. Եւ առ յոյժ խնդութեան ոչ երբէք յագէին երկայնութեամբ ճանապարհին: Առ յոյժ աղքատութեանն ակամայ դիմեցեն յօրէնս մոգաց: Առ սէրն Քրիստոսի խնդութեամբ ընդունէին զամենայն չարչարանս: Առ հեռ և առ նախանձ ծնկեալ՝ նենգաւ զնայր ընդ Դաւթի:

Առ հողա, առ ցաւս իւր ճշալ: Զայն արասլիք առ իմոյ յիշատակի:

3. Դարձուածներ՝ Ունել, դնել, համարել, գրել զոմն առ իմաստունս, առ յիմարս, առ մարդիկ (այլ և համարել ի մարդիկ), առ սուտս, առ լաւս և չն. = մէկին իմաստունի, յիմարի, մարդու տեղ դնել, մէկին մի քան համարել: Տալ երկուս գառինս առ օր (=օրէնք, օրը): Առ այր (=մարդը, իւրաքանչիւր մարդ, մարդագլուխ) հարիւր դրամ տուգանեսցին: Եւ ոչ առ սակաւ մի համբեր: Առ անգամ մի ի նեղութենէ անտի զանձինս ապրեցուցեն: Ոչ սակաւ գանձս առ ժամայն ծախէին: Առ այն օր պահել հրամայեաց: Առ աչո, առ երեոյթս, առ երեսս (=երեսսանց, դրսից):

161. Առ քացառականի հետ՝ առ ի ձևով կամ միայն պո՛ղ նշանակում է.

1. Մէկի մօտից, կողմից, ընթանից. այլ և պատճառով, համար, կամ լոկ բացառականի իմաստ ունի: Օրինակ՝ Առ ի մարդկանէ այդ անկար է, այլ առ յԱստուծոյ ամենայն ինչ զօրութիւն: Փառաւորեան զիս առ ի քէն փառօքն: Առ ի քէն ելի: Զփառս զառ ի միոյն Աստուծոյ ոչ խնդրէք: Զառ ի Քրիստոսէ աւանդեալ խոր-

հօւրդս: Իսկ քս առ ի հօրէ, եթէ առ ի մօրէ: Խօսեսցի առ ի քէն ընդ ժողովրդեանդ: Առ յինքնէն խօսել: Զի մի մերժեալ ընկեսցի առ ի նոցանէ: Ոչինչ զանդիտէին առ ի յոյժ բազմութենէն: Առ ի մեղաց (—մեղքիցը), առ ի չգոյէ: Առ երկիւղէ, առ հարկէ, առ պատճառէ, առ իւրեանց ընտրեանէ (—յերկիւղէ, ի հարկէ և լն.):

2. Նպատակով, համար: Անորոշ դերբայն աշխարհաբար թարգմանում է երկրորդական խօսքով որպէս զի բառով սկսուած: Օրինակ՝ Յարիցեն սուտ մարդարէք և տացեն նշանս առ ի մոլորեցուցանելոյ և զընտրեալսն: Նոյա աչք կալեալ էին առ ի չճանաչելոյ զնա: Արկանել դորա զիւղդ ի մարմին իմ՝ առ ի թաղելոյ զիս նշանակեաց: Եթէ յիրաւանց իմոց տաղականայցեն անձինք ձեր առ ի չառնելոյ ձեզ (§ 137. 1.) զամենայն պատուիրանս իմ, և ցրելոյ զուխտն իմ, արարից նոյնպէս և ես ձեզ: Մանրացուցանէ զականջս առ ի չլսելոյ զդատաւորան արեան. խնու զականջս զի մի տեսցէ զանիրաւութիւն,— Հանցէ ի զոհէն զառ ի յիշատակէն խորա: Անդ եգին առ ի յիշատակէ զսուրսն քարեղէնս: Նդովեաց զթղենին առ օրինակէ: Առ առակէ շրջեցուցանէին:

162. Առ զործիսկանի հետ նշանակում է՝

1. Տեղի իմաստով՝ մի բանի մօտը, մօտերը, մօտովը, — կշտին, մօտին (համեմատութեամբ). Օրինակ՝ Ժողովուրդն կայր առ ծովեզերքն: Էր որ անկաւ առ ճանապարհաւ: Սամարացի ոմն ճանապարհորդեալ ընդ նոյն առ նովաւ: Անդ էր առ լերամբ երամակ մի խողոց: Անցանէին առ Գալիլիացւոյք: Հեղցէ քահանայն զարիւնն առ սեղանովն յանդիման Տեառն առ դրան խորանին վկայութեան: Ոչ առ այլովք վատթարովքն վեհ երևի: Զի նչ է յարդ առ ցորենաւ: Փոքր է այս առ այնու:

2. Ժամանակի իմաստով՝ օրերը, ժամանակները, օրով: Օրինակ՝ Եւ որ այլ ևս հարկ աշխարհին՝ բազմադոյն քան առ հարքն նորա երթայր յարքունիս: Կարգեալ իսկ էին նոքա առ նախնեօքն մերովք: Առ այնու ժամանակաւ: Առ ջրհեղեղաւ: Առ կենդանութեամբ առն իւրոյ: Առ մեօք (—մեր օրով):

Ը Ն Դ.

163. Ընդ հայցականի հետ դործ է ածւում՝

1. Ի նախդրի փոխանակ, յաճախ երբ խընդիրն ընդարձակ տարածութիւն է ցոյց տալիս:

Աշխարհաբար վրայ, երեսին,—մէջ,—դէպի բառերով, երբեմն և ուղղական, տրական ու ներքոյական հօլովներով է առում: Օրինակ՝ եւ համբաւ նորա ընդ ամենայն երկիրն ընդ այն: Քարոզեացի աւետարանս ընդ ամենայն աշխարհ: Բժշկէին ընդ ամենայն տեղիս: Ընդ ամենայն տեղիս է տէրութիւն նորա: Քարոզէր Յիսուս ընդ ամենայն Գալիլիացիս: Աշխարհագիր առնել ընդ ամենայն տիեզերս: Աւետաւորս առաքեաց ընդ ամենայն ատրուշանս աշխարհին իւրոյ (բայց՝ Աւետիս խնդալիս առաքէր յատրուշանս բազումս): Յորդեալ տարածանէր (քրիստոնէութիւն) ընդ ամենայն կողմանս հեռաւոր ճանապարհին: Ոչ յանկեան ուրեք աշխարհի քարոզի (օրէնքն մեր), այլ համատարած ընդ ամենայն երկիր, ընդ ծով և ընդ ցամաք, և ընդ կղզիս, ոչ միայն ընդ արեւմուտս, այլ և ընդ արեւելս, այլ և ընդ հիւսիս և ընդ հարաւ: Հոգ հանէր ընդ չորս կողմանս երկրի: Կնքեաց զդրօնս եկեղեցեաց ընդ ամենայն աշխարհն Պարսից:—Յածիր ընդ ծով և ընդ ցամաք: Մտեալ շրջէր ընդ Երւքով: Շրջէր Յիսուս ընդ ամենայն քաղաքս և ընդ գետոս:—Հայել ընդ երկինս, ընդ ագռաւս, ընդ շուշանն վայրի, ընդ նոսա, ընդ նա: Գնաց ընդ արեւմուտս: Դնել ընդ սնարս իւր: Թքին ընդ

երեսս նորա: Յովհաննէս ունէր ... գօտի մաշկեղէն ընդ մէջ իւր: Ասել ընդ միտս. զարմանալ ընդ միտս (մտքում): Արկ զմատունս իւր ընդ ականջս նորա:

2. Երբ գործողութիւնը մի բանի միջից, միջով, վրայից, վրայով կամ ուղղութեամբ անցնել է ցոյց տալիս: Աշխարհաբար նաեւ գործիական կամ բացառական հօլովներով, Օրինակ՝ Ընդ այլ ճանապարհ գնացին յաշխարհն իւրեանց: Մտէք ընդ նեղ դուռն: Բազումք են, որ մտան են ընդ նա: Անցեալ ընդ այն Յիսուսի: Գնաց Յիսուս ընդ արտօրայս նոցա: Որ ինչ մտանէ ընդ բերան՝ ոչ պղծէ զմարդ: Եւ ընդ քո անձն իսկ անցցէ սուր: Զգնայր Յիսուս ընդ եզր ծովուն: Հերձաւ վարագոյրն ընդ մէջ: Եւ ընդ քիթսն և ընդ բերանն առ հասարակ գոլորշի ջերմախառն ելանէր: Անցանել ընդ գետն:

3. Երբ խնդիրը ցոյց է տալիս մերձաւոր ժամանակները: Աշխարհաբար ժամանակները, դէպի, դէմ՝ վրայ, մէջ, յետոյ բառերով, կամ ուղղական, բացառական, ներքոյական հօլովներով: Օրինակ՝ Թերեւս գիտիցես և ընդ այն ժամանակս ծնեալ իցես: Ընդ այգն, ընդ առաւօտն (—առաւօտեան դէմ): Ընդ երեկս: Ընդ առաւօտն ընդ այնուիկ (—այն օրերում, այն օրերը): Ընդ

տակաւ աւուրս եկին բերին: Ընդ աւուրս տանն եկեսցէ (—տանն օրից, տանն օրում, վրայ տանն օրը կը դայ):

4. Երբ խնդիրն անորոշ դերբայ, երբեմն և բայական անուն է և նշանակում է մի բան լինելուն պէս, լինելուց յետոյ, երբեմն և ի նախ դրի իմաստով (§ 157. 3) լինելիս, լինելու ժամանակ: Օրինակ՝ Եւ նոյն ժամայն ընդ վերանալ ի ջրոց՝ ետեռ ցելեալ զերկինս: Եւ եղև ի մկրտել ամենայն ժողովրդոցն և ընդ Յիսուսի մկրտել և կալ յաղօթս՝ բանալ երկնից: Ընդ բուսանելն չորացաւ: Ընդ երանելն նորա ի նաւէ անտի Արջք օրհասականք ընդ վախճանել չնչոյն հզօրագոյնս կռուին: Եթէ ոչ վաղիւ ընդ առաւօտն, ընդ երեւումն սքանչելոյն (տրեգական) ընդ իս զիւրաբանչիւր ծունր նմա ոչ կըրկնեմ ջիք

5. Իբրեւ խնդիր՝ զգացմունք ցոյց տուող և մի քանի ուրիշ բայերի, վրայ, զլինն բռնեցի իմաստով: Երբեմն հայցականի հետ և տրական հօլովով է դրւում այս խնդիրը: Օրինակ՝ Դա է որդի իմ սիրելի, ընդ որ հաճեցայ: Զարմանալին ընդ վարդապետութիւնն նորա: Խոժոռել, խռովել ընդ բանն (այլ և խռովել ընդ բանին): Խնդալ ընդ բարիս: Զարմանալ, նախան-

ձել ընդ սք, ընդ ինչ (այլ և նախանձել զարմանալ, գալթ ունել, ուրախանալ ընդ ումբ, ընդ իմիք): Էր ցասամար մեծաւ ընդ Տիւրացիս: Անցք անցին ընդ նա: Արարին ընդ նա զօր կամեցան: Որ ինչ արարին ընդ նմա: Զասեն ինչ ընդ դմա: Առնել ողորմութիւն ընդ տանն նորա: Հայեցեալ ընդ նա, ընդ Յիսուսի:

6. Ընդ ... ընդ կրկնուած ձևով նշանակում է երկու բանի մէջ, միջեւ, մէջտեղում, արանքում: Օրինակ՝ Վիհ մեծ է ընդ մեզ և ընդ ձեզ: Յարենէն Աբէլի մինչև յարիւնն Զաքարեայ կորուսելոյ ընդ սեղանն և ընդ տաճարն: Մի լիցի կռիւ ընդ իս և ընդ քեզ, և ընդ հովիւս իմ և ընդ հովիւս քո: Կախեցաւ ընդ երկինս և ընդ երկիր:

Այս գործածութիւնը նշանակում է և ընդ ամենայն, ընդ ընալ—միանգամայն, բոլորը միասին: Օրինակ՝ Եւ լինէր հանդէս համարուն վաթսուն և վեց հազար այր ընդ հեծեալ և ընդ հետեակ:

164. Ընդ հայցականի և եզակի, երբեմն և յոգնակի տրականի հետ նշանակում է հետ, հետը միասին: Օրինակ՝ Խռովեցաւ Հերովդէս և ամենայն երուսաղէմ ընդ նմա: Հաշտեաց ընդ

եղբոր քում: Ընդ որում ես համբուրեցից: Եղև խնդիր յաշակերտացն Յովհաննու ընդ Հրէից վասն սրբութեան: Ձայն խօսէր ընդ նոսա: Ձէթ ընդ իւրեանս ոչ բարձին: Ոչ եթէ ընդ մարդոյ է ուխտ հաւատոց մերոց ... այլ ընդ Աստուծոյ: Ուտել և ըմպել ընդ արբեցողս: Ոչ խառնեալ վատութիւն ընդ արութիւն քաջութեան: Կարել ընդ մորթ: Տուն ընդ տուն կցել:

165. Ընդ սեռականի հետ նշանակում է փոխանակ, փոխանակ ընդ, — տեղը, փոխանակը, երբեմն և համար: Օրինակ՝ Ձայն առեալ տացեա ընդ իմ և ընդ քո: Ակն ընդ ական և աւտան ընդ աւտաման: Ձիւնչ տացէ մարդ փրկանս ընդ անձին իւրոյ: Առ զմի ի կողից նորա և ելից ընդ այնր մարմին: Թագաւորեաց եղբայր նորա ընդ նորա: Ընդ ամենայն դատարկ բանի, զոր խօսիցին մարդիկ, տացեն համարս յաւուր դատաստանի: Բերէր ընդ միոյ երեսուն, ընդ միոյ վաթսուն և ընդ միոյ հարիւր: ՁԱստուած ընդ մարդկան փոխանակեցին:

166. Ընդ բացառականի հետ, առանց ի նախդրի, նշանակում է՝ կողմից, կողմը, կամ լոկ բացառականի իմաստ ունի: Օրինակ՝ Աստ

ղի նստցին սորա մի ընդ աջմէ քումմէ և մի յահեկէ: Ելին ընդ կողմանէ դրանցն: Բանալն էր նոցա ընդ հիւսիսոյ. ընդ հարաւոյ. ընդ արեւելից կողմանէ: Անկցին ընդ կողմանէ քումմէ հաղարք: Ընդ ցուտցն կախեալ իջուցին: Որ ինչ կայ ընդ երեսաց լուսոյն, նա է պատճառ խաւարին:

167. Ընդ զործիականի հետ նշանակում է տակը, տակին, ներքոյ: Օրինակ՝ Ոչ լուցանեն ճրագ և դենն ընդ գլուանաւ: Եթէ ընդ յարկաւ իմով մոյցես: Քանզի և ես այր մի եմ ընդ իշխանութեամբ: Մտէք ընդ վիմօք և թագերորք: Ընդ գրով, ընդ ծառայութեամբ, ընդ աշխարհագրով արկանել: Ընդ հարկաւ դնել:

Ը Ս Տ.

168. Ըստ հայցականի եւ տրականի հետ նշանակում է՝

1. Համեմատ, — պէս, նայելով, թուով, չափով: Օրինակ՝ Մի ըստ աչս դատիր: Ըստ նոցա կարծիս (կարծեաց): Ըստ կամն, ըստ միտս, ըստ օրէնս — ըստ կամաց ելն: Կատարել դատաստան ըստ դրեալսն: Հատուցանել իւրաքանչիւր ըստ

գործս: Ըստ տունս, ըստ վրանս, ըստ երգ, ըստ գլուխ (=տների ելն. թուում): Ըստ աճել մանկանն: Իւրաքանչիւր ըստ կարի իւրում: Մի ըստ գործոց նոցա առնէք:

2. Դուրս, դէնը բառերի իմաստով իբրեւ խնդիր անցանել, ելանել, անկանել, լինել ելն. բայերի: Աշխ. նաեւ բացառ. և ուղղ. հորոշներով: Օրինակ՝ Անցանել ըստ չափ, ըստ սահման, ըստ օրէնս, ըստ երգումն, ըստ բանս, ըստ ջուր: Ելանել ըստ հրաման, ըստ չափ, ըստ ձեռն (ուրուք). անկանել ըստ կողմն, ըստ ակն: Ըստ ակն էաք ի Տեառնէ: Ըստ այն մի գիշերն (այն մի գիշերից զատ): Ի ձէնջ ըստ կողմն ելեալ: Չամենայն ազգս ժողովեաւ և անցո ըստ Պահ դուռն ի ներքս: Որ և ըստ հեթանոսական օրէնս անցանէր արիւնհեղութեամբ: Կայսր չելանէ ըստ քո հրաման: Որ անցեալ իցէ ըստ ուխտ պատուիրանին Աստուծոյ: Ամենայն արարածք ոչ երբեք անցանեն ըստ եղեալ սահմանն իւրեանց:

169. Ըստ քացառականի հետ, առանց ի նախդրի, ցոյց է տալիս յաջորդութիւն, ետեւից. կամ լոկ բացառականի իմաստ ունի: Օրինակ՝ Օր ըստ օրէ: Ասել, ելանել մի ըստ միովէ: Ամ

ըստ ամէ (=օրէցօր, տարէցտարէ): Այր ըստ առնէ (իրար ետեւից): Եւ որ ըստ այսմանէ: Ըստ նմանէ. ըստ նոցանէ: Ըստ հիւսիսոյ կուռէ:

170. Իբրեւ գ, որպէս գ, հայցականի հետ, նշանակում է՝ պէս, նման, ինչպէս: Գործ է ածւում հաւասարութեան, նմանութեան բաղդատութիւն ցոյց տալու համար: Օրինակ՝ Ետես զհօգին Աստուծոյ, զի իջանէր իբրեւ զազանի: Յորժամ կայցէք յաղօթս, մի շատախօս լինիք իբրեւ զհեթանոսս: Եղերուք խորագէտք իբրեւ զօճս և միամիտք իբրեւ զազանիս: Լերինք ցընծաոցեն որպէս զխոյս և բլուրք՝ որպէս զգառինս մաքեաց:

Իբրեւ թուականի հետ նշանակում է մօտ. ինչպէս՝ էին արք իբրեւ հինգ հազարք: Յիսուս մեկնեցաւ ի նոցանէ իբրեւ քարքնկէց մի:

171. Քան գ, հայցականի հետ, նշանակում է.

1. Զան, քան թէ: Գործ է ածւում առաւելութեան կամ նուազութեան բաղդատական աստիճան ցոյց տալու համար: Ածականը յաճախ դրւում է եւս (=էլ, էլ աւելի), առաւել, աւելի, եւս առաւել, առաւել եւս բառերով, կամ գոյն բառով բաղադրուած ձևով: Օրինակ՝ Ոգի առաւել է քան զկերակուր և մարմին քան ըզ-

հանդերձ: Լաւ էք քան զբազում ճնճդուկս: Մեծ է հոգի քան զմարմին: Էջ սա արդարացեալ քան զնա: Մեծ ևս քան զայս սէր ոչ ոք ունի: Լաւագոյն զշինուածս մարդկեղէնս քան զհողեղէնսն հաշուէին: Զմահ քան զկեանս բնութէին: Քան զսուտն ստազոյնը լինիցիք: Եւս քան զէս (=աւելի ու աւելի) աճեցին: Աւարն օր քան զօր (=օր օրի վրայ) աճեցեալ բազմացաւ:

2. Մի բանի չափ, ալէս: Ժողովրդական ձևով՝ քանց: Օրինակ՝ եթէ ունիցիք հաւատս քան զհատն մանանխոյ (=... հատի չափ): Խոստանայ ի վեր քան զմարդ և քան զմիկը (= միեկի չափ) ազդել ոչ կարէ:

Ծան. 1. Գերազգրական աստիճանի իմաստն ըստացում է, ինչպէս աշխարհաբարում, նոյն բազդատական ձևով, միայն քան զ նախորդի խնդիրը գրւում է ամենայն, ամենեքեան բառերով. ինչպէս՝ Որ մեծն է քան զամենայն: Առաւել քան զամենեւեան զոտոս դատէր: Որ յետին չար է քան զամենայն չարիս: Նոյն իմաստն ստացում է, երբ բազդատութեան խնդիրը գրւում է, ինչպէս աշխարհաբարում, սեռական, բաղադական և ի նախորդով հայցական (ներքոյական). ինչպէս՝ Սա ամենեցունց թագաւորացն մերոց հարստագոյն և խոհեմագոյն, և արանցն այնոցիկ և ամենեցուն քաջ: Ողբամ զքեզ, Հայոց աշխարհ, ողբամ զքեզ, հանուրց հիւսիսականաց վեհագոյն: Ամենեցուն քան զքեզ նախա-

գունիցն ճանաչիս վեհագոյն: Ծնաւ կի՛նն յանկարծ երիս կատարեալս ի զիւցաղանց:

Ծան. 2. Քան զ նախորդով գործ են ածւում և՛ արտաքին քան զ, արտաքին քան զ=մի բանից գուրս: Յաւաջ քան զ. կախ քան զ=մի բանից առաջ: Յիսուս վեց աւուրք յառաջ քան զգաթինն եկն ի Բեթանիա (=զաակից վեց օր առաջ): Ի ներքս քան զ=մի բանից ներս: Ի վեր քան զ. ի վերոյ քան զ, գեր քան զ=մի բանից վեր. ինչպէս՝ Ի վեր քան զմարդկային բնութիւն=մարդկային բնութիւնից վեր: Սոյն իմաստն արտայայտւում է և գեր զ ձևով՝ Գեր զմարդիկ, գեր զընաւն: Յետու երթայր առաջի քան զնոսա... նըբանցից առաջ: Զիշխեն այլ ինչ քան զայն գործել... նրանից ջուկ (ուրիշ) բան: Այլազգ քան զայս: Անդր քան զ=մի բանից զէնը:

172. Մինչև ի (յ), մինչև զ հայցական հոլովի հետ=մինչև: Օրինակ՝ Ուտէին և ըմպէին... մինչև յօրն. յորում եմուտ նոյ ի տապան: Տրտում է ողի իմ մինչև ի մահ (=մահ հու չափ). ես ընդ ձեզ եմ զամենայն աւուրս մինչև ի կատարած աշխարհի: Եւ դու, կափառ նաւում, մի մինչև յերկինս բարձրացիս, այլ մինչև ի դժոխս իջցես: Մինչև ցէրբ իցեմ ընդ ձեզ, մինչև յէրբ անոայցեմ ձեզ: Տաց քեզ մինչև ցիկէս թագաւորութեան իմոյ: Քանիցս անգամ եթէ մեզիցէ ինձ եղբայր իմ, և թո-

ղից նմա. մինչև ցեօթն անգամ: Մինչև ցեօթն անանեկին և օթն անգամ: Ի վեց ժամէ աւուրն խաւար եղև ի վերայ ամենայն երկրի մինչև ցինն ժամ: Մինչև ցայժմ, մինչև ցայսօր:

173. Բաց կամ քայց բացառականի հետ = քացի, գաւտ: Օրինակ՝ Բայց յինէն այլ աւտուած քեզ մի լիցի:

174. Հանդերձ (նախադաս և յետադաս) գործիականի հետ = հետը միասին (հանդերձ): Օրինակ՝ Տեսին զմանուկն հանդերձ Մարեմաւ մարբն իւրով:

175. Առանց սեռականի հետ = առանց: Օրինակ՝ Առանց զձեզ ինչ աշխատ առնելոյ խաղացաք զնացաք յերկիրն Յունաց և առանց գործոյ պատերազմի սիրով մարդասիրութեամբ նուաճեցաք զամենայն երկիրն մեզ ի ծառայութիւն:

176. Վասն (նախադաս, երբեմն և յետադաս) սեռականի հետ = համար: Օրինակ՝ Վասն խաղաղութեան ամենայն աշխարհի և հաստատութեան սրբոյ եկեղեցւոյ զՏէր աղաչեսցուք:

ՆԱԽԱԴԴԱԿԱՆ ԵՒ ՄԱԿՐԱՅԱԿԱՆ ԲԱՌԵՐ

177. Կան բազմաթիւ ածականներ, որոնք քերականութիւնների մէջ սովորաբար դրուում են իբրև նախադրութիւն: Այսպէս են՝ տրական խնդրով՝ նման, հանդոյն, հանգէտ (= նման, պէս), համեմատ, հաւասար, զոյգ կամ զոյգ ընդ (= հետ մի տեղ, միասին), հակառակ, հակառակ ընդ. հայցական խնդրով՝ կից ի, մերձ ի, մօտ ի. հայցական և գործիական խնդրով՝ մերձ առ, մօտ առ. բացառական խնդրով՝ ուրոյն (= ջոկ, հեռու, զատ, բացի), մեկուսի, հեռի: Այս կարգի բառերից է իսկապէս և նախդիրների մէջ զբաժն՝ բաց, բայց (= հեռու, ջոկ, զատ):

178. Աւելի կարևոր են այն անունները, որոնց հոլովական ձևերից մի քանիսը, յաճախ նախդիրներով, գործ են ածուում նախադրութեան իմաստով. կամ մեռակ բանում են իբրև մակբայ: Ստացական ածական անունները՝ իմ, քո, մեր, ձեր, իւր հոլովով համաձայնում են այս անուններին. նախդիրները՝ զ, ընդ, առ դրուում են նախադաս սեռականի վրայ:

1. Ես = ետ, ետք, ետև բառից՝ ետ ընդ ետ = իսկոյն, ետից, նոյն հետայն: Թող անդէն ետ ընդ ետ լինէր նմա որդի: Ետ ընդ ետ իսկ ընդէր ոչ յղեաց: Յետ = ետ, դէպի ետ. ետքը, յետ, յետոյ: Զամօթն ի յետ ընկեցեալ: Յետ այս ամենայնի այլ բանիւք զմեզ մի հարցաներ: Յետ վեց աւուր: Յետ = յետ, ետ, դէպի ետ: Ի հայրենի օրինացն յետս կալ: Գնացին յետս

յետա (=եա եա): Յետոյ, յետուս—ետերից, ետևով, ետևում: Ետևի, յետույ: Յետոյ ձերմէ (=ձեր ետևից): Ունին դնէր առ դրան խորանին, քանդի յետոյ նորա կայր: Թագեալս յետոյ դրանն: Յետոյ կողմն (=ետևի կողմն): Յետուստ խորանի կամ որմոյն մերոյ: Յետուստ կողմանէ: Ծակիկ զորմն յետուստ: Լի էին աչօք առաջոյ և յետոյ (=առջևից և ետևից): Յետոյ զղջացաւ: Նս գետե—ետե ետե, հետզհետէ:

2. Հետ—հետ, հետք բառից՝ զհետ—ետևից, հետը, երթալին զհետ նորա ժողովուրդք բազումք: Աղաղակէ զհետ մեր: Այր զեղբոր զհետ երթիցէ: Մի զմիոյ հետ—հետզհետէ, միմեանց ետևից: Ի ... հետե—ի վեր, սկսած: Յայնմ հետէ, յայնմ հետէ, յորմէ հետէ: Ի սկզբանէ հետէ, ի հնոց ժամանակաց հետէ, յայգուէ իսկ հետէ, յայնմ ժամանակէ հետէ, ի վաղուց հետէ: Երբեմն գործ է ածուում և հետ, ի հետ—հետը, ետևը, ետևից:

3. Զկնի, գ... կնի (երբեմն գկից)—զհետ, ետևից, յետոյ: Եկայք զկնի իմ: Գնացին զկնի նորա ժողովուրդք բազումք: Զմեր կնի ոչ չբջէր: Զերևա ամս՝ ամ զամի զկնի: Մի զմիոյ կնի կցեաց: Զմիմեանց կնի կարգեալ տողեացին: Զկնի Աբգարու մինչև ցերեանդ: Զկնի ոչ բազում աւուրց: Որ առաջին և զկնի (=առաջից և ետևից) երթալին:

Ծան. Կինգ նշանակում է՝ ոտքի տակը, հետք: Այս բառով բարդուած են՝ կրկին—երկկին (որից երկկնակի), երեքկին, չորեքկին ևն.—բառացի՝ երկու հետ (անգամ), երեք հետ, չորս հետ, կամ երկու ոտք, երեք ոտք, չորս ոտք:

4. Առաջ բառից՝ յառաջ—դէպի առաջ, առաջ: Ընդ առաջ—առաջը: Ելին ընդ առաջ նորա: Առաջի կամ առաջոյ—առաջի, առջևի. առաջից, առջևից, առաջ(ը), առաջին: Առաջի նորա—նրա առաջ(ին): Առաջի ձեից՝ գառաջեալ, գառաջեօք—առջևը: Զառաջեալ իմով: Առաջք, զառաջս (ուսկ—առաջն առնել, առաջը բռնել):

5. Մեջ բառից՝ ի մեջ, ընդ մեջ—մէջ, միջով, միջից, ի միջի—մէջը, միջին: Ի միջի ձերու: Ի միջոյ—միջից, ի միջոյ ձերմէ:

6. Վեր բառից՝ ի վեր—վեր, դէպի վեր. վերոյ—վերի, վերևի, վերևը. ի վերոյ—վերը, վերևը, վերևում. վերից, ի վերոյ նորա: Ի վերուս—վերից, վերևից:

7. Ներս, ներս բառից՝ ի ներս—ներս, ներսը. ներսոյ—ներքևի, տակի. ի ներսոյ, ներսոյ—ներքևից, տակից. ներքևը, տակը. ի ներսուս—ներսից, ներքևից. տակից, ներքևից:

8. Ստո—յած բառից՝ ի ստոր, ի ստորի, զստորև. ի ստորէ, ի ստորից, ի ստորուստ—ստորև, ցածում, ցածից:

9. Հանդէպ բառից՝ ի հանդէպ, հանդիպի կամ հանդիպոյ, ի հանդիպէ կամ ի հանդիպոյ, ի հանդիպոջ —հանդէպ, հանդէպի, հանդէպից, հանդէպը:

10. Աղագ—միջոց, կշանակ, պատճառ բառից՝ յաղագս, աղագաւ—համար, պատճառով:

11. Սակ—թիւ, համար, չափ բառից՝ սակս, ի սակս—վասն, համար: Սակս էր, յոր սակս—ինչու համար: Յայս սակս, յայն սակս:

Այսպէս և համար բառից՝ ի համար—համար: Շի-

նեալ և տուն հովանոց, մահարձանօք, սքանչելի գրո-
շուածովք բարձր քանդակաւ, ի համար քեռ իւրոյ խոս-
րովիղիտոյ: Վերայ բառից՝ ի վերայ—վրայ: Ի վերայ
նորա: Քար ի քարի վերայ: Դէմ բառից բնդ դեմ—դէմը,
ընդդէմ, հակառակ. ի դեմս, ի դիմաց—դիմացը, կող-
մից: Արտաւս—գուրս, գէպի գուրս. արտաւոյ—գուրսը,
գրսում, գրսից. արտաւուս—գրսից: Նոյնպէս՝ ի ձեռն,
բնդ ձեռն—ձեռամբ—ձեռքով. ի պատճառս—պատճա-
ռով: Ի... կողմն. ի... կոյս—գէպի...կողմը: Ի...կողմանէ,
ի...կուսէ—կողմից: Դարձաւ ի կինն կողմն, ի թիկունս
կոյս, յարկեւս կոյս: Ի տանէ կողմանէ, յինէն կողմանէ,
ի քէն կուսէ (տես § 137. 5): Ընթե, առնթե, առ...
ընթե—մօտին, կշտին: Պես, գունակ, օրինակ, գօրէն—
պէս, տեսակ, նման: Փոխանակ, փոխառէն, փոխան,
չափ, յանդիման ելն:

Շ Ա Ղ Կ Ա Պ

179. Համադասական ճաղկապներ.

Եւ—և, ու:

Եւ, նաեւ—և, նաև, էլ, նոյնպէս. օրինակ՝
եկից և ես (=ես էլ) զկնի քո: Եւ դու ի նո-
ցանէ ես:

Եւ... եւս, եւս—ևս, էլ: Զոր ունէրն և զայն
ևս (=այն էլ) կորոյս: (Արդ եւս—դեռ նոր, նոր,
հենց նոր):

Եւ... եւ, եթէ... եթէ, թէ... թէ—և'...և',
թէ... թէ: Համարս պահանջէ ի մէնջ և վասն
արտաքնոց, և վասն ներքնոց: Եթէ մեք, և եթէ
նորա այսպէս քարոզեցաք:

Եթէ, թէ—թէ (հարցական խօսքերի մէջ,
որոնք իմաստով ժխտում են իրաք). օրինակ՝
Դո՞ւ ես՝ որ գալոցն ես, եթէ այլում ակնկալ-
ցուք: Տաղուք, եթէ ոչ տաղուք:—Հարցական
խօսքերի մէջ եթէ—արդեօք, թերեւ, գուցէ.
Իսկ մի՛ եթէ կամ լոկ մի—միթէ, մի գուցէ,
չլինի թէ. օրինակ՝ եթէ գիտիցես, զի այսօր
առնու Տէր զտէրդ:

Եթէ... եւ եթէ, թէ... թէ, եւ թէպէտ, թէ-
պէտ—թէկուզ... թէկուզ, կամ լոկ՝ թէ (միայն
երկրորդ խօսքի սկզբում, այսպէս լինի թէ այն-
պէս իմաստով). օրինակ՝ Թէպէտ ի չար վարէր, և
թէպէտ ի բարի, ոչ պարտաւանք ինչ էին նմա և
ոչ գովութիւնք (=թէկուզ ի չարը վարէր, թէ-
կուզ ի բարին, կամ ի չարը վարէր, թէ ի բա-
րին): Թափեմք զձեզ ի դորձակալացն յունաց,
թէպէտ պատերազմաւ ընդ կայսեր, թէպէտ
խաղաղութեամբ (=պատերազմով լինի թէ խա-
ղաղութեամբ):

Թէեւ, թէպէտ, թէպէտ եւ—թէև, թէպէտ,
թէպէտ և, թէկուզ:

Թէ բիւր = Թէպէտ և շատ, շատ էլ, ինչքան էլ. օրինակ՝ Զի թէ բիւր չար իցէ (— շատ էլ չար է), սակայն աստուածապաշտ է:

Կամ, և կամ = կամ, և կամ, կամ թէ:

Կամ... կամ, կամ թէ... կամ թէ = կամ ... կամ:

Այլ, այլ եւ = այլ, այլ և:

Ոչ եթէ, ոչ թէ ... այլ = ոչ թէ ... այլ:

Այլ = բայց, իսկ. օրինակ՝ Լուարուք, զի ա- սացաւ՝ ակն ընդ ական և ատամն ընդ ատա- ման: Այլ ես ասեմ ձեզ՝ մի կալ հակառակ չարին. այլ եթէ որ ածիցէ ապտակ յաջ ծնօտ քո, դարձն մեծ և զմիւսն: Թէպէտ և արտաքին մարդս մեր ապականի, այլ ներքին մարդս մեր նորոգի օր ըստ օրէ: Այլ եթէ = բայց եթէ:

Բայց, սակայն, — բայց սակայն, այլ սակայն = բայց, սակայն:

Համայն, եւ համայն, համայն եւ այնպէս = դարձեալ, բայց և այնպէս, այնու ամենայնիւ:

Իսկ = իսկ:

Իսկ = իսկ, հազա, բա (հարցական խօսքի սկզբում). օրինակ՝ Հարցանէին զնա ժողո- վուրդքն և ասէին. իսկ արդ (— հապա այժմ) զինչ գործեսցուք: Այլ արդ = բայց արդ:

Ապա եթէ, ապա թէ = իսկ եթէ:

Նա, նամանաւանդ, նա թէ = մանաւանդ թէ:

Արխարհաբարի հետ նոյն են՝ Ապա, ապա ուրեմն, ուստի, — այսինքն, այս է, այսինքն է, — քան թէ, թող թէ ևլն:

180. Ասորադասական շաղկապներ.

Զի = որ (ամեն տեսակ երկրորդական խօս- քերի սկզբում: Զի = որ յարաբերական դերան. տես § 130. 1):

Զի, որպէս, որպէս զի = որ, որպէս զի (միայն ապառնի ժամանակների հետ՝ իբրև նպատակի խօսք). օրինակ՝ Բարի է ինձ, զի խօնարհ արա- բեր զիս, որպէս (= որ, որպէս զի) ուսայց զարդարուի թիւնս քո:

Զի, քանզի, վասն զի, փոխանակ զի, — որով, որովհետեւ = որ, քանի որ, որովհետեւ (սովորա- բար ներկայ և անցեալ ժամանակների հետ իբրև պատճառական խօսք):

Իբր զի, իբրու զի, որպէս զի = որ, այնպէս որ, այնքան որ. օրինակ՝ Տէրն ինքնին օգնեաց մեզ, որպէս զի (= այնպէս որ) զանուն քաջու- թեան ժառանգեցաք:

Մանաւանդ զի, այն զի = մանաւանդ որ:

Քան, քան զի = քանց, քանց որ (առաջա- դաս բաղդատական խօսքի սկզբում). օրինակ՝

Քան զնոսա արկանէր ի գեհեն՝ զնա որ պատ-
րեացն զնոսա՝ ընդէր ոչ արկանէր = Քա՛յց նրանց
էր գեհեն ձգում... , կամ՝ նրանց զեհեն ձը-
գելու տեղ:

Եթէ, թէ = եթէ, թէ, թէ որ (սլայմանա-
կան խօսքերի սկզբում):

Եթէ, թէ = թէ, որ. օրինակ՝ Հաւատա՞յք
եթէ կարող եմ առնել = Հաւատո՞ւմ էք թէ
կարող եմ առնել: Լուաւ եթէ Արքեղայոս թա-
գաւորեաց = Լսեց թէ Արքեղայոսը թագաւո-
րեց: Ոչ եմք անձանց տեարք, եթէ ըստ կա-
մըս գնացուք = Մենք մեր գլխի տէրը չենք,
թէ մեր կամքով չարժուենք:

Մինչ, մինչեւ, մինչդեռ — մինչ, մինչդեռ,
քանի, քանի դեռ, երբ, երբ դեռ. օրինակ՝ Յով-
սէփ եօթնուտասնամեայ էր, մինչ (= երբ) արա-
ծէր եղբարքն հանդերձ խաչինս: Մինչև (=
մինչդեռ) մեք զայլս կամէաք հնազանդել, մեր՝
որ վարդապետք օրինացդ էին, զկնի նոցա մո-
լորութեանն խոտորեցան:

Մինչեւ, յորմէ հետէ = այն օրից երբ. օրի-
նակ՝ Մինչև գնաց Մեսրոպ յարքունական դրա-
նէն, ոչ զոր ի ճարտարաց գտանէր անդ ի դպրաց:

Մինչ, մինչեւ = մինչև, մինչև որ. օրինակ՝
Ոչ անցէ ազգս այս, մինչև այս ամենայն եղիցի:

Մինչ, մինչեւ, մինչ զի — այնպէս որ, այն-
քան որ, մինչև որ: Օրինակ՝ Շարժումն մեծ եղև
ի ծովուն, մինչ նաւին ծածկել յալեաց անտի-
(...այնպէս որ նաւը ծածկուեցաւ...): Ժողո-
վեցան առ նա ժողովուրդք բազումք, մինչև մը-
տանել նմա ի նաւն: — Գրաբարում այս իմաս-
տով մինչ, մինչեւ դրում են անորոշ դերբայի
հետ, իսկ աշխարհաբար դիմաւոր բայով է աւուում:

Մինչչեւ — քանի դեռ չ..., դեռ չ. օրինակ՝
Մինչ չև հաւու խօսեալ իցէ, երիցս ուրասցիս
զիս = Հաւը դեռ խօսած չի լինիլ, (որ) երեք
անգամ կուրանաս ինձ: Գիտէ հայրն ձեր, մինչև
ձեր խնդրեալ ինչ իցէ ի նմանէ: — Աշխարհաբար
այս երկրորդական խօսքը սովորաբար անցեալ
դերբայով կամ առաջ բառով է աւուում: — Աք-
լորը դեռ չկանչած, դու...: Աքլորը կանչելուց
առաջ ...:

Չեւ, չեւ եւս = դեռ չ... Օրինակ՝ Չև էր ու-
րուք ձեռնարկեալ յեկեղեցին յայտնի — Դեռ
ոչ որ եկեղեցուն չէր դիպել: Ի ճշմարտութեան
վերայ չև է հասեալ:

Իրրեւ, յորժամ = երբ, երբ որ:

Յորժամ = մինչև (այն ժամանակ) որ. օրի-
նակ՝ Փախիր յեգիպտոս և անդ լինիջիր, ցոր-
ժամ առացից քեզ:

181. Իբրև ստորադասական շաղկապ բա-
նում են, ինչպէս աշխարհաբարում, և հարցա-
կան բառերը, երբ առանց հարցման իբրև յա-
րաբերական բառ են դորձածուում: Դրանց ետե-
ւից կարող է իբրև թարմատար շաղկապ գրուել
եւ—էլ, էլ որ, երբեմն նաև թէ=որ: Օրինակ՝
Երբ և է՝ յայտնելոց են (=երբ էլ լինի...): Զինչ
և խնդրեսցես՝ տաց քեզ—ինչ էլ որ խնդրես՝
կը տամ քեզ:

ԶԱՅՆԱՐԿՈՒԹԻՒՆ

182. Դրաբարում ձայնարկութիւնները
յաճախ առնում են տրական խնդիր: Ինչ-
պէս աշխարհաբարում՝ երանի՛ նրան, վա՛յ քեզ,
այսպէս և դրաբարում առնում են՝ աւանդ (աղե-
տիցս), բարէ՛ (թշուառութեանս), ո՛հ (անմտու-
թեանն), ո՛վ (սքանչելեացն), վա՛շ (լինձ):
Շատ դորձածական ձայնարկութիւններից
են նաև՝ աղէ, ճն, հնպա, ճշ թէ, իցիւ, իցիւ
թէ (=երանի՛ թէ) և լին:



Յ Ա Ն Կ

	Երես
Յառաջաբան.	3
Գրաբար և աշխարհաբար.	5
ԲԱՅ	9
Անորոշ գերբայ	9
Ապառնի գերբայ	15
Անցեալ գերբայ	16
Ենթակայական գերբայ	19
ԽՈՆԱՐՀՈՒՄ	21
Լծորդի ձևեր	23
Բնի ձևեր	24
Գիտելիք	26
Լծորդի ժամանակներ	29
Բնի ժամանակներ	30
Ընդհանուր պատկեր խոնարհման	32
Կրաւորականի կաղմութիւն	33
Անկանոն բայեր	37
Պակասաւոր բայեր	50
Բաղադրեալ ժամանակներ	55
Ժամանակների գործածութիւնը	59
Եղանակիչ բայեր	69

ԳՈՅԱԿԱՆ (անուն և գերանուն)	76
ԱՆՈՒԱՆԱԿԱՆ ՀՈՂՈՎՈՒՄ	76
Կանոնաւոր հոլովումներ	84
Ի հոլովում	84
Ու հոլովում	86
Ոյ հոլովում	87
Այ հոլովում	94
Ան հոլովում	99
Եր, եզ հոլովում	107
Անկանոն հոլովումներ	109
Փոխանցում հոլովումների մէջ	116
Չհոլովուող բառեր	120
ԴԵՐԱՆՈՒԱՆԱԿԱՆ ՀՈՂՈՎՈՒՄ	121
Հարցական և անորոշ անուններ	122
Անձնական գերանուններ	132
Ցուցական գերանուններ	135
Փոխադարձ գերանուններ	142
Յարաբերական գերանուն	143
Հոլովների գործածութիւնը	146
ԱԾԱԿԱՆ	154
Յօդեր	157
ՆԱԽԱԴՐՈՒԹԻՒՆ	164
Չ	166
Ի, յ	170
Յ	178
Առ	178
Ընդ	183

Ըստ	189
Իբրեւ զ, քան զ	191
Մինչև ի, մինչև ց	193
Բաց, հանդերձ, առանց, վասն	194
Նախադրական և մակբայական բառեր	195
ՇԱՂԿԱՊ	198
Համադասական շաղկապներ	198
Ստորադասական շաղկապներ	201
ԶԱՅՆԱՐԿՈՒԹԻՒՆ	204



138

ՀՀ Ազգային գրադարան



NL0247247

5915

